

zarez

DVOTJEDNIK ZA KULTURNA
I DRUŠTVENA ZBIVANJA
Zagreb, 24. svibnja 2012., godište XIV, broj 335

MEDIKA

N. JOVANOVIĆ: PRAVILA DRUŠTVENE IGRE
MALI ZAREZ: MATE KAPOVIĆ
TEMAT: JAVNI PROSTOR I JAVNO DOBRO

9 771331 797006 0 2112

12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

ODJAVE

Boris Postnikov 2

DRUŠTVO

Pravila društvene igre
Neven Jovanović 3Kakva je budućnost Europe i njenih
građana? Nick Holdstock 4-5Grožde nije kiselo, trulo je!
Biljana Vankovska 6Razgovor s uredništvom časopisa
TPTG Juraj Katalenac 8-11

KOLUMNA

Kultura i regionalni razvoj
Biserka Cvjetičanin 7Poslovi koji još ne postoje
Neven Jovanović 45SOCIJALNA I KULTURNA
ANTROPOLOGIJAEmancipatorske izvedbene prakse
Daniel Bede, Irena Bočkai, Dina
Rončević, Marta Šušak 12-13

ESEJ

Kako sam Snickers čokoladicom
pobijedio Rudolfa Stainera i užas
nepismenosti Sufjan Stevens 14-15

VIZUALNA KULTURA

Hagiotopografija Dubrovnika
Silva Kalčić 16-17

FILM

Važno je zvati se Depp Igor Jurilj 18

TEMA BROJA: Javni
prostor i javno dobro

Priredila Silva Kalčić

Klupa u gradu
Saša Šimpraga 19-20Razgovor sa Snješkom Knežević
Saša Šimpraga 20-22, 27Estetika ili etika?
Sandra Uskoković 28-29Revitalizacija industrijske baštine
grada Rijeke
Lidija Butković Mičin 30

MALI ZAREZ

Jesmo li ih stvarno birali?
Mate Kapović 23-26

GLAZBA

Imaginarni soundtrack
Karlo Rafanelli 31Praznik hrvatske glazbe
Trpimir Matasović 32Odricanje od virtuoiziteta u korist
glazbe Trpimir Matasović 32Nasilje nad Silovanjem
Trpimir Matasović 33

KAZALIŠTE

Mela-mela-mela-melankolija...
Nataša Govedić 34Pod kopitima ili u društvu tigrova i
štakora Suzana Marjančić 35Izlet s Krležom, prema Krleži
Nenad Obradović 36U limbu pseudoidentiteta
Mirta Jurilj 37TEMA: Festival
europske kratke priče

Ozljeda Manon Uphoff 38

Razgovor s Manon Uphoff
Katarina Brajčić 39Unatoč jeseni mog života
Dimitri Verhulst 40

KNJIGE

Vježba iz improvizacije na imbecilnu
temu Dario Grgić 42Feministički zahvat u spoznajni
mainstream Sanja Potkonjak 43

NATJEČAJ

Sestra Nada Topić 46

Vrlo ste ponosni Luka Mataković 46

NAJAVE

Jelena Ostojić 47

DESNA
SKRETANJA U
HRVATSKOJ I
SRBIJI

Bude li novi predsjednik HDZ-a Tomislav Karamarko u političkom radu slijedio samo manji dio nacionalističke, antikomunističke, žestoke desne retorike kojom je na unutarstranačkim izborima napokon okončao višegodišnji misterij liderskog položaja Jadranke Kosor – političarke koja je bez razumljivijih razloga, a zahvaljujući dodiru milosti Ive Sanadera, jedno vrijeme, osim najveće i jedine hrvatske stranke, vodila čak i državu – svo bi ono antirpstvo, neobuzdana klerofilija i bogat špijunski CV, redom ključne reference novoga predsjednika, trebali označiti povratak u vrijeme besplodnih, irelevantnih i degutantnih ideoloških rasprava najmoćnijih blokova hrvatskog stranačkog života. Bleiburg i Jasenovac, ustaše i partizani, Pavelić i Tito vratit će se, čini se, u središte javnih “rasprava”: oštar desni zaokret HDZ-a pritom će liberalnim političarima i komentatorima nesumnjivo olakšati apologiju tragično heteronomne, provincijalne i kontraproaktivne ekonomske politike vladajuće koalicije. Više od ovoga zabrinjava samo mogućnost da takva apologija, ne uspije li, otvori prostor za Karamarkovo preuzimanje državne vlasti: politička linija koju je do sada slijedio odvela bi nas tada ravno u potencijalno vrlo mračne godine sramotnog nacionalizma.

A nema sumnje da bi taj eventualni uspon na vlast uvelike bio olakšan nedavnom pobjedom novog srbijanskog predsjednika Tomislava Nikolića, koji je u drugom krugu tamnošnjih izbora porazio Borisa Tadića. Reformirani radikal u prvim je istupima očekivano deklarativno podržao proeuropsku orijentaciju Srbije, dok su se hrvatski mediji uglavnom bavili amplifikacijom brojnih nacionalističkih aspekata njegove politike. Nacionalisti se, dakle, ponovno vraćaju na scenu “regije” i igre potencijalno iznimno opasnih hrvatsko-srpskih prepucavanja, namijenjene zataškavanju kudikamo krupnijih problema, mogu otpočeti.

BLOCKUPY
FRANKFURT

Pokušaj gradskih vlasti Frankfurta da zabrane četverodnevnu “blokupaciju” sjedišta Europske središnje banke samo je djelomično uspio: većina najavljenih skupova i demonstracija u razdoblju od četvrtka, 17. svibnja, do nedjelje, 20. svibnja, otkazana je, ali je glavni protestni marš, održan u subotu, okupio između dvadeset i trideset tisuća prosvjednika i prosvjednika. U organizaciji četrdesetak lijevih njemačkih stranaka i organizacija poslana je nedvosmislena antikapitalistička poruka, uz izraze solidarnosti s državama (polu)periferije eurozone, koje danas dužničkom krizom plaćaju gospodarski uspjeh Njemačke i europskoga centra. Sve ono što je skupu prethodilo – osim pokušaja zabrane, još i uklanjanje kampa postavljenog u listopadu prošle godine ispred zgrade ESB-a, slanje pet tisuća policajaca na nekoliko stotina “okupatora”, onemogućavanje pristupa gradu političkim “sumnjivcima” u danima održavanja prosvjeda, uhićenje četiri stotine mirnih demonstranata – iznova je pokazalo da stupanj aktivnosti represivnog državnog aparata precizno signalizira odnos snaga simboličkih središta financijske moći, s jedne, i demokratskog prava na okupljanje i izražavanje nezadovoljstva, s druge strane.

U tom je povodu niz eminentnih teoretičarki i teoretičara, okupljenih u Zagrebu na Subversive Forumu u sklopu Subversive Festivala, objavio *Deklaraciju protesta i solidarnosti s Blockupy Frankfurtom*, koju prenosimo u cijelosti:

“Dok se kriza kapitalizma razvija, Njemačka je neprestano korak ispred konkurentskih sila. Iako grčka, španjolska i talijanska vlada i dalje ostavljaju prostor za okupljanja, demonstracije i prosvjedne skupove protiv kriznoga režima, Dani otpora, koje je organizirao pokret Blockupy Frankfurt, zabranjeni su. Zabranjen je također i kamp ‘okupatora’, postavljen prije nekoliko mjeseci. Još i više: stotinama pojedinaca zabranjen je čak i ulazak u centar Frankfurta od 16. do 19. svibnja.

Mi, sudionici Subversive Forumu u Zagrebu, snažno osudujemo njemačku protudemokratsku politiku, osobitu politiku frankfurtskih gradskih vlasti. Ali, za nas ova zabrana ne znači samo još jedan korak dalje u trenutnoj deprivaciji društvenih i političkih prava. Ona je jasan

znak da su vladajuće sile Trojke i fiskalnoga pakta sada u stanju otvorene hysterije. To znači da je pokret Blockupy već pobijedio. I to je dobar znak za društvene pokrete širom Europe: Stara Europa već se raspada, a Njemačka je pritom iznova korak ispred svih.

Blockupy Frankfurt je početak drukčije Europe: Europe koja se danas okuplja na trgovima Madrida, Atene i Frankfurta. Zabrana pokreta Blockupy Frankfurt mora pasti, i ona će pasti!

Zagreb, 14. svibnja 2012.

U ime svih sudionica i sudionika:

Tariq Ali (pisac, Pakistan/Ujedinjeno Kraljevstvo)

Samir Amin (predsjednik Svjetskog foruma za alternative, Egipat)

Bernard Cassen (počasni predsjednik Attaca, Francuska)

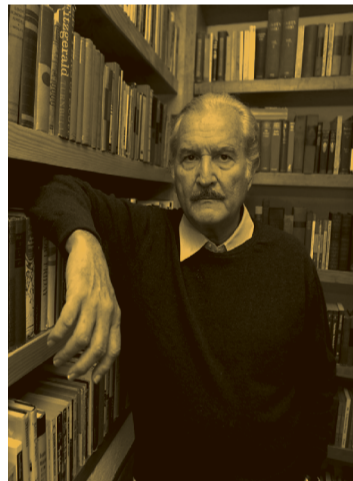
Christophe Aguiton (Memoire de lutttes, Francuska)

Andrea Milat (ispred organizator(ica) Subversive Forumu, Hrvatska)

P.K. Murti (tajnica Svjetskog foruma za alternative, Indija)

G.M. Tamás (filozof, Mađarska)

Slavoj Žižek (filozof, Slovenija/Ujedinjeno Kraljevstvo)

Listu svih sudionica i sudionika možete pronaći na <http://www.subversivefestival.com/txtl/1/138/en/forum>IN MEMORIAM
CARLOS FUENTES

U utorak, 15. svibnja, u Mexico Cityju umro je Carlos Fuentes, jedan od najznačajnijih suvremenih latinoameričkih pisaca. Rođen 11. studenog 1928. u Panami, u djetinjstvu i mladosti često se s obitelji seli kontinentom, a nekoliko godina provodi i u Washingtonu, gdje je njegov otac radio u meksičkoj ambasadi. I Fuentes je započeo raditi u meksičkoj diplomaciji, pišući usporedo s tim poslom; nakon velikog uspjeha prvoga romana, *La region mas transparente* (1958), posvećuje se, međutim, u potpunosti književnosti. Napisao je više od dvadeset romana, među kojima se najčešće spominju i kod nas prevedeni *Aura* (1961), *Smrt Artemija Cruza* (1962), *Terra Nostra* (1975), *Stari gringo* (1985)... Osim njih,

objavio je i desetine knjiga priča, eseja, kazališnih komada, za koje je dobio niz međunarodno uglednih nagrada. U šezdesetim i sedamdesetim godinama, uz G.G. Márqueza, M.V. Llosu i Julija Cortázara najvažniji je autor tzv. booma latinoameričke književnosti. Njegov je spisateljski rad neprestano pratio izrazit politički angažman, uvelike obilježen kritikom meksičke vlasti i američke globalne hegemonije.

U povodu Fuentesove smrti, M.V. Llosa je izjavio: “Izgubivši njega, izgubili smo pisca čije su djelo i prisustvo ostavili dubok trag. Njegove priče, romani i eseji prvenstveno su inspirirani poviješću i nevoljama Meksika, ali on je bio univerzalan čovjek, koji je poznao književnosti brojnih zemalja i brojnih jezika i koji se temeljito uključivao u sve velike političke i kulturne probleme svoga vremena”. ■

PRAVILA DRUŠTVENE IGRE

Tuženje na "antipoduzetničku klimu" znak je da je za poduzetnike dosad vrijedilo pravilo da jedno pravilo ne vrijedi – ono, naime, pravilo da treba plaćati poreze i doprinose, sve one obaveze iz kojih se u Hrvatskoj financiraju javna dobra i javne usluge

Neven Jovanović

Ponekad se junaci stripa *Calvin and Hobbes*, jedan sedmogodišnjak i njegov plišan tigar (za kojeg samo sedmogodišnjak zna da je prava živa zvijer), zabavljaju igrajući *calvinball*. Osnovno je pravilo ove igre da se pravila određuju u hodu. "Nijedan sport nije manje organiziran od calvinballa!"

O calvinballu razmišljam dok pokušavam naći nit koja povezuje nekoliko značajnih vijesti prošlog tjedna: podatak da je na proslavi Dana poduzetnika predsjednik Hrvatske udruge poslodavaca kritizirao neke mjere Vlade RH; da je, istom prigodom, premijer najavio mijenjanje (tj. kresanje) prava iz kolektivnih ugovora u javnom sektoru (gdje rade liječnici, medicinske sestre, učitelji); da je 36 državnih agencija u 2011. za zaposlene potrošilo desetak posto, a za intelektualne usluge 128 posto više nego u 2010; i, napokon, da je inspeksijski ustanovljeno kako je od 806 građevina u Nacionalnom parku Kornati njih 350 – više od trećine – izgrađeno nelegalno.

ANTIPODUZETNIČKA KLIMA Podsjetimo. Na najvećem skupu hrvatskih gospodarstvenika (tj. kapitalista), pred više od tisuću poslovnih ljudi, 16. svibnja u zagrebačkom hotelu Westin, Ivan Ergović, predsjednik HUP-a, izjavio je da "u Hrvatskoj prevladava negativno raspoloženje prema onima koji jedini mogu pomoći izlasku iz krize i podizanju standarda ljudi": prema prigodnom istraživanju HUP-a, gotovo polovica anketiranih hrvatskih građana doživljava poduzetnike "potpuno negativno" ili "uglavnom negativno" (dok i od 150 kapitalista koji su se na licu mjesta podvrgnuli blic-anketi nezanimljivo četvrtina sebi vidi negativno, a gotovo polovica "ni pozitivno ni negativno"). Otuda i "neke represivne mjere koje će dodatno pogoršati ionako lošu poduzetničku i investicijsku klimu" – pri čemu je Ergović očito mislio na prijetnju vlade da će objaviti registar poreznih dužnika.

Podsjetimo. Ustanovljeno je da su hrvatske privatne i pravne osobe dužne više od 51 milijardu kuna poreza i doprinosa (u veljači se govorilo o 42 milijarde, podaci su proturječni); prema podacima Porezne uprave, čim se počela primjenjivati uredba koja onemogućuje isplatu plaća bez uplate doprinosa s liste tzv. loših poslodavaca izuzeto je gotovo 13.800 poduzetnika s oko 105 tisuća zaposlenih – pritom je oko pet tisuća platilo svoje dugove za doprinose – te je poslodavaca koji ne plaćaju doprinose nakon prvih deset dana svibnja na listi ostalo oko tri četvrtine, 32.098.

Tuženje na "antipoduzetničku klimu" govori, dakle, da je za poduzetnike dosad vrijedilo pravilo da jedno pravilo ne vrijedi – i to ono da *treba* plaćati poreze i doprinose, sve one obaveze iz kojih se u Hrvatskoj financiraju javna dobra i javne usluge. "Poduzetnička klima" prethodne vlade i prethodne parlamentarne većine značila je da se trećini hrvatskih poduzeća (četredesetak tisuća od oko 125.000 aktivnih) smije živo fućkati za socijalno, zdravstveno i mirovinsko osiguranje svojih radnika, i da se nitko neće puno pitati kamo odlazi tako oslobođen višak vrijednosti.

ĆORCI U PUŠCI Na istom je skupu kapitalista predsjednik vlade Republike Hrvatske najavio: "Čuvat ćemo hrvatski socijalni model ali sve se mora zaraditi, pa to vrijedi i za kolektivna i sindikalna prava, stoga ćemo morati racionalno pregovarati o kolektivnim ugovorima u javnom sektoru." U ezopovskom jeziku politike "racionalno pregovaranje" znači smanjivanje plaća; prvo, po svemu sudeći, preko raznih dodataka (beneficirani radni staž, regres za godišnji odmor itd). Dosadašnji će kolektivni ugovori dogodine isteći, a već je isplanirana izmjena pravila o njihovoj produljenoj primjeni (sadašnjim rješenjem moguće je odredbe ugovora koji je istekao primjenjivati "do unedogled"). Do te će izmjene, pritom, doći *mimo* mijenjanja Zakona o radu, "radničke biblije" na čije je spominjanje lako mobilizirati mase – umjesto toga, mijenjat će se puno neutralnije naslovljen, puno apstraktniji Zakon o reprezentativnosti poslodavaca i sindikata. Vlada, dakle, daje sve od sebe da bi primijenila pravilo da može mijenjati pravila.

Sindikatom se to ne sviđa; ali kako da zaustave onoga "kome se može"? Tu postoje samo dvije opcije: sila – znači: štrajk, osobito generalni – ili prijetnja silom. Prijetnja je lakše dostupna, ali i manje uvjerljiva, osobito otkad su se 2010. sindikati kompromitirali profučkavši onih 500.000 povjerenih im potpisa za referendum protiv izmjena zakona o radu; teško je biti uvjerljiv i kad druga strana zna da su u pušci ćorci – da generalni štrajk ima neke šanse za uspjeh samo u javnom sektoru (u sektoru "poduzetnika" sindikalno je organiziranje isuviše slabo), a samim time štrajk nije generalni, i da će mu nedostajati ono najvažnije, ono najvrednije: *radnička solidarnost*.

Tako se pravilo mijenja jer se može.

ŠTEDNJA IZ USLUGE Izvještaj o izvršenju proračuna za 2011. pokazao je da je prošla vladajuća garnitura vjerno slijedila skup pravila koja si je sama zadala: zbilja je smanjila ukupni trošak 36 agencija i zavoda koji se financiraju izravno iz proračuna. Istovremeno, izvještaj je pokazao da te sada jeftinije agencije na zaposlene troše desetak posto više nego 2010. To i nije nelogično, reći ćete: ako dobivaju manje novaca, moraju se koncentrirati na svoju primarnu funkciju, pa ulažu u *ljude* umjesto u nepotreban luksuz (poput najma prostora, panoramskih liftova, safarija). No čitamo i da su troškovi tzv. intelektualnih usluga, koje agencijama pružaju treće osobe, u odnosu na 2010. porasli ne desetak, nego 128 posto. To je već zbudnjajuće. Ako su se agencije koncentrirale na svoju primarnu funkciju, ako njihovi zaposlenici rade punom parom – zašto im onda treba više od pet četvrtina dodatnih moždanih vijuga? Zar možda intelektualni rad ne ulazi u primarnu funkciju zavoda i agencija?

Još ste zbudnjeniji kad pročitate da postoji pravilo prema kojem se u institucijama financiranim iz proračuna na trošak vanjske suradnje ne smije potrošiti više od dva posto ukupnog troška za zaposlene – pri čemu je Hrvatska akreditacijska agencija u 2011. na to potrošila 50 posto ukupnog troška svojih zaposlenih; pri čemu je na 7,5 milijuna za zaposlene Agencija za zaštitu okoliša

potrošila 4,5 milijuna kuna za intelektualne usluge, itd. itd. Ukratko, izvještaj kaže da su u 2011. agencije za zaposlene – bez obzira na upozorenja Državne revizije i Zakon o fiskalnoj odgovornosti – potrošile ukupno 485 milijuna kuna, a za intelektualne usluge 103,7 milijuna. Ne dva, nego dvadeset i jedan posto.

Tako se jedno pravilo poštovalo time što se drugo kršilo.

ŠTO ĆE MENI JAVNO DOBRO U Nacionalnom parku Kornati stvar je najjednostavnija: postojeće se pravilo – ono da za gradnju treba od državnih službi ishodovati propisane dozvole, ma gdje i ma tko gradio – nije moralo poštovati (ili ga se, ako ste raspoloženi, moglo slobodno tumačiti). I to najmanje svaki treći put. Znači onda kakav se paralelni sustav vrijednosti uspostavlja: propisi drumom, snalažljivi šumom – i hajde onda protumači tim hajducima što je javno dobro i zašto ono postoji. Što će meni javno dobro, kad je slanina u torbi?

U društvu uvijek postoje ljudi koji pokušavaju ne poštovati pravila društvene igre; zovemo ih, ako se ne varam, sociopatima. No trećina je takvih za bilo koju situaciju puno previše. Recimo, ona trećina (40.000 od 125.000) koja nije plaćala porez i doprinose svojih poduzeća – uznemirujuće slična onoj trećini (350 od 806) čije su građevine na Kornatima izgrađene nelegalno. Tolik broj igrača po vlastitim pravilima vodi društvo ili u raspad, ili u dramatičnu reorganizaciju – umjesto društva suradnje i razgovora, u društvo nadmetanja i ratovanja.

U društvu uvijek postoje i oni koji pravila *zaobilaze*, koji ih "kreativno interpretiraju". No kad se kreativno interpretiraju vlastita pravila – bilo da državne agencije zaobilaze državne propise ili da država vlastite propise (npr. one o porezima, ili o gradnji) *ne primjenjuje* – opet nas snalaze crne misli o raspadu društva, o državi pretvorenoj u servis za potkupljivanje svih i svakoga (velikima veliki komadi, malima mali), o "javnom dobru" koje ovakav servis pretvara u apstrakciju i lakrdiju, u nešto čega se treba što prije riješiti.

Calvin i Hobbes (koji se, inače, zovu po reformatoru Jeanu Calvinu i filozofu Thomasu Hobbesu) ludo su se zabavljali igrajući *calvinball*. No i Calvin je u jednom času morao zaključiti da "ta igra ostavlja prostora za izvjesne zloupotrebe". ■

Znači onda kakav se paralelni sustav vrijednosti uspostavlja: propisi drumom, snalažljivi šumom – i hajde onda protumači tim hajducima što je javno dobro i zašto ono postoji. Što će meni javno dobro, kad je slanina u torbi?

KAKVA JE BUDUĆNOST EUROPE I NJENIH GRAĐANA?

Radni sažetak Subversive Foruma, održanog između 13. i 19 svibnja u Zagrebu u sklopu 5. Subversive Festivala

Nick Holdstock

Tema prvog panela na kojem je izneseno pregršt odgovora prvog dana Subversive Foruma bila je “Što ne valja s Europom”. Samir Amin ustvrdio je da je “Europa neprijatelj demokracije”; Francine Mestrum argumentirala je da “Europa postoji samo kao geografski pojam” dok je Bernard Cassen bio stajališta da je Europa ideja koja primarno rezonira među elitama. S obzirom na turobnost dijagnoza, činilo se potpuno prikladnim što su zidovi i pod prostora u kojem se vodila rasprava obojani u crno. Mnogi panelisti dotakli su se problema manjka legitimacije europskih institucija, no Francine Mestrum obrnula je pozicije i kazala kako se ne radi o tome da se politika Europske unije petlja u nacionalne politike zemalja članica, već da zemlje članice odlučuju o sadržaju politika Europske unije, čemu odgovara i ono što mnogo ljudi naziva njemačkom hegemonijom. Što se tiče toga može li postojati nešto što bi se nazvalo “europskom svijesti”, Bernard Cassen odgovorio je da bi za izgradnju toga, zbog historijskih i lingvističkih različitosti, bile potrebne barem tri generacije. Također je kazao kako bi nova *lingua franca* kao alternativa engleskom trebao biti talijanski, na što je moj susjed promrmljao, “a zašto ne bosanski”.

Drugi se panel bavio oblicima “europskog otpora”. Razgovaralo se o nedavnim događajima u Grčkoj i Francuskoj. Govoreći o Hollandeovoj izbornoj pobjedi u Francuskoj, Elisabeth Gauthier kazala je “kako su vrata širom otvorena, no ništa se ne poduzima” te objasnila da skeptičnost spram europskih institucija ne isključuje i vjeru u Europu *per se*. Thomas Seibert govorio je kako je nužno da ljevica pokaže da ima odgovore na krizu, te dodao kako “moramo stvoriti dobar kaos koji privlači ljude”.

Sljedeće logično pitanje bilo je “Je li drugačija Europa moguća”. Tim se pitanjem bavio treći panel prvoga dana.

Premda je postojalo općenito slaganje da su drugačije verzije Europe moguće, Alessandra Mecozzi priznala je da su brojne ključne institucije (poput Europske konfederacije sindikata) preslabe da bi mogle ostvariti drugačiju Europu. Carl-Henrik Fredriksson kao jedan od mogućih načina promjene isticao je transnacionalno i solidarno povezivanje postojećih europskih institucija javnih sektora.

JESMO LI SADA SVI GRČI? Drugog dana Subversive Foruma ovo je pitanje bilo postavljeno odmah na prvom panelu, koji se bavio dvostrukom “Ulogom europske ljevice”. S jedne strane ljevica mora ponuditi smislenu solidarnost s grčkom situacijom, dok s druge stoji ono što će se dogoditi ako u tome ne uspijemo: svi ćemo se naći u istoj socioekonomskoj situaciji kao i Grčka. Etienne Lebeau, G. M. Támas, Carl-Henrik Fredriksson, Walter Baier i Alessandra Mecozzi diskutirali su o problemima s kojima se europska ljevica suočava danas, te pritom nisu podcijenili težinu zadatka koji leži pred nama.

Na drugom panelu, koji se bavio dilemom “predstavnička ili direktna demokracija”, razgovaralo se o različitim formama političke participacije i organizacije. Costas Douzinas kazao je da Europa umire i da je Grčka

budućnost Europe. Osvrćući se na rezultate nedavno završenih grčkih izbora, kazao je da Syriza ne bi uspjela osvojiti izbore bez narodnih ustanaka koji su započeli još 2008. Zalažući se za direktnu demokraciju kazao je kako se ona ne mora primjenjivati samo u slučajevima prosvjeda, te da se direktna demokracija ne svodi samo na okupljanja i diskutiranja, već se radi o tome da ljudi u svoje ruke preuzmu državne institucije.

Barbara Steiner istaknula je nužnost isključivanja radikalnih ksenofobnih grupacija s ciljem izgradnje poštenijeg, inkluzivnijeg i pravednijeg društva i sistema. Giovanni Allegretti davao je primjere svog osobnog iskustva rada s grupacijama koje su okupirale javne prostore i kritizirao egoističnu ljevicu koja inzistira na komunikaciji samo sa istomišljenicima i aktivistima. Allegretti smatra da je nužno omasoviti broj ljudi koji sudjeluju u demokratskim procesima. Peter Vermeersch i David Van Reybrouck složili su se da je belgijska nespособnost da već više od godinu dana izabere vladu kriza demokracije. Također su kao priliku za političku inovaciju istaknuli platformu Forum G1000 – što je alternativni forum građanskog sudjelovanja u politici i diskusijama o budućnosti zemlje. U konačnici, panelisti su zaključili da se demokracija ne sastoji samo od izborâ.

Brojni primjeri radničkih ustanaka u zadnjih deset godina govore kako je istina suprotna od ustaljenog uvjerenja da su radnici pasivni i politički loše obrazovani

Popodnevni panel drugoga dana omogućio je uvid u situaciju u takozvanim zemljama periferije, odnosno u slovensku, portugalsku, ciparsku i rumunjsku situaciju. U nekim slučajevima čule su se čak i “dobre vijesti”: Peter Damo objasnio je da se nova rumunjska Socijalno – liberalna unija pokušava nositi sa rezovima u plaćama i povećanjem PDV-a. U Portugalu (o kojem je pričao Nuno Serra) i na Cipru (Nicolas Defteras) pozitivno je samo to što su vijesti toliko loše – ekonomija je potpuno devastirana – da je sigurno da će loše stanje u tim zemljama izazvati otpor.

Posljednja dva desetljeća ozbiljno su ugrozila socijalnu državu koja se počela raspadati s raspadom Jugoslavije te sada postoji hitna potreba za savezništvom progresivnih snaga koje se suočavaju sa sličnim problemima

ZAJEDNIČKA DOBRA I LJUDI KOJI SE NJIMA BAVE

Paneli trećeg dana foruma bavili su se pitanjem bi li ideja zajedničkih dobara mogla predstavljati put izlaska iz europske krize. Na prvom panelu "Od krize do zajedničkih dobara" Giovanni Allegretti iznio je ilustrativne primjere moći zajedničkih dobara preko primjera Švedske ali i drugih zemalja i poentirao da je zajednička akcija puno više od "romantične ideje nečega što nikad nije postojalo". Saki Bailey iznijela je uvjerljivu argumentaciju za upotrebu pravnih mehanizama koji su ugrađeni u ustave svih europskih zemalja, a koji se tiču upravljanja zajedničkim resursima. Svoju argumentaciju ilustrirala je slučajem talijanskim Aqua Publica u kojem je 95 posto glasača glasalo protiv privatizacije vode.

Na panelu o "Urbanim zajedničkim dobrima – drugačiji grad je moguć" razgovaralo se o urgentnosti zaštite urbanih zajedničkih dobara. Brigitte Kratzwald iznijela je zabrinjavajuće primjere eksproprijacija u Grazu, dok je Tomislav Tomašević iznio detaljan briefing napada na zajedničke javne prostore u Puli, Zagrebu i Dubrovniku. Međutim bilo je i nekoliko pozitivnih primjera. Geert de Pauw govorio je o ohrabrujućim primjerima projekata izgradnje pristupačnih stambenih prostora za imigrante u Bruxellesu u kojem postoji nedostatak nekretnina koji pogotovo pogađa obitelji s niskim prihodima.

Popodnevni panel trećeg dana nosio je naziv "Posjedovanje budućnosti – digitalna zajednička dobra i što ACTA ima s tim?". Diskusija na panelu temeljila se na dva osnovna pitanja: 1) što su digitalna zajednička dobra? i 2) koje strategije bismo trebali primijeniti da digitalna zajednička dobra uistinu ostanu zajedničkim? N.R. Marcell govorio je o kontroli interneta koju pokušavaju uvesti vlade diljem svijeta, te je objasnio da su download, upload i sistemi dijeljenja važni jer se time prakticira autonomija koju digitalna infrastruktura osigurava. Mayo Fuster govorila je o pomaku od digitalnih zajedničkih dobara prema društvu zajedničkih dobara, te kao primjer navela španjolske Indignadose. Alan Toner, govoreći o ACTA-i, kritizirao je međunarodno koordiniranu akciju kontrole nad upotrebom digitalnih podataka i proizvoda u ime prava na intelektualno vlasništvo.

PREMA BALKANSKOM SOCIJALNOM FORUMU

Četvrti dan Forumu bavio se koristima dijaloga i zajedničke akcije Europske i globalne ljevice. Srećko Horvat otvorio je prvu sesiju pod nazivom "Zašto Svjetski socijalni forum i zašto na Balkanu" ilustrativnom pričom o spašavanju knjiga iz napuštene političke škole u Kumrovcu. U jednoj od knjiga pronađena su dva eseja Samira Amina iz 1983. Srećko je naglasio da nas ta priča treba podsjetiti da je Balkan nekoć imao dobro razvijene odnose s progresivnim intelektualcima diljem svijeta, te je dodao kako je vrijeme da se ti odnosi obnove. Igor Štiks govorio je o nametnutom identitetu Balkana koji ga označava kao podijeljenog, provincijalnog i konfliktnog. Stvaranje Balkanskog socijalnog foruma nudi šansu i odgovornost za otvaranje procesa dijaloga, akcije i redefinicije. Na problematiziranje fragmentiranosti ljevice Walter Baier odgovorio je kako raznolikost pokretâ odražava raznolikost svijeta, te da je to nešto što se ne može ugurati pod kišobran jedinstvene ideologije.

Druga sesija bavila se "Trenutnom socijalnom situacijom na Balkanu", problematizirajući implementaciju mjera štednje i njihovih posljedica, te ono najvažnije, što je zajedničko različitim zemljama. Publiku su sačinjavali gosti iz Rumunjske, Albanije, Bugarske, Kosova, Srbije, Bosne i Hercegovine, Slovenije i Hrvatske, a njihova su se iskustva u mnogo čemu preklapala. Mnoge od nabrojanih zemalja poharale su visoka nezaposlenost, privatizacija i flat-tax (op.prev. proporcionalna porezna stopa).

U diskusiji je naglašeno da se mjere štednje na Balkanu ne trebaju tumačiti kao isključivo ekonomske mjere. U Srbiji, na Kosovu i u Makedoniji uvođenje mjera štednje prate nacionalistička retorika i politizacija etniciteta koje elite tih zemalja koriste kao distrakciju od socijalnih i ekonomskih problema.

Danijela Dolenc, moderatorica panela "U obranu zajedničkih dobara" argumentirala je da premda razmatranje nacionalizma komplicira priču, govorenje o tom problemu jedini je put prema rješavanju krize. Panelisti su potom nastavili diskusiju o zajedničkim dobrima započetu dan ranije. Tomislav Medak prezentirao je proširenu verziju zajedničkih dobara koja uključuje različite tipove znanja na koje postoji napad ekvivalentan onome na resurse. Marko Aksentijević argumentirao je da je javni prostor preduvjet zajednici, dok je Dušica Radojčić opisala neke probleme stvaranja šireg poimanja zajedničkih dobara u Hrvatskoj. Tomislav Tomašević odgovorio je sugerirajući da postoji potreba da se izgradi šira baza podrške – odnosno baza koja bi nadilazila političku ljevicu te je kao ilustraciju naveo ulogu katoličke crkve u Hrvatskoj koja je sudjelovala u kampanji sprječavanja privatizacije vode. Također je podsjetio participante da se borba za zajednička osim za zaštitu resursa vodi i oko upravljanja tim resursima.

Popodnevni panel "Otpor i mobilizacija protiv neoliberalne agende" bio je prilika za aktiviste iz bivše Jugoslavije da razgovaraju o aktivizmu, strategijama otpora i izazovima s kojima se suočavaju s obzirom na specifičnost svojih gradova i kultura. Ovidiu Tichindeanu govorio je o kontinuitetu i generalizaciji borbi protiv privatizacije u Rumunjskoj. Zdravko Saveski iz Makedonije isticao je važnost mobilizacije protiv nacionalizma, militarizma i važnost borbi za socijalnu pravdu.

Vuk Bačanović referirao se na nedostatak klasne svijesti i dominaciju nacionalističke svijesti u Bosni i Hercegovini. Miloš Jadžić istaknuo je slabost srbijanske ljevice unatoč tome što postoje brojne skupine koje se trude potaknuti mobilizaciju protiv privatizacijâ i socijalne nepravde. Agon Hamza je s druge strane kritizirao "paradigm stabilnosti" koju za Kosovo koristi međunarodna zajednica. Hamza je kazao da "paradigma stabilnosti" omogućava ideološku dominaciju i eksploataciju lokalnih ljudi. Suzana Kunac govorila je o studentskom otporu i okupaciji kao činu direktne demokracije dok je Milan Rakita sazeo je raspravu identificirajući zajedničke točke na temelju kojih bi se nastavilo regionalno organiziranje zajedničkih aktivnosti.

POGLED PREMA NAPRIJED

Peti dan otvoren je panelom "Deindustrijalizacija i radnički otpor" čiji je fokus bio na različitim radničkim borbama na Balkanu. Ova sesija bila je dragocjena prilika panelistima i ostalim participantima da podijele svoja iskustva, kako pozitivna tako i negativna. Izmjena iskustava različitih sektora i različitih mjesta je upravo tip iskustva čije promicanje je Balkan Forum odredio kao cilj. Otvarajući panel, moderator Jovica Lončar utvrdio je da postoji potreba da se pozabavi zajedničkim predrasudama i pogrešnim koncepcijama o radničkim pokretima u regiji. Da je istina suprotna od ustaljenog uvjerenja da su radnici pasivni i politički loše obrazovani, govore brojni primjeri radničkih ustanaka u zadnjih desetak godina. Siniša Miličić govorio je o samoorganiziranju radnika u Hrvatskoj koji su stekli punu kontrolu nad svojim tvornicama. Međutim, neki panelisti istaknuli su da takvo nešto možda ne odgovara svim tipovima industrije – ključni aspekt je da radnici imaju značajnu razinu utjecaja na poslovanje i upravljanje tvornicom. Milenko Srećković zaključio je sesiju govoreći o potrebi za solidarnošću u regiji. Kad je rekao "govorimo istim jezikom" čini se da nije govorio samo o lingvistici.

Sljedeći panel bio je "Direktna demokracija: Teorija, iskustva i perspektive" na kojem su predstavljeni različiti modeli funkcioniranja direktne demokracije. Govorilo se o prednostima i nedostacima DD-a u različitim okolnostima. Josp Jagić govorio je o načinu na koji je DD u obliku plenuma funkcionirala za vrijeme blokade Filozofskog fakulteta 2009. Identificirao je dva velika problema. Prvi je bio rotacija koja se obično koristi kao dio politike depersonalizacije. Njegovo je iskustvo da rotacija i depersonalizacija nisu spriječili pojavu "voda" jer su neki participant u diskusijama dominantniji od drugih. Drugi problem bio je kontinuitete. Nakon prve blokade opao je interes participanata, možda i zbog toga što ono što omogućava nastanak takvog mikro-društva ne može biti održivo zbog obveza svakodnevnog života. Na ovom se panelu razvila odlična diskusija u kojoj se

razgovaralo o pragmatičnoj implementaciji DD-a. Jedan od prijedloga bio je da je za DD nužno prihvatiti da ljudi imaju različita iskustva koja vode do različitih sposobnosti te da ti ljudi mogu potom podučavati druge ljude da vrše istu funkciju. Također je bilo izneseno da se DD treba uvoditi u različite sektore društva s obzirom specifične okolnosti onoga u što se uvodi. Čuli su se i argumenti da bi određena razina profesionalizacije i horizontalne organizacije olakšala održivost DD organizacija.

U sljedećoj je sesiji Igor Štiks sumirao Balkan Forum posebno naglašavajući da su rasprave iskristalizirale da je drugačiji Balkan moguć, no ne samo moguć već i nužan. Istaknuo je osnovne teme Forumu: socijalna pravda, otpor silama koje potkopavaju emancipaciju, zajednička dobra, radničke borbe i demokracija. Posljednja dva desetljeća ozbiljno su ugrozila socijalnu državu koja se počela raspadati s raspadom Jugoslavije te sada postoji hitna potreba za savezništvom progresivnih snaga koje se suočavaju sa sličnim problemima. Pritom se ne smiju marginalizirati različitosti pojedinačnih okolnosti, jer bi cijena posljedica takvog nečega bila previsoka. Štiks je rekao kako se moramo pozabaviti reakcionarnim silama koje koriste nacionalizam kako bi mobilizirale narod. Mnogim našim borbama dominira jednaki osnovni problem, stoga je potreban neki tip kohezije. Također je kazao da ne možemo dobiti borbu za radnička prava bez da redefiniramo značenje socijalne pravde. Međutim, ohrabrenje dolazi od grassroot pokreta koji se događaju u cijeloj regiji. Ovi pokreti ne smiju zanemariti ljudska prava, prava manjina ili borbe za ravnopravnost spolova. Što se zajedničkih dobara tiče, ona su već postala mobilizacijski fokus. Borba za obranu zajedničkih dobara je dio procesa promicanja transparentnosti, građanske participacije, različitih odnosa između javnog i privatnog i redefiniranja onoga što je konstitutivni element vlasništva.

Priča o radničkim borbama u regiji gradi se oko destrukcije ljudskih vještina i znanja, oko produkcije onoga što Samir Amin naziva "ljudskim otpadom". Biti će potrebno još rada kako bi se te radnike ujedinilo u jedinstveni pokret kako bi klasna svijest nadjačala nacionalnu ili etničku svijest.

Igor je zaključio kazavši da premda pet tema obrađenih na Balkan Forumu nisu jedine goruće teme, tih pet su one za koje imamo dobro upućene ljude. Bilo kakva strategija transformacije na Balkanu, ali i šire, mora pronaći način da ujedini stručnost i znanje.

Vinod Raina kazao je da se progresivni pokreti moraju distancirati od najgorih dijelova svoje prošlosti ali sačuvati elemente koji su bili dobri (isto je u svom izlaganju na večernjem predavanju naglasio Tariq Ali). Srećko Horvat naglasio je Igorov zaključak da je Forum tek početak procesa kojeg je označio kao "kognitivno mapiranje" ljevice. Ovaj Forum omogućit će sljedećem Forumu da se pozabavi ozbiljnijim strategijama. Dodao je da će Forum 2013. imati radne grupe koje će se posebno baviti skiciranim problemima. ■

S engleskoga prevela Andrea Milat

GROŽĐE NIJE KISELO, TRULO JE!

U sjeni summita G-8 i NATO-a, Makedonija prolazi kroz proces integracija i rasprava koje najčešće ne dovode u pitanje krizu sistema, kao i kontradikcije koje idu uz nju

Biljana Vankovska

Dok globalni mediji daleko više pažnje poklanjaju Summitu G-8 nego Summitu NATO-a, u Makedoniji je obrnuto: jedina postojeća debata je ona da li će NATO ispraviti nepravdu iz Bukurešta i primiti zemlju, i što nakon (očekivanog) negativnog ishoda. Kao u začaranom krugu, iznova i iznova, ista hamletovska dilema ili eventualno "teološka" rasprava: ima li života nakon smrti, a za nas izvan NATO-a? Opozicija i tzv. liberalni intelektualci i mediji već "seku vene" govoreći o beznadu, pustoši nakon Chicaga, i sve to opisuju kao igranje fudbala s pocepanom loptom na nekom sporednom igralištu. Kao jedna od zaista retkih intelektualki, koja je principijelno i konzistentno protiv učlanjivanja u NATO, najčešće se osećam kao neki Jeti ili kao Gandhi usred vojnog trening kampa.

**ČITAVE GENERACIJE
SU ODRASLE S OVOM
TIPIČNO KOCKARSKOM
LOGIKOM: STAVITI
ČITAV ULOG NA JEDNU
KARTU, ZVALA SE
ONA NATO ILI EU,
SVEJEDNO! SVAKA
NEGATIVNA PORUKA
IZ BRUXELLESU U VEZI
INTEGRACIJE JE RAVNA
KATASTROFI**

KALIMERO POZICIJA S obzirom na najnovije rezultate ispitivanja javnog mnijenja koji pokazuju dramatičan pad javne podrške za članstvo u NATO (kod Makedonaca je sada samo 39%, dok Albanci i dalje pokazuju neverovatnu podršku od blizu 90%), trebala bih biti zadovoljna. Ali, nije tako! Ambis između principijelnog stava "Ne za NATO" čak i da prime Makedoniju pod ustavnim imenom i ovog kod razočaranih građana je ogroman, tako da je privid da smo na istoj strani. Tzv. Kalimero pozicija ("nema pravde" kako kaže simpatični lik iz crtanog filma) nije ništa drugo do rezultat frustracije zbog nanese nepravde (blokade u NATO zbog zahteva da država promeni ime). Ovo je više emotivna reakcija ljudi, a ne rezultat racionalnog i promišljenog stava da se nešto treba i može menjati u odnosu na "strateški cilj – NATO". Stojim pri stavu da nepravda i pritisak u vezi imena i identiteta Makedonaca nije ni slučajna, ni trivijalna; ime ne može biti predmet prodaje, najmanje zbog ulaska u vojnu alijansu. Moji razočarani sunarodnici reaguju slično kao u onoj basni o lisici i grožđu, pa u ljutnji kažu da je grožđe zeleno i kiselo, ne gledajući da je ono trulo, skupo i opasno. Ubedena sam da bi, u slučaju nekakvog čuda i odluke da Makedonija bude primljena u

"klub najmoćnijih nacija", ovde mahom zavlada svenarodna euforija. Zbog toga, pad podrške je reakcija "odbačenog ljubavnika", a ne rezultat nekakvog sazrevanja i argumentiranog razmišljanja protiv "jedine alternative" koja je već utisnuta u mentalni čip nacije. U toku dvadeset godina, u Makedoniji nije nikada bila otvorena ni javna ni stručna debata o bezbednosnim alternativama, a najmanje je razvijeno racionalno razmišljanje o Planu A, Planu B ili C. Ovde niko i ne razmišlja šta znači i šta donosi samo članstvo, kakve obaveze, cena koja se treba platiti, u kakve će nas to vojne avanture uplesti (Sirija, Iran...). Oduvek je bilo važno "učiti" i ne pitajući za posledice i ne razmišljajući da članstvo u NATO nije odlazak u zemlju meda i mleka ili piknika. Da mi udemo, pa posle ćemo videti što ćemo, sve će se samo od sebe srediti, investicije će početi da dolaze i živimo u blagostanju. Nije čudo što je i univerzitetski podmladak šokiran kada čuje "jeretičku" i kritičku poziciju spram NATO alijanse. Mediji će povremeno prenijeti vest da su NATO snage izvršile zločin, ali to se nikako ne dovodi u vezi sa našim učešćem u misijama. Za razliku od zrelih demokratija, ovde "progresivna" javnost traži više oružje nego putera, kritikujući vlasti što su smanjile izdatke za vojne namene. Svi su paralizirani od straha od samoće i nespособni za analitičko, kritičko ili kreativno razmišljanje u sferi javne politike. Čitave generacije su odrasle s ovom tipično kockarskom logikom: staviti čitav ulog na jednu kartu, zvala se ona NATO ili EU, svejedno! Svaka negativna poruka iz Bruxellesu u vezi integracije je ravna katastrofi. Oni koji su prošli kroz iračka i afganistanska ratišta, sada kao predavači, govore da je "mač jači od pera"; i to praktično demonstriraju svojim kadetima, koji zbunjeni gledaju u originalni mač Sadama Huseina u rukama svog profesora. Žalosna slika militariziranog uma, čak i kada se dešava u vojnoj akademiji! Ratnik i ne shvata da "pero" nije pero u bukvalnom smislu, nego da se to odnosi na čovekov um, razum, savest, inventivnost i hrabrost da se bori sa nasilnicima, i posebno sa dogmama. Giordano Bruno nije vinuo u vatru uzalud; njegovo se pero pokazalo snažnije od moćnog oružja njegovih inkvizitora. Njemu dugujemo civilizaciju, a ne moćnicima sa bakljama ili mačevima u ruci.

KAKO PREŽIVJETI KRIZU, A DA SE NE PROMIJENI SISTEM? Da se vratim na trulo grožđe iz Chicaga... Ni najveći eksperti nemaju komentar za ono o čemu se zaista raspravlja na Samitu (istini za volju, medije to i ne interesuje). Sada, nakon još jednog hladnog tuša i skrivenog grčkog veta, mi ćemo se opet okrenuti sebi i nasnuti jedni na druge na poznatom političko-etničkom terenu, da se obračunamo ko je kriv što smo ponovo izvisili. Za razliku od nas, svetska javnost je uznemirena i to s pravom. Policijska opsada Chicaga i strah od "nasilnih" demonstranata je odraz fenomena militantnog urbanizma (kao što se već nazivaju policijske urbane mini-države u kojima se održavaju veliki skupovi,

uključujući i London u susret Olimpijskih igara); lideri najmoćnije alijanse se plaše i čuvaju od svojih građana, pa su se okružili snajperistima, antiteroristima, dronovima. Samit najbogatijih se održava u de facto vojnoj bazi i kako se prikazuje kao mjesto za odmor predsjednika SAD-a, a u njoj se impotentni lideri, kako piše Independent, suočavaju s kapitalizmom na raskršću. Nobelovac Krugman bez rukavica piše o trenutku istine za Evropu i za nadolazeću (financijsku) apokalipsu. Glavna tema oba samita je kako preživjeti krizu, a da se pri tome ne promeni sistem koji je generira. Činjenica da su na dosada najvećem samitu NATO Chicago pozvani predstavnici čak 60 nacija (nasuprot 28 članica Alijanse) govori o globalnom apelu za uključivanje u afganistansku "čorbu" koju su SAD i NATO sami zapržili prije desetak godina, ali i o ambicijama alijanse koje prevazilaze svaki koncept regionalne bezbednosne organizacije. Džin (SAD) i njegovih 27 patuljaka se danas suočavaju sa dramatičnom krizom i rigoroznim merama štednje, koje pogadaju najprije najranjivije grupe građana iz najnižih socijalnih slojeva, pa je glavno pitanje kako teret vojnih avantura prerasporediti "pravednije" pod prevezom multilateralizma i tzv. "smart defence". Ako se nakon intervencije iz 1999. govorilo da SAD pravi lom (u vezi Kosova), a EU je tu da pospremi krš i pere suđe, sada je očiglednije da su potrebne i druge "kućne pomoćnice". Od "sveta" se traži pomoć u novcu ili ljudima, koji bi Amerikancima osigurali mogućnost da umanje svoje vojne prisustvo u Afganistanu, a da pri tome ne izgube kontrolu nad Evro-Azijom.

BAJKA NA PERIFERIJI Onda, jeli uopće čudno to što Makedonija dobija priznanje za svoj doprinos u misiji ISAF, a kaže se da je dobrodošla da i dalje kontribuiru, posebno kada se članice NATO suočavaju sa ekonomsko-socijalnim fijaskom? Ne kažem da je makedonski doprinos značajan, jer je kao kap u oceanu, ali on ima svoju cenu za makedonsko društvo. I još čudnije je što kao hipnotizirani od Meduze i ne pomišljamo da možemo, u najmanjoj ruci,

da se pitamo – što to tražimo u Afganistanu? Nažalost, mi ćemo i dalje tugovati i tešiti se da je grožđe kiselo, a elite se neće usuditi da zauste reč o povlačenju vojnika sa ratišta na kojima se godinama ponašamo ko sitni ratni profiteri, žmireći ispred grozomornih slika zločina i imperijalnih motiva zavojevača. Pozivamo se na međunarodno pravo samo kada se osetimo pogođenim nepravdom (u vezi imena), ali nikoga nije iskreno briga što je, na primer, u nedavnoj NATO operaciji poginulo petoro afganistanske dece (za razliku od petostrukog ubojstva ispred Uskrsa, koje je potreslo Makedoniju, gde su ubijeni bili mladići, ovo su stvarno bila dečica na uzrastu od 5-10 godina). Da bi me omalovažili, najčešće mi kažu da su moji stavovi emotivni, humanistički, pa i naivni, zato jer sam žena (sic!). Zato ću sada, sasvim ne-ženski, upitati one koji se navodno razumiju u real-politik: što će uraditi Makedonija u situaciji kada je NATO u krizi, EU u kolapsu, kada ne žele da uvezu sebi još problema prijemom slabih država, sada kada je i Grčka primer failed state (neuspješne države), i to prva u nizu, sa potencijalom da za sobom povuče i ostale sa evropske periferije? Bajka o progresu, blagostanju, "prirodnim demokratskim vrednostima koje delimo", savezništva, itd. više ne kupuju ni evropski građani. Oni protestiraju! A mi? Mi i dalje psujemo (se) i lomimo prste što ćemo igrati "fudbal" na sporednom terenu, kad već zaslužujemo da ginemo na pravim i velikim ratištima i za tuđe imeprijalne interese, kao što to dolikuje naslednicima "falange". ■

KULTURNA POLITIKA

KULTURA I REGIONALNI RAZVOJ

DOKUMENT AGENDA 21 ZA KULTURU KOJI SU USVOJILI PREDSTAVNICI GRADOVA I LOKALNIH UPRAVA IZ CIJELOG SVIJETA NA IV. FORUMU LOKALNIH UPRAVA ZA SOCIJALNU INKLUZIJU, ODRŽANOM U BARCELONI 2004. GODINE, NAJVAŽNIJI JE DOKUMENT O LOKALNIM KULTURNIM POLITIKAMA

BISERKA CVJETIČANIN

U posljednjih desetak godina strateško ulaganje u kulturu u europskim zemljama i u svijetu snažnije se orijentira na regionalni i lokalni razvoj, prije svega na jačanje lokalnih kulturnih politika kao faktora održivog razvoja. Dokument *Agenda 21 za kulturu (Agenda 21 for Culture)* koji su usvojili predstavnici gradova i lokalnih uprava iz cijelog svijeta na IV. Forumu lokalnih uprava za socijalnu inkluziju, održanom u Barceloni 2004. godine, najvažniji je dokument o lokalnim kulturnim politikama. On obvezuje lokalne uprave da u suradnji sa civilnim društvom, odnosno teritorijalnom zajednicom, izrade i provode kulturne politike i programe. Na lokalnim kulturnim politikama je zadaća pronalaženja "novih modaliteta teritorijalne intervencije u pravcu znanja i održivog razvoja".

KREATIVNI MOTOR REGIONALNOG RAZVOJA U kulturnim politikama i strategijama europskih zemalja sve važnije mjesto zauzima uključivanje regija, gradova i lokalnih uprava u neposrednu međunarodnu komunikaciju i međunarodnu kulturnu suradnju. Na lokalnoj je upravi i gradovima zadaća otvaranja novih prostora s manje granica i više partnerstva, isticanja lokalnih posebnosti i promicanja lokalnih kulturnih raznolikosti u međunarodnoj suradnji. U realizaciji tih ciljeva značajna je potpora strukturnih fondova Europske unije. Strukturna i regionalna politika jedna je od središnjih i visoko dotiranih domena Europske unije. Ona teži "konvergenciji", "regionalnoj kompetitivnosti i zaposlenosti", te "europskoj teritorijalnoj suradnji" čemu bitno mogu pridonijeti kultura, umjetnost i kreativna ekonomija, kao pokretači nove europske dinamike. Međutim, umjetnost, kultura i kreativna ekonomija nisu dovoljno integrirani u definiranje regionalne politike. O tome govori najnovija austrijska studija indikativnog naziva *Kreativnost, motor regionalnog razvoja (The Creative Motor for Regional Development)* koju je izradio tim iz *österreichische kulturdocumentation*: Veronika Ratzenböck, Xenia Kopf i Anja Lungstrass i koja je u ožujku 2012. predstavljena u Europskom parlamentu.

Ova studija jedna je od prvih koja upućuje na važnost potpore regionalnih fondova EU kulturi i umjetnosti. Tradicionalno se projekti kulture prijavljuju u okviru kulturnih programa (dovoljno je navesti tri sektorska programa koja su se provodila do 2000. godine – *Kaléidoscope*, *Ariane* i *Raphaël*, ili sadašnji program *Kultura* koji obuhvaća razdoblje 2007.-2013.), ali su kulturni projekti uključeni i u druge programe, kao što su obrazovanje (na primjer, cjeloživotno učenje), civilno društvo, pomoć regionalnom razvoju. Studija iznosi zanimljive podatke o tome da je ulaganje iz tri regionalna strukturna fonda Europske unije u austrijske kulturne i umjetničke projekte – Europskog fonda za regionalni

razvoj (ERDF), Europskog socijalnog fonda (ESF) i Europskog poljoprivrednog fonda (EAFRD) – daleko veće od ulaganja u okviru programa *Kultura*. U razdoblju 2007.-2010. koje je obuhvaćeno analizom, putem europskih regionalnih programa financirano je 534 projekata koji se direktno (ili indirektno) odnose na kulturu u iznosu od 139 milijuna eura (od čega je 78,8 milijuna eura, dakle više od 56%, iz tri navedena fonda: ERDF, ESF i EAFRD), u usporedbi s 230 projekata financiranih u programima *Kultura* i *Media*, s ukupno 21,8 milijuna eura.

Analiza pokazuje da se 83% od ukupnih kulturnih projekata kojima su potporu dali regionalni fondovi, odnosi na područje kulture i umjetnosti, dok je samo 17% u području kreativnih industrija. Autorice studije smatraju da sektor kreativnih industrija komparativno preslabo koristi programe regionalnog razvoja. Najveći broj projekata obuhvaća kulturnu baštinu (očuvanje materijalne i nematerijalne baštine, muzeji), dok je projekata u domeni suvremene umjetnosti (izložbe, kazališta, novi mediji) vrlo malo. Studija se fokusira na nova obilježja regionalnih programa kao što je transverzalnost projekata. Projekti u transverzalnim sektorima gotovo su podjednako brojni kao projekti kulturne baštine, što dugoročno može predstavljati značajnu potporu suvremenoj umjetnosti i kulturi.

KREATIVNA EUROPA Prednosti povezivanja kulture i regionalnog razvoja istaknute su u brojnim dokumentima EU: strukturna i regionalna potpora omogućuje realizaciju različitih umjetničkih i kulturnih projekata, regionalnih, transgraničnih i transnacionalnih koji, sa svoje strane, potiču regionalni razvoj, socijalnu koheziju i otvaraju nove perspektive rada i zaposlenja. Pred Europskom unijom je novi program kulture, *Kreativna Europa (Creative Europe)* 2014.-2020. u kojem te prednosti moraju biti jasno definirane; kao što kažu autorice studije, u budućnosti "potrebno je bolje koristiti potencijal kulture za regionalni razvoj i obrnuto, razvojni regionalni potencijal za kulturu". U jeku javne rasprave o novom programu kulture, nedavno je objavljen vrlo koristan dokument Europske komisije, financijski instrument Kreativne Europe (*The Cultural and Creativity Sectors Loan Guarantee Facility*), koji u formi 26 pitanja i odgovora, objašnjava i predlaže kako jačati financijski kapacitet kulturnog i kreativnog sektora, te podupire specifičnu prirodu kulture, sukladno Unescovoj Konvenciji o kulturnoj raznolikosti.

KREATIVNI GRAD ILI ULICA DUHOVA? Nimalo u skladu s Unescovom Preporukom o statusu umjetnika, ovih dana Grad Zagreb povećava najam gradskih prostora za umjetnike. U isto vrijeme, mnogi su gradski prostori prazni. Ulicom duhova mnogi nazivaju dio

Nove ceste koji ide od Trešnjevačkog placa prema sjeveru, do Magazinske. Godinama napušteni lokali, nekad ribarnica, dućani prehrambenih proizvoda, tekstilne robe... danas zapušteni i prljavi, jedino što je još vidljivo su natpisi da je prostor "u vlasništvu Grada". Zašto se ti prostori, koji posjeduju infrastrukturu, struju, vodu, ne daju u najam mladim umjetnicima, uz jednu kunu godišnje? Možda bi taj dio Nove ceste mogao jednog dana zamijeniti svoje tako neinventivno ime mnogo ljepšim - Ulica mladih umjetnika. Ili Zagreb možda ima Ulicu mladih umjetnika?

Kreativni gradovi ne nastaju izgradnjom golemih objekata s kojima se poslije ne zna što učiniti, već sa stvaralačkim potencijalom iz najrazličitijih izvora: osjećajem za inovaciju, dinamikom, uključivanjem kulturnih udruga u izradu politika i programa, afirmacijom zanemarenih kvartova, umrežavanjem... sa svim onim što prožima Europsku strategiju za pametan, održiv i uključiv rast kao i novi program Kreativne Europe. **E**

NIMALO U SKLADU S UNESCOM, OSOBITO S UNESCOVOM PREPORUKOM O STATUSU UMJETNIKA, OVIH DANA GRAD ZAGREB POVEĆAVA NAJAM GRADSKIH PROSTORA ZA UMJETNIKE. U ISTO VRIJEME, MNOGI SU GRADSKI PROSTORI PRAZNI

ČASOPIS TPTG

KLASNA BORBA U GRČKOJ

Intervju s uredništvom grčkog komunističkog časopisa TPTG o razvoju i perspektivama klasne borbe u Grčkoj

Juraj Katalenac

O klasnoj borbi i situaciji u Grčkoj razgovaramo s TPTG (grč. *Ta Paidia Tis Galarias* Djeca sa zadnjih sjedišta autobusa), grupom anti-autoritarnih komunista¹ iz Atene okupljenom oko istoimenog časopisa koji izlazi, u nedefiniranim razmacima, već 22 godine. Drugovi iz Grčke nam daju jednu uistinu opširnu i detaljnu marksističku analizu situacije u Grčkoj, počevši s analizom same krize kapitalizma te načina na koje se kapital nastoji očuvati mjerama štednje. Iako je intervju rađen prije trenutnih izbora u Grčkoj, odnosno u ovom intervjuu se ne dotičemo te teme, on nije manje aktualan te čitatelju pruža dovoljno dubok uvid u političku situaciju Grčke za samostalno poslagivanje kockica.

OPTEREĆENI DUGOM

2010. ste objavili članak Opterećeni dugom² (eng. Burden with Debt), kojeg ste i predstavili u ljetnom kampu. U tom članku se bavite načinom na koji se kriza kapitalizma odražava na Grčku, odnosno o "dužničkoj krizi" i "šok terapiji" PASOK-ove vlade u suradnji s EU i MMF-om, preispitujući mogućnosti klasne borbe u onome što ste nazvali "najžešćim klasnim napadom od kraja 2. svjetskog rata, zvanim mjere štednje". Nedavno, 12. travnja, objavili ste dopunu članka pod nazivom Opterećeni dugom reloaded³ (eng. Burden with Debt Reloaded). Možete li kratko predstaviti analizu situacije u Grčkoj?

— U prvom članku smo ustvrdili da je otežavanje protegnute krize kapitalističke reprodukcije odgođeno određenom monetarnom politikom koja je dovela do relativne autonomizacije financijskog kapitala i bliže interakcije između izvoznika kapitala/zajmoodavaca i dužnika s povećanim iznosima dugova, javnih ili privatnih (na razini EU, ovo se pokazuje u vidu hijerarhijske interakcije između nacija "centra" i nacija "periferije"). Dodatni javni dug je uzrokovan socijalizacijom kapitalističkih gubitaka nakon urušavanja mjehura na američkom tržištu nekretnina što je dovelo do recesije u 2008., i spašavanjem banaka. U Grčkoj je režim akumulacije karakterističan za 1990-e i 2000-e bio baziran na rastu investicija u fiksni kapital i rastu produktivnosti rada, kao i na dvostrukom tržištu rada i visokoj javnoj i privatnoj potrošnji koju je omogućavala niska realna kamatna stopa u periferiji Eurozone (zbog većih stopa inflacije u usporedbi s onima "centra") i odgovarajućim prilivom kapitala iz viškova EU "centra". Ovaj režim je počeo pokazivati znakove slabljenja od sredine 2000-ih, zbog pada stope eksploatacije, a potpuno se raspao nakon pojave krize.

Početne mjere štednje su se razvile u punokrvnu politiku devalvacije kapitala, što je produbilo recesiju i povećalo javni dug. Glavni element politike devalvacije kapitala je deprecijacija radne snage koja ima za cilj slabljenje moći radničke klase putem uspostave trajnih mjera štednje i mehanizama discipliniranja, kao i stvaranjem velike rezervne armije rada⁴. Osim toga, ta deprecijacija radne snage olakšana je institucionalnim ukidanjem kolektivnih ugovora, procesom koji, u velikoj mjeri, potkopava samu funkciju mehanizama reprezentacije radnika. Opća politika devalvacije, sa svojim mjerama poput dokapitalizacije banaka, uklanjanja ili eksproprijacije određenog dijela ukupnog društvenog kapitala (malih i srednjih poduzeća) koji nije u stanju valorizirati višak kapitala, deprecijacije mjenica i pada potrošnja i investicije, poduzima se radi centralizacije kapitala, reprodukcije tzv. primitivne akumulacije i prevladavanja razdvojenosti različitih momenata u reprodukciji kapitalističkog odnos koja je postojala prije krize. Usred procesa devalvacije kapitala ipak postoje neki investicijski planovi, posebno u energetske sektoru (solarne energije, nafte i ugljikovodika) i dugačak popis predstojećih privatizacija državnih službi i državnih poduzeća koje se, međutim, u okruženju duboke recesije i nedostatka državnih investicija, čine vrlo neizvjesnim.

Kao ilustraciju ovoga što je navedeno, prilažemo najnovije podatke koje smo prikupili.

U periodu od 2010. do 2011., BDP (u stalnim cijenama iz 2000.) je smanjen za 10% (ukupna recesije za period 2008.-2011. je 16,3%). Ukupna potrošnja je pala za 12,6% (-10,7% za osobnu potrošnju i -14,5 posto za javnu potrošnju). Investicije u kapitalna ulaganja su smanjena za 17,9%.

Izvoz roba i usluga je porastao za 14,5% u razdoblju 2010.-2011. Uzrok ovog rasta je oporavak međunarodne trgovine, što podrazumijeva porast inozemne potražnje u svim zemljama. Dakle, ako se postavi u međunarodni kontekst, grčki tržišni rezultat izvoza roba i usluga u razdoblju 2010.-2011. je -1% u odnosu na 2009., što predstavlja najgore stanje izvoza u posljednjih 20 godina. Izvoz odgovara tek 1/5 BDP-a.

U drugom kvartalu 2011. zaposlenost je smanjena za 6,1%, a nezaposlenost je porasla za 36,5% u odnosu na drugi kvartal 2010. Stopa nezaposlenosti je dosegla 20,9% u studenom prošle godine, ili, drugim riječima, više od milijun ljudi je nezaposleno. Posebno su pogođene žene od 15 do 34 godina čiji je postotak nezaposlenosti 32% te mladi ljudi (15-24 godina) čiji je udio 48%. GSEE⁵ procjenjuje da će stopa nezaposlenosti narasti na 26% u 2012. Taj je postotak nezaposlenosti usporediv samo s jednim razdobljem, u ranim 60-ima, kada su stotine tisuća Grka emigrirali u središnju Europu, Sjevernu Ameriku i Australiju. Imajte na umu da procjene za 2012. ne uzimaju u obzir naredne otkaze u javnom sektoru: 15 000 državnih radnika će biti otpušteni 2010., a ukupno 150 000 do 2015. Jedini sektor gdje je zaposlenost u porastu je policija. Tijekom 2010. do 2011., jedini trošak rada smanjio se samo za 1,2%. To se dogodilo jer se produktivnost rada također smanjila za 3,3%, dok je prosječna nominalna plaća u privatnom sektoru smanjena za 4,5%.

Do danas je jedno komercijalno poduzeće na svaka četiri zatvoreno, a njihova konfederacija procjenjuje da će 38% biti zatvoreno do ljeta 2012. Tijekom razdoblja od 2010. do 2011. 68 000 malih i srednjih poduzeća je zatvoreno (siječanj-rujan 2011.: gubitak 67 000 radnih mjesta), dok je procjena za 2012. također tmurna: zatvaranje 60 000 poduzeća, što implicira gubitak 100 000 radnih mjesta. Važno je uočiti da su mala i srednja poduzeća u Grčkoj pravi oslonac grčkog gospodarstva i društva. Njihov udio u ukupnom broju kapitalističkih poduzeća iznosi 99,9%, a udio u ukupnoj zaposlenosti 85,6% - kada ne uzimamo u obzir rad u tzv. sivoj ekonomiji što se može usporediti sa 66,9% u EU. Na mala i srednja poduzeća u Grčkoj otpada 72% proizvodnje dodane vrijednosti u usporedbi s 58,4% u EU, prema statističkim podacima iz 2011.

Ne ulazeći u detalje, jer rezovi variraju ovisno o dobi umirovljenika, iznosu mirovine i mirovinskim fondovima kojima pojedini radnik pripada, zbog novih mjera mirovine će se smanjiti za 10 do 20%, mirovinske naknade za 30%, dok se zdravstvena zaštita pogoršava, a socijalne beneficije osobama s invaliditetom su također smanjene.

Od 2010. do 2011. plaće u javnom sektoru su smanjene za 23%. S uvođenjem nove skale plaća u tom sektoru u studenome 2011., plaće su smanjene za dodatnih 20% u prosjeku. Prije novog kruga mjera štednje, realne nadnice u privatnom sektoru su smanjene za 8%. Sada je osnovna plaća smanjena za 22%, a za radnike do 25 godina starosti za 32%. To znači da je osnovna plaća smanjena na 480 eura ili 400 eura za one ispod 25 godina. Naknada za nezaposlene je smanjena na 350 eura (ali u Grčkoj ovu naknadu nije moguće primati više od jedne godine, a uvjet ostvarenja prava na naknadu jest prijašnji rad na puno radno vrijeme od najmanje dvije godine prije otkaza).

U 2011., deficit državnog proračuna je povećan u apsolutnom iznosu za 1,3% u usporedbi s 2010. Državni prihodi su smanjeni za 1,7%, dok su se državni troškovi povećali za 2,8% u istom razdoblju. Ovo su uzroci smanjenja državnih prihoda: a) smanjenje prosječnih plaća, mirovina i zapošljavanja te stoga smanjenje iznosa s time

povezanih pojedinačnih poreza na prihod, b) pad profitabilnosti kapitalističkih poduzeća koji je, u kombinaciji sa smanjenjem stope poreza na dobit za 1% u 2011., doveo do znatnog smanjenja poreza na dobit (koji će biti manji za 24% do 20% u 2012., vidi dolje), c) rast prihoda od neizravnih poreza (PDV, porez na ulja, alkohol i duhan) koji je bio niži od očekivanog zbog smanjenja potrošnje, unatoč velikom povećanju poreznih stopa i d) veliki porast poreznih rabata umjesto prvobitno planiranog smanjenja zbog neuspjeha nove relevantne regulacije poreza. Glavni razlog povećanja državnih troškova je povećanje duga: kamata je porasla za 23,6% u odnosu na 2010. S druge strane, tzv. "primarni troškovi" su pali samo za 1,3%, unatoč dubokim rezovima na plaće u javnom sektoru. Uzrok ovome treba tražiti u povećanju izdataka, od 12,8%, za socijalnu sigurnost, socijalnu skrb i socijalnu zaštitu. Ovaj porast je posljedica a) povećanih subvencija mirovinskim fondovima koji su na rubu propasti zbog velikog smanjenja socijalnih doprinosa, a to smanjenje je uzrokovano velikim porastom nezaposlenosti, smanjenjem prosječnih plaća i velikom ekspanzijom honorarnih ugovora i ugovora na nepuno radno vrijeme, i b) povećanih izdataka za naknade za nezaposlene uzrokovanih također porastom nezaposlenosti. Nadalje, vojni izdaci su smanjeni za 60% dok su rashodi koji se odnose na "Program javnih investicija" smanjeni se za 21,8%. Prema Eurostatu, udio grčkog državnog duga u BDP-u dramatično je porastao od 113% u 2008. do 129% u 2009., i sve do 145% u 2010., da bi dosegao 165,3% 2011. Prema Europskoj komisiji, taj omjer će biti smanjen na 161,4 posto do 2012. zbog provedbe Programa javnih investicija, ali će ponovno narasti na 165,3% u 2013. Zatim, prema optimističkim maštanjima EK, deficit će početi polako opadati, jer će grčki BDP-a rasti, i doći na razinu od nešto manje od 120% do 2020., odnosno na istu razinu od 2009. kada je strategija fiskalnog terorizma usvojena radi "spasa" ove zemlje!

Grčka radnička klasa je 2010. bila sedma najsiromašnija u EU, u relativnom smislu 27,7% stanovništva je tada živjelo u kućanstvima s raspoloživim dohotkom ispod "praga siromaštva" (60% medijana nacionalnog raspoloživog dohotka). Sigurno je da je ta brojka porasla od tada i da je veći dio proletarijata ispod "praga siromaštva". Broj beskućnika je oko 20 000 (11 000 samo u Ateni), što predstavlja rast u posljednje dvije godine 20-25%. Većina novih slučajeva grčkih beskućnika nije vezana uz ovisnosti o drogama ili mentalne bolesti, kao što je uglavnom bio slučaj prije 2008., već za dugoročnu nezaposlenost i/ili ovrhu stambenih prostora. Samoubojstva (i pokušaji samoubojstva) su porasla s 507 u 2009. na 622 u 2010. (+22,5%), prije stabilizacije u 2011. (598 do prosinca 2011., -3,9%). Usporedbom tih brojeva s grčkom prosječnom stopom samoubojstva (3,5 na 100 000 građana, jedna od najnižih u Europi), ovo povećanje poprma mnogo veće razmjere: +31,4% u 2009., +61,4% u 2010. i +55,7% u 2011. Stotine ljudi su svjedočili samoubojstvu vatrenim oružjem 77-godišnjeg umirovljenika na trgu Syntagma⁶. U oproštajnom pismu je napisao da nije htio završiti u potrazi za hranom u kantama za smeće. Vijest o ovom tragičnom događaju je dovela do široko rasprostranjenog bijesa. Istog popodneva nekoliko tisuća ljudi se okupilo na tom trgu. Kao posljedica, došlo je do manjih sukoba s interventnom policijom na trgu i obližnjim ulicama. Ne postoji službeni pregled stanja u zdravstvenom sustavu u Grčkoj za razdoblje 2010.-2011. Evo nekih od glavnih promjena koje smo iskusili: od početka ove godine, četiri glavna fonda za zdravstvenu zaštitu i osiguranje (oni za državne službenike/državne radnike, radnike u privatnom sektoru, za samozaposlene što uključuje i radnike i male poduzetnike gazda i seljake) su objedinjeni u jedan, Nacionalnu organizaciju za pružanje zdravstvene skrbi (EOPPY) koja pokriva 9,5 milijuna ljudi. Prema odredbama tog novog fonda, broj liječnika koji su u ugovoru iznosi tek 5000, što znači da jedan liječnik dolazi na 2000

Marka Amesa⁷ koji pokazuje kako je novi grčki ministar infrastrukture, transporta i mreža Makis Voridis bio vođa studentske fašističke grupe "Studentska alternativa" 1985. godine. Kako te pokrete vezemo uz vojnu huntu, postavlja se zanimljivo pitanje vojske i njezine reakcije na sve ove promjene? Bi li nova vojna hunta mogla zauzeti moć kako bi obranila kapital?

— Stvaranje grčke "tehničke vlade" s tehnokratom za premijera odraz je slabosti prethodne PASOK-ove vlade da provede reforme propisane Programom strukturalne prilagodbe (eng. *Structural Adjustment Program*). Ovo je zapravo bila reakcija države na krizu legitimacije bivše vlade i nemogućnosti političkog sustava u cjelini za efektivno rješavanje socijalnih nemira i klasne borbe. Četrdesetosmatni štrajk 19. i 20. listopada 2011. i rašireni nasilni prosvjedi tijekom parada u povodu državnog praznika 28. listopada prisilile su premijera, prvo, da iskuša trik referenduma, a potom, nakon pritisaka iz njegove stranke i Europske unije, da se odluči za stvaranje "vlade nacionalnog jedinstva", uz sudjelovanje LAOS-a, populističke desne stranke, i Nove demokracije, glavne oporbene stranke desnog centra. Reforme i mjere koje je najavio novi premijer su ustvari nastavak politike prethodne vlade, odnosno nastavak i produbljanje fiskalnog terorizma. Međutim, do sada nova vlada nije uvela nikakve nove mjere i pokušava biti "fleksibilnija" u provedbi poreza na vlasništvo koje je

osiguranih pacijenata. Osim toga, najveći broj pacijenata kojima je dozvoljeno da besplatno idu k liječniku je 50 tijekom tjedna, a 200 tijekom jednog mjeseca. Nakon što su ti brojevi ostvareni, naredni pacijenti moraju platiti. Uz to, državna naknada za liječnike je pala s 20 na 6,5 eura po jednom odlasku liječniku, što će sigurno postati dodatni faktor pogoršanja zdravstvene skrbi, osim ako si možete priuštiti da platite više.

Postoji rastuća tendencija iseljavanja među kvalificiranim i nekvalificiranim radnicima. Čini se da država favorizira takav razvoj stvari zbog slabljenja predstojeće klasne borbe. To je razlog zbog kojeg ova država polaže nade u bilateralne sporazume s Australijom i Novim Zelandom, koji su slični onom s Kanadom koji je već ratificiran. Mnogi imigranti iz istočne Europe (Albanija, Poljska, Rumunjska) koji su tijekom proteklih godina radili u građevinskom sektoru, kao i mnogi Kurdi, napuštaju zemlju jer više ne mogu naći posao. U isto vrijeme policija progoni ulične prodavače iz Afrike i Azije pod izgovorom suzbijanja "ilegalne trgovine", a gradska središta su pod stalnim nadzorom, dok je prisutnost interventne policije i policijskih postrojbi u područjima gdje vrijeme provode marginalizirani proletari više nego očita. Neodoljiva medijska propaganda, koja ustrojava agendu javnog diskursa, vrlo grubo povezuje ilegalnu imigraciju s povećanim stopama kriminala i prijetnjama za javno zdravlje te nameće lik imigranta kao prikladno žrtveno janje za sve patnje koje trenutno proživljava grčko stanovništvo. Istovremeno, policija ne sprječava napade fašističkih grupa na imigrante. Novi zakon je uveden kao dio novog sporazuma s europskom trojkom, koji određuje da se u sljedeća tri mjeseca svi "ilegalni imigranti" zaposleni u poljoprivrednom sektoru ili kao medicinske sestre, sluškinje i čistačice, moraju predstaviti sa svojim poslodavcima u policiji kako bi bili registrirani. U roku od šest mjeseci nakon "registracija", imigrant se mora vratiti u zemlju podrijetla, a samo u roku od jednog mjeseca nakon deportacije poslodavac može predati zahtjev za jednogodišnju dozvolu za zaposlenika imigranta. Podrivanje funkcije sindikata pokazuje i nedavno zatvaranje Radničke stambene organizacije (OEK) i Radničkog socijalnog fonda (OEE) pod nadzorom Ministarstva rada, kao dio smanjivanja javnog sektora u vidu pridržavanja uvjeta koje su Grčkoj nametnuli vjerovnici. Doprinosi radnika i šefova su financirali ove dvije organizacije, i nedavno su ukinuti (tzv. "smanjivanje drugih troškova osim nadnica") kako bi država mogla namaknuti dodatnih 300 milijuna eura u svrhu finalizacije dogovora o novom paketu pomoći sklopljenog s trojkom. Kako je OEK bio zadužen za državno subvencionirano stanovanje za

siromašne i velike obitelji, procijenjeno je da ima oko 1 milijarde eura raspoloživog kapitala za razvoj stambenih jedinica u cijeloj Grčkoj. Međutim, zatvaranje radničkog socijalnog fonda (OEE) ima još jedan učinak, onaj na sindikate. Osnovan 1931. od strane države, funkcija OEE je manipulacija i kontrola nad sindikatima, preko financijske potpore i pružanje stambenih usluga članovima onih sindikata čiji "ciljevi i aktivnosti nisu bili protiv zakona", kako njegov temeljni zakon diktira. Sindikati su dosegli točku na kojoj njihova nemoć konačno potkopava samu njihovu egzistenciju.

Hoće li Grčka "srušiti" Eurozonu? Kako bi pad Eurozone utjecao na klasnu borbu u Grčkoj i ostatku Europe te kako bi utjecao na grčku ekonomiju i razvoj krize?

— Hoće li se ovo posebno iracionalno stanje "nezaposlenog kapitala na jednom polu i nezaposlene radničke populacije na drugom" (Marx) rješavati u budućnosti kroz kontroliranu recesiju, koja će dovesti do porasta konkurentnosti grčke ekonomije unutar novog europskog akumulacijskog ciklusa, ili će povećana proturječna zbog dugotrajne politike devalvacije voditi ka kaotičnom razvoju i rupturi Eurozone, mi ne znamo. Ne možemo reći kakav će opseg i oblici centralizacije kapitala biti. Dok se još uvijek nalazimo usred procesa devalvacije kroz "dužničku krizu", prerano je reći koji će oblici i sadržaji budućeg režima akumulacije, ako će ga uopće i biti, biti prožeti devalviranom radnom snagom i koliko će stabilna ona biti. Ovaj proces je doveo do konkurencije među kapitalističkom "neprijateljskom braćom" gdje, na razini odnosa između nacija-država i na nacionalnom terenu, najjači i najlukaviji "pokušava smanjiti svoj udio [gubitka] na minimum i ugurati ga drugom" (Marx). To je također dovelo do porasta nacionalizma među radničkom klasom, individualističke borbe za očuvanje svog posla, izvoza radne snage (posebice one stručne) i postupno propadanje nezaposlene radne snage.

KRIZA POLITIČKOG LEGITIMITETA

Kako komentirate grčku "tehnokratsku vladu" i njezine politike? Koliko će njihove reforme i akcije potkopati borbu radničke klase? Već na samom početku njihovog mandata došlo je do sindikalnih demonstracija u Ateni na kojima su se prosvjednici sukobili s policijom, izražavajući očito neslaganje s novim rezovima i politikama izlaska iz krize. Također, izašao je i zanimljivi članak

uvela prethodna vlada.

Teško je predvidjeti odgovor radničke klase. Za sada barem, kako "vladu nacionalnog jedinstva" vodi tehnokrat, koji navodno nije "korumpiran" kao političari, služi kao rezerva i izgleda da ga toleriraju. Međutim, slaba kva je, s različitim frakcijama unutar nje koje pokušavaju izbjeći preuzimanje političke odgovornosti i posljedice mjera štednje, teško da će ostati na vlasti onoliko koliko bi htjela. Osim toga, budući da namjerava nametnuti novi val razornih reformi, njezina sposobnost da odgodi eksploziju društvenog gnjeva je poprilično ograničena.

Rasprave o mogućnosti vojnog udara nisu nove. Pogledajte na primjer ovaj članak⁸, objavljen 19. rujna, koji spominje izvještaj CIA-e iz lipnja. Takva je rasprava ponovno zaživjela kada je bivša vlada naglo odlučila provesti promjene u vrhu vojske kako bi produžila vlast svoje stranke i postrojila nadzor nad osobljem vojske u trenutku radničkog otpora i njihovoj nemogućnosti da pronađu ravnotežu među različitim ciljevima grčkog kapitala. No jedan od glavnih razloga je potreba za osiguranjem da će se visoki časnici u potpunosti slagati s proširenjem rezova u vojsci (ukidanjem nekih vojnih korpusa, uglavnom na sjeveru Grčke), budući da je prošli glavni zapovjednik imao određenih neslaganja oko opsega rezova. Novi su časnici iskusni i bili su intenzivno uključeni u razne intervencije NATO-Euroarmyja i ono najvažnije, mladi su i odabrani su isključivo zbog njihove poslušnosti Vladi.

Dakle, neposredno prije nego li je PASOK-ova vlada omogućila novu "vladu nacionalnog jedinstva", odabrali su lojaliste svoje stranke. Također, jedan časopis je nedavno otkrio da je smjena vodstva grčkih oružanih snaga povezana s njihovim neodobravanjem korištenja vojske u represiji nad štrajkovima (posebice za četrdesetosmatni štrajk 19. i 20. listopada).

Dakle, u situaciji sveopće krize ne možemo isključiti mogućnost da će vojska biti pozvana da bude odgovorna za moguće represivne operacije protiv pobunjenih masa. Prema nekim izvješćima, zapovjednik topništva grada pored Atene pozvao je osoblje da bude spremno za borbu jer je zemlja na rubu kolapsa i vojsci bi moglo biti naredeno da izađe na ulice.

Međutim, vojsci je teško igrati autonomnu ulogu u političkom životu Grčke pa je stoga vrlo malo vjerojatno da bi vodstvo vojske moglo preuzeti inicijativu da zauzme vlast kako bi spasilo kapitalizam. Takva inicijativa bi bila i vrlo neugodna za EU, jer bi država kojom upravlja vojska trebala biti isključena iz EU. Vjerojatnije je da bi grčka vlada mogla koristiti vojsku u slučaju da se prosvjedi prošire i da situacija izmakne kontroli policije.

“Slavni” referendum kojeg je predložio PASOK se nije odvio zbog EU direktiva. Je li uistinu postojala neka alternativa na tom referendumu, ili je referendum ustvari bio biranje između “manjeg zla” u upravljanju kapitalom? Kako Grci gledaju na EU i njezin imperijalizam?

— Prijedlog za navodni referendum o novom planu EU duga bio je samo trik prethodne vlade (i Papandreoua osobno), pošto je bila suočena sa sve većom delegitimacijom i nije joj bilo omogućeno provesti novi dužnički sporazum. Dakle, njihovo rješenje bilo je uspostavljanje nove “vlade nacionalnog jedinstva” s nekim članovima Nove demokracije i ultra-desnog LAOS-a. Medij za uspostavljanje ove Vlade je bio prijedlog za ozloglašeni “referendum” koji je Papandreou većinom koristio za ucjenjivanje Nove demokracije da prihvati mjesto u koalicijskoj vladi. Nije bilo mogućnosti da se takav referendum održi, budući da bi mogao ugroziti nastavak fiskalnog terorizma koji je nametnut zadnje dvije godine, nešto što PASOK-ova vlada nema namjeru učiniti. Osim toga, melodramatski se način na koji je predložen pokazao vrlo korisnim u teroriziranju grčkog stanovništva u cjelini, kako bih ih natjerao da na novu vladu gledaju kao na “rješenje”. Samo su određeni dijelovi ljevice smatrali referendum održivom i mogućom opcijom u svojim iluzijama da će na taj način vlast biti predana narodu.

Populistički nacionalizam je dominantan među dijelom grčkog proletarijata koji sudjeluje u borbama. Ova ideologija je uglavnom promovirana od strane lijevih političkih stranaka i snaga koje u velikoj mjeri utječu na diskurs i djelovanje u okvirima borbe. Iako je mnogo proletera i sitnih buržuja teško pogođenih krizom stranački neopredijeljeno, nacionalni identitet se pojavljuje kao zadnje imaginarno utočište kada se sve ostalo ubrzano raspada. Iza slogana protiv “strane, prodane Vlade” ili “spasa države”, “nacionalnog suvereniteta” i “novog ustava” leži duboki osjećaj straha i otuđenja u kojem se “nacionalna zajednica” pojavljuje kao magično ujedinjavajuće rješenje. Klasni interesi se često izražavaju kroz nacionalističku terminologiju proizvođači zbnjujući i eksplozivni politički koktel.

Ideologija “nacionalnog zajedništva” je također promovirana i korištena od same grčke kapitalističke države. Partneri unutar EU su portretirani kao zapovjednici i suparnici; ujedinjeno europsko selo čiji stanovnici žive u skladno i zajednički demokratski odlučuju se raspada, dok pitanje od iznimne važnosti, obrana nacije ova vječita varka dolazi od nje. Najkonzervativniji dio grčkog proletarijata koji nije spreman poništiti devaluaciju kroz klasnu borbu i koji podupire neoliberalni politički program stavlja svoje nade u buduće povećanje vrijednosti vlastite radne snage kroz povećanje kompetitivnosti grčkog gospodarstva.

U oba slučaja, Europska unija, a posebno Njemačka kao očiti vođa, smatra se stranom moći koja nameće mjere i politike štednje kako bi očuvala svoj interes i potpunu otplatu duga grčke države. Druga raširena ideja je da moćne zemlje unutar EU imaju pogled usmjeren na jeftino stjecanje grčkih nacionalnih interesa i stalnog kapitala. Vlada se percipira kao sluga stranih interesa, koja je izgubila suverenost zbog fiskalnih obvezi grčke države. Glavna razlika između lijeve i neoliberalne političke propagande leži u metodologiji povratka “nacionalne suverenosti”. U neoliberalnom slučaju, to će se postići kroz uspješno nametanje programa štednje. U slučaju ljevičara, to će se postići nacionalno neovisni, sociodemokratski put “razvoja zemlje”, tj. kapitalističkog razvoja.

Naravno, postoje i marginalne političke struje među proletarijatom u Grčkoj koje su shvatile pravu prirodu programa štednje, odnosno, da je riječ o surovom klasnom napadu na proletarijat s ciljem izdržavanja krize kroz oporavak profitabilnosti grčkog kapitala koji za sobom povlači uništenje njegovih neproduktivnih dijelova (kao što su mala obiteljska poduzeća koja su masovno pozatvarana). Klasno svjesni dijelovi proletarijata shvatili su da je ovaj napad specifičan oblik zajedničke kapitalističke strategije EU u Grčkoj. Usvajanje

Prvomajska akcija

zajedničke valute je bio prijašnji oblik zajedničke kapitalističke strategije u EU. Programi štednje koji se provode bit će provedeni u skoroj budućnosti u cijeloj EU i njihova konsolidacija s tzv. Europskom fiskalnom unijom, kako bi upravljali europskom dužničkom krizom i spasili zajedničku valutu, tvori trenutni oblik kolektivne kapitalističke strategije koja slijedi dobrobit svih nacionalnih kapitalista i svih vladajućih klasa u EU, sa svim njihovim proturječnostima, frakcijama i ozbiljnim društveno-političkim previranjima koja one nužno povlače za sobom.

KLASNA BORBA I “LJEVICA KAPITALA”

Grčka je zadnjih nekoliko godina epicentar svjetske klasne borbe. Kakav su utjecaj sukobi između Grčke komunističke partije (KKE)9 i ostatka pokreta, ostavili na sam pokret? Je li to sve oslabilo koheziju pokreta?

— Prije svega željeli bismo komentirati karakterizaciju epicentra svjetske klasne borbe. Unatoč činjenici da je aktivnost proletarijata kontinuirana i živa te stvara realne prepreke za tekuće restrukturiranje klasnih odnosa, ona ostaje “slaba”. Borbe su još uvijek fragmentirane, defanzivne, većina njih je pod kontrolom sindikata i prisutan je gotovo potpuni nedostatak autonomije proleterskog djelovanja i radikalnijih sadržaja borbe od sindikalnih zahtjeva. Odgovor većeg dijela radničke klase je prožet ili individualističkim mentalitetom ili sekcijским identitetom koji reproducira razdvajanja unutar klase, ili nacionalističko-populističkim mentalitetom okrivljavanja “korumpiranih” političara.

Međutim, priznajemo da klasna borba u Grčkoj ima izravan i neizravan utjecaj na klasnu borbu na široj razini, posebno u Europi, jer je jasno da su se slične mjere “prilagodbe/štednje” već počele provoditi i u drugim europskim zemljama.

Napad “krize javnog duga” nezačudujuće je brzo pronašao svoju metu u javnom sektoru. Shodno tome, radnici u ovom sektoru su bili prvi koji su odgovorili protiv rezanja plaća, ogromnih rezova u javnoj potrošnji, ukidanju javnih usluga i raspuštanju velikog broja državnih institucija. Osim štrajkova i prosvjeda koji su eskalirali u listopadu prošle godine, val *sit-in* prosvjeda u gradskim vijećnicama, ministarstvima i uredima javnih službi od strane javnih službenika u Ateni i diljem zemlje obilježio je nesvakidašnje unaprjeđenje borbe u ovom sektoru. Radnici su blokirali ulaz u zgradu uprave informatičke službe socijalne sigurnosti, kao i ulaze u Ministarstva razvoja, unutrašnjih poslova i stanovanja i mirovinske uprave Glavnog državnog financijskog

zavoda. Ove militantne prakse, koje su barem privremeno blokirale vladine planove “radnih rezervi” (prema kojima je 30 000 državnih službenika trebalo izgubiti radna mjesta u sljedećih nekoliko mjeseci) signalizirali su buđenje većine kronično tromih državnih službenika čije samo postojanje, prema državnoj propagandi, sada predstavlja glavni “strukturni problem” države.

Kapitalistička kriza se pokazuje kao iznimno nezdrava za proletere, kao što teški rezovi u svim vrstama zdravstvenih usluga pokazuju: oko 40% rezova u bolničkim proračunima, smanjivanje radne snage, izvješća o povremenim nedostacima medicinskog pribora, spajanja ili čak zatvaranja bolnica, kao i mentalnih institucija i rehabilitacijskih centara. Zdravstveni djelatnici reagovali su kontinuiranim štrajkovima ili čak zauzimanjima Ministarstva zdravstva (posljednje je trajalo 15 dana!). Zanimljiva borba se odvila u Općoj bolnici u Kilkisu, gradu na sjeveru Grčke, u trajanju od nekoliko tjedana. Plenum zdravstvenih radnika (uključujući i doktore) odlučio je zauzeti prostorije i započeo s bijelim štrajkom, rješavajući samo hitne slučajeve sve dok im se, kako su rekli, ne isplati u cijelosti plaća za sve sate rada i povećani prihod na razinu prije dolaska trojke (EU-ECB-MMF). Također su provodili besplatnu zdravstvenu zaštitu proglašavajući kako dugotrajni problemi Nacionalnog zdravstvenog sustava (ESY) u državi ne mogu biti riješeni kroz ograničene zahtjeve zdravstvenog sektora, time su svoje partikularne interese svrstali unutar općeg okvira političkih i gospodarskih zahtjeva protiv brutalnog kapitalističkog napada zahtijevajući solidarnosti svih. Iako je okupacija bolnice gotova, neplaćeni zdravstveni radnici nastavili su bijeli štrajk.

Dvije tvornice mlijeka u Attiki i Larissi bile su teren za neke pobjede: nakon jednodnevnog štrajka u tvornici mlijeka Ango protiv otpuštanja i sukoba s interventnom policijom, radnici su dobili nazad svoja radna mjesta. U Larissi štrajk je prisilio šefove da opozovu otpuštanja i rezove plaća. U farmaceutskoj tvornici na sjevernom Attikiju borba 330 radnika bila je fokusirana na zahtijevanje plaća, zbog neplaćanja istih mjesecima, i nametanja povremenog rada (jednom tjedno). Tu su također bili sukobi s policijom kada su šefovi pokušali ukloniti robu vrijednu tisuću eura iz tvornice. 400 radnika čeličane Elliniki Chalivourgia u zapadnom Attikiju štrajkalo je preko 150 dana, kao odgovor na 50 otkaza nakon što su radnici odbili pokušaj promjene kolektivnog ugovora (5 sati na dan za 50% manju plaću) s kojim su ih šefovi ucjenjivali.

Borbe za plaće su vrlo čest slučaj i u terciarnom (uslužnom) sektoru. Hotelijerski radnici su štrajkali u sjevernoj Grčkoj zahtijevajući plaće neisplaćivane mjesecima, a većinom su mladi i nezaposleni ljudi koji su sudjelovali u popisu stanovništva uspjeli dobiti svoje plaće

nakon 6 mjeseci kašnjenja i samoorganiziranih mobilizacija (pošto ne postoji sindikat koji bi ih organizirao).

“Komunistički” šefovi su također pogođeni recesijom. Od prosinca 2010. uprava 902 FM radio postaje/902 TV-a, u vlasništvu KKE, počela je otpuštati radnike koji nisu članovi partije, bez prethodne najave. Ono što je još gore, kada su se radnici počeli organizirati protiv otpuštanja, suočili su se s partijskom “podijeli pa vladaj” taktikom izolirajući ih od članova partije. Korištenje prosvjeda metalurških radnika za promociju “opće linije” staljinističke partije, ipak ostavlja mjesta za malo oportunističkog manevra, kao što je nedavno (17. veljače) toplo pozdravila “delegate solidarnosti” neonacističke Zlatne zore u tvornici od strane predsjednika sindikata. Idu li metalurški radnici prema dvostrukom porazu, jednom od strane šefova, a drugom od strane staljinista koji pokušavaju manipulirati radničkom borbom podređujući je svojim političkim igrama, nešto je na što se ne bismo voljeli kladiti...

No, krenimo na sukob između KKE/PAME i ostalih prosvjednika tijekom generalnog štrajka 20. listopada 2011. Za početak, pokušat ćemo objasniti neke događaje koji su se odvijali tog dana. Članovi KKE su bili stacionirani u vojnoj formaciji u okolici parlamenta, oboružani kacigama i štapovima, okrenuti prema prosvjednicima, s interventnom policijom u pozadini, onemogućavajući pristup bilo kome, čak su tražili novinare da potvrde svoj identitet i napadali sve one u gomili koji su prkosili njihovom kordonu. Kada su sukobi započeli, interventna policija je došla kako bi ih zaštitila, napadajući ljude s kemikalijama i *flashbang* granatama i evakuirajući područje.

Kasnije je otkriveno kako su staljinisti sklopili dogovor s policijom kako bi mogli samostalno “žandarmirati” prosvjed. Prema našim saznanjima, slični sporazumi su napravljeni između KKE i ostalih lijevih stranaka i manjih sindikata, tako da je svakome dodijeljeno posebno mjesto u blizini parlamenta pod uvjetom prihvaćanja hegemonije KKE. Kasnije su u potpunosti podržali KKE u prokazivanju “anarho-fašista”, “parastatalsa” itd. Ove karakterizacije su se odnosile na sve one koji nisu bili dio dogovora, koji nisu htjeli prihvatiti ili su htjeli probiti njihove kordone. Moramo napomenuti kako su većinom ljudi uključeni u sukob sa staljinistima bili anti-autoritarci i anarhisti.

Što se tiče utjecaja sukoba, možemo dati neke preliminarne misli:

KKE/PAME napravio je demonstraciju moći na razini “ulične politike”. Do tada su akcije i prosvjedi KKE-a bile odvojene od ostatka mobilizacije. Poruka ovog prosvjeda je imala dvojako značenje. Pokazalo se na praktičan način da se proleter, osim s policijom, moraju nositi i sa staljinističkom policijom. Uzimajući u obzir da mnogi ljudi događaj smatraju “sukobom među prosvjednicima”, akcija KKE-a je “ubrizzala” strah među ljude. U isto vrijeme, KKE je dokazala svoju spremnost da nametne “zakon i red” kao parlamentarna policija.

KKE je uspjela stvoriti granicu između onih koji osuđuju “ubojite napade parazitskih zakrabuljenih ljudi” protiv svojih snaga i onih koji nisu prihvatili KKE-ovu iskrljenu verziju događaja. Te granice su se pojavile na lokalnim plenumima i u baznim sindikatima.

Vjerujemo da će KKE i ljevica generalno igrati ključnu ulogu u kapitalističkoj dominaciji, pogotovo ako glavni kapitalistički akteri (PASOK i Nova demokracija) ne uspiju prevladati u budućnosti na središnjoj političkoj sceni.

Posljednje, ali ne i manje važno, potez KKE-a se može protumačiti i kao prvi akt nove političke doktrine koja ima za cilj pacificirati demonstracije i marginalizirati nasilje proletarijata kroz stvaranje i jačanje podjela između “nasilnih” i “ne-nasilnih” prosvjednika. Podjele koje su izbljedjele tijekom prijašnjih mobilizacija. Ova nova doktrina “žandarmiranja” je ostvarena kroz suradnju policije i stranačko/sindikalskih mehanizama.

ULIČNI PLENUMI KORAK KA RADIKALIZACIJI RADNIČKE KLAZE

Što nam možete reći o plenumima? Kako su se oni pojavili? Podupiru li ih radnici? Jesu li pod velikim utjecajem aktivista političkih stranaka? Postoje li plenumi na radnim mjestima ili su plenumi samo ograničeni na trgovce?

— Prvi “plenumi” su se pojavili za vrijeme ustanka u prosincu 2008. godine. U mnogim su slučajevima bili povezani s okupacijama javnih zgrada kao što su npr. vijećnice. “Okupatori” su organizirali sastanke s lokalnim ljudima pokušavajući proširiti borbu organizirajući lokalne akcije, uvijek povezane s pobunom. U svim tim akcijama, zajednička karakteristika je bila pokušaj “otvaranja” pobune prema kvartovima. Ovi plenumi su bili shvaćeni kao “kvartovski plenumi borbe” ili “narodni plenumi”, kao što su bili prozvani. U većini slučajeva, pojavile su se različite tendencije unutar društvenog “otvaranja”, posebice kako se pobuna smirivala. Jedna je tendencija htjela organizirati zajednicu borbe širenjem pitanja borbe, dok je druga preferirala djelatnost koja je bila više orijentirana prema bavljenju lokalnim pitanjima na stalnoj osnovi. Međutim, ti plenumi postupno su počeli slabjeti i većina ih je nestala ili nastavila postojati s vrlo malo sudionika.

Ljudi koji su sudjelovali u tim plenumima su većinom bili anarhisti/anti-autoritarci, ljevičari, ali i mnogi stanovnici kvartova (radnici, nezaposleni, studenti ili čak vlasnici malih trgovina) koji nisu bili politizirani. Na samom početku većina je ljudi sudjelovala kao pobunjenici, no kako je ustanak splašnjavao tako su se vraćali stari identiteti: identitet anarhista/anti-autoritarca, ljevičara ili čak “stanovnika” koji se želi samo baviti lokalnim problemima kvarta.

Sljedeće dinamično oživljavanje “plenuma” odvijalo se u svibnju 2011. pod utjecajem pokreta “indignados” iz Španjolske i ustanaka u Egiptu i Tunisu.

Pokret plenuma s trgova nastao je potpuno neočekivano 25. svibnja 2011. u Ateni. Od prvog dana prosvjednici su zauzeli trg Syntagma, koji se nalazi u samom centru Atene te je postao mjesto gdje se održavao dnevni plenum na kojem je sudjelovalo nekoliko stotina pa čak i tisuća ljudi. Početni poziv je bilo proglašavanje neovisnosti i odvajanje od političkih stranaka, zastupanja i ideologija. Također, proglašeno je da će mirno prosvjedovati protiv mjera štednje, državnog upravljanja dužničkom krizom i “svih onih koji su nas doveli ovdje”. Nadalje, glavni slogan je bio poziv na “pravu demokraciju”. Slogan “prava demokracija” je nakon nekoliko dana zamijenjen sloganom “direktne demokracije”. Početni napori organizatora za postavljanjem tijela određenih demokratskih pravila za plenum je odbačen od strane sudionika. Međutim, određeni propisi su uspostavljeni nakon nekoliko dana, a tiču se vremenskog ograničavanja govora (90 sekundi), načina na koji netko može predložiti temu rasprave (u pismenom obliku, dva sata prije početka plenuma) i načina na koji su se govornici birali (kroz lutriju). Također treba spomenuti kako je oko jezgre plenuma uvijek bilo dosta diskusija, događanja ili čak sukoba među sudionicima.

Ljevičari, posebice oni koji su dolazili iz SYRIZA-e (Koalicija radikalne ljevice), brzo su se uključili u plenum na trgu Syntagma i preuzeli važne pozicije u grupama koje su formirane kako bi se vodila okupacija trga Syntagma, i, točnije, grupu za “tajničku podršku” i onu zaduženu za “komunikaciju”. Ove dvije grupe su bile najvažnije jer su organizirale dnevni red plenuma, kao i tijekom diskusije. Valja napomenuti da ti ljudi nisu otvoreno naglašavali svoju političku pripadnost i nastupali su kao “pojedinci”. Međutim, ti politikanti nisu bili u stanju u potpunosti manipulirati tako promjenjivim i heterogenim plenumom, pošto je prevladavala delegitimizacija političkih stranaka.

Što se tiče klasnog sastava plenuma, većina ljudi koja je sudjelovala su bili proleter (nezaposleni radnici, radnici iz javnog sektora, studenti, radnici iz privatnog sektora itd.) i više orijentirani ka demokratskoj ljevici (patriotskoj, antifašističkoj, anti-imperijalističkoj).

Plenum na trgu Syntagma je trajao više od dva mjeseca na dnevnoj bazi. Za to vrijeme, mnoge su odluke, uključujući i organizaciju direktnih akcija, bile donesene. Ipak, na kraju vrlo malo ljudi je stvarno sudjelovalo u njima. Čini se da direktnodemokratski proces pukog glasanja za ili protiv određenog prijedloga na tako masovnom plenumu teži reproduciranju pasivnosti i uloge individualiziranog promatrača/glasača. Ova pasivnost i individualizacija značajnog dijela ljudi je nadvladana na dane generalnih štrajkova (15.6., 28.6., 29.6. 2011.) kada je potreba za borbom protiv pokušaja države da raspusti prosvjede i zauzme trg Syntagma, ne samo praktički dovela do sudjelovanja tisuća ljudi i sukoba s policijom, već i do izražavanja stvarne solidarnosti među prosvjednicima.

Pred kraj srpnja 2011. policija je raščistila trg. Nakon toga, svi pokušaji koji su poduzeti kako bi se oživio

plenum, ali bez ponovnog zauzimanja trga, propali su. Jedan od razloga je taj da je ponovno prisvajanje prostora, koje je osigurala okupacija, bilo vrlo važno za postojanje plenuma, ne samo u smislu zaštite od policije, već kao preduvjet za stvaranje proleterske javne sfere, dijelom čega su bili dnevni plenumi.

Tijekom okupacije trga Syntagma mnogo je lokalnih plenuma niknulo u različitim kvartovima, ne samo u Ateni, već i u nekoliko mjesta u Grčkoj. Njihove karakteristike su bile više ili manje slične onima plenuma na trgu Syntagma, ali na manjoj razini. Mnogi od ovih plenuma još uvijek postoje, ali s malim brojem sudionika izuzev nekoliko iznimaka. Oni se fokusiraju većinom na lokalne probleme, ali isto tako i organiziraju aktivnosti vezane za odbijanje isplate novog poreza na imovinu koji je uključen u račune za struju. Zbog potonjeg, sudionici nisu samo politizirani (anarhisti/anti-autoritarci i ljevičari), već i ljudi iz kvartova koji si ne mogu priuštiti da plate, ili ne žele platiti novi porez.

Što se tiče radnih mjesta, nije bilo “plenuma” izvan sindikalne mašinerije. ■

Bilješke:

- 1 Vrlo je važno naglasiti kako u grčkom kontekstu “anti-autoritarni komunist” nema isto značenje kao i u Hrvatskoj ili na Zapadu, odnosno nije riječ o drugom imenu za anarhiste. Grčka ljevica ima specifično povijesno iskustvo borbe protiv staljinizma (marksizma-lenjinizma), a u kontekstu te borbe sve grupe koje se protive staljinizmu uzimaju prefiks “anti-autoritarni”. TPTG ideološki sebe opisuje kao grupu “koja na komunizam ne gleda kao na političku ideologiju ili dogmu, već kao praktičnu nužnost koja proizlazi iz konkretnih, svakidašnjih borbi proletarijata unutar kapitala i protiv njega”. Možemo ih smjestiti u širi kamp “ultra-ljevice”, zbog inspiracije koju pronalaze u “Marxovom marksizmu”, lijevom komunizmu, u određenim modernijim teorijama i pokretima, poput komunizacije i situacionista, ali i u anarhizmu.
- 2 <http://www.tapaidiatisgalarias.org/wp-content/uploads/2010/03/burdened.pdf>
- 3 <http://www.tapaidiatisgalarias.org/wp-content/uploads/2011/10/reloaded.pdf>
- 4 Ovim marksističkim konceptom se označava ukupnost nezaposlenih.
- 5 *Opća konfederacija grčkih radnika* - najviše sindikalno tijelo u Grčkoj.
- 6 Glavni atenski trg.
- 7 <http://exiledonline.com/austerity-fascism-in-greece-the-real-1-doctrine/>
- 8 <http://blogs.wsj.com/source/2011/09/19/greece-dont-discount-role-of-military/>
- 9 <http://h-alter.org/vijesti/europa-regija/crveni-od-sramote>

EMANCIPATORSKE IZVEDBENE PRAKSE

ZAPISI-FRAGMENTI POLAZNIKA/POLAZNICA ISTRAŽIVAČKO-PRODUKCIJSKE RADIONICE, ODRŽANE U SKLOPU ARHIVA PERFORMANSA RE.ACT.FEMINISM#2 U GALERIJ MIROSLAV KRALJEVIĆ, ZAGREB, 4. I 11. SVIBNJA

DANIEL BEDE, IRENA BOČKAI, DINA RONČEVIĆ, MARTA ŠUŠAK

Radionice, održane u sklopu arhiva performansa *re.act.feminism#2*, na kojoj se raspravljalo o povijesti, teoriji i praksi performansa, i to u okviru dviju glavnih tema – *Zooscena i eat art: izvedbena, izložbena i glumstvena životinja te Performativna glazba: od bruizma do domaćih primjera lesionizma: kolažno* (odabir navedenih radioničarskih tema: Suzana Marjanić u dogovoru s Ivanom Bago) – donosimo kolaž zapisa polaznika/polaznica, i to abecednim slijedom: Daniel Bede, Irena Bočkai, Dina Rončević i Marta Šušak. Više o prezentaciji arhiva performansa *re.act.feminism#2* koji se može u ovoj zaista jedinstvenoj prilici pogledati do 26. svibnja u Galeriji Miroslav Kraljević usp. <http://www.reactfeminism.org/>

U VIDEU MEAR EN ESPACIOS PÚBLICOS O PRIVADOS ITZIAR OKARIZ U MRTVO OZBILJNOM STAVU, MALO ZADIGNUTE SUKNJE, MOKRI NA STUBIŠTU ZGRADE, U HODNIKU HOTELSKE SOBE, NA FONTANI, NA KROVU AUTOMOBILA... RAD OSTAVLJA MOMENT UZBUĐENJA (MOKRENJE NA TAKVIM MJESTIMA NIJE DOZVOLJENO), ZAČUDNOSTI (UMJETNICA MOKRI STOJEĆKE, KAO MUŠKARAC)...

DANIEL BEDE: I MUST BE CLEAN BY VERICA KOVAČEVSKA Arhiv performansa *re.act.feminism#2* predstavlja vreo informacija i dokumentacije, kao stvoreno za mene i moje potrebe. Kao neafirmiran i akademski neobrazovan performer cijenim svaku priliku za prikupljanjem informacija koje će mi dati uvid u povijest performansa.

Dvodijelna radionica u sklopu arhiva za mene je imala dodatan edukacijski karakter, kao i priliku za djelovanjem u smislu interpretacije jednog rada iz arhiva i predstavljanja jednog od svojih video radova. Na radionici sam imao i priliku upoznati Vericu Kovačevsku, koja nam je predstavila svoj performans *I must be*. Taj rad, naročito prvi dio *I must be clean*, naprosto me oduševio.

Rad se sastoji od četiri dijela ili teme: *I must be clean, I must be beautiful, I must be tidy, I must be happy*. Moja se interpretacija ponešto razlikuje od motivacije same autorice koja se njime referira na performans Marine Abramović *Art must be beautiful, Artist must be beautiful*, ali vjerujem da ostaje u okvirima tematike. Na kraju krajeva, to jest samo interpretacija, moja interpretacija.

Za mene taj rad predstavlja, odnosno progovara o brojnim opsesijama društva. Najjače rezoniram s prvim dijelom *I must be clean* u kojem umjetnica tematizira opsjednutost čistoćom/higijenom. Za zapadnjačko društvo, koje svoj razvoj temelji na odvajanju od svog okruženja, odnosno prirode, indikativna je težnja sterilizaciji, tj. stvaranju sterilnog, artificijelnog životnog okruženja. Svakodnevan primjer toga naša je opsesija prikrivanja vlastitog mirisa, pomoću raznih (često otrovnih) kozmetičkih proizvoda. Toliko nam je to postalo normalno da smo zaboravili da je naš miris i miris ljudi oko nas bitan nositelj informacija, koji omogućava i olakšava komunikaciju, odnosno

indikator je kompatibilnosti karaktera, što je vrlo bitno za uspostavu zdravih, uspješnih i sretnih međuljudskih odnosa. Na taj način, pretjeranom higijenom sami sebi otežavamo komunikaciju i suživot sa svojom vrstom. Još je drastičniji primjer da sve više pojedinaca naglašava kako im je higijena preduvjet seksualnoj aktivnosti s drugom osobom. Na kraju vodimo ljubav i zadovoljavamo svoje seksualne potrebe s dezodoransima, parfemima, kremama, sapunima i gelovima za tuširanje naše/g seksualne/og partnerice/a.

Seks sam po sebi je nehigijeničan, i treba biti kako bi došlo do razmjena informacija (fizičkih, emocionalnih i duhovnih). Vrhunac za mene predstavlja sveprožimajuća dogma o HIV-u i sigurnom seksu. Sveti kondom koji štiti od SPB-a i stvarnog intimnog kontakta. Nekad davno nije se smjelo posumnjati u popovu riječ, a danas u doba znanstvenih činjenica nije moguće istraživati, a kamoli dovesti u pitanje neke općeprihvaćene (znanstveno neutemeljene) teorije. Kao i u religijama, vješto se miješaju činjenice (istina) s dezinformacijama. Upravo je to mehanizam kojim se postiže vjerodostojnost manipulativnih procesa u društvu. Uzmimo za primjer razlike u funkcioniranju mozga, odnosno dominante aktivnosti lijeve odnosno desne hemisfere u žena, odnosno muškaraca. Iz tih se razlika ekstrapoliraju legitimacije za...

U toj opsesiji za čistoćom pokušavamo se riješiti prljavštine. Prljavštinu primarno predstavlja zemlja (blato, prašina...), a zemlja je upravo gradivni element naše planete, naše Majke, čiji smo neodvojiv dio. Pod premisom da se kao društvo nalazimo u dobu adolescencije, to odbacivanje Zemlje, s jedne strane, označava odvajanje od roditelja (Oca boga i Majke Zemlje), a u krupnom se planu manifestira androcentričnim sustavima i društvima. Feminizam i ostali emancipatorski pokreti, konkretno njihova afirmacija u tom krupnom planu, pokazatelj je izlaska iz adolescencije i ulaska u zrelo doba koje nam predstoji.

Osvrnut ću se na drugi dio performansa *I must be beautiful* Verice Kovačevske koji za mene oslikava opsjednutost društva prikrivanjem, odnosno alternacijom vlastitog fizičkog izgleda. Kozmetička industrija računa i temelji svoje marketinške strategije na djelomičnom ili potpunom nedostatku samoljubavi i samopoštovanja. Što je ljubav prema sebi samoj/samome veća i prihvaćanje vlastitog tijela obuhvatnije, to je želja za prikrivanjem i mijenjanjem vlastitog tijela manja. Još uvijek na vrlo djetinjast način shvaćamo da "ljepota dolazi iznutra", odnosno još je zaborav na dubinu te izreke velik. Ljepota je rezultat ravnoteže svih elemenata iliti aspekata nas samih – našeg fizičkog, mentalnog, emocionalnog i duhovnog tijela. Naša je koža onoliko čista i lijepa koliko u nju i sebe u cijelosti ulažemo; koju hranu i na koji način jedemo; da li zadovoljavamo potrebe svog tijela za pokretom u mjeri u kojem mu je to potrebno; koju vrstu kozmetike i zašto koristimo; koliko smo svjesni sebe i iskustava koja doživljavamo, itd.

DANIEL BEDE se bavi performansom i video radovima. Svoj debi imao je u *Noći performansa na tjednu izvedbenih umjetnosti "Perforacije" 2010*, gdje je izveo rad *Ekološki uzgoj* koji tematizira ekološki i biodinamički uzgoj hrane, njezino certificiranje, proklamirane visoke ekološke standarde trgovaca i proizvođača te marketing, kao i proturječnosti proklamiranih ekoloških standarda i marketinških praksi. Usp. <http://goo.gl/jvtxl>

IRENA BOČKAI: NECKAR Na radionici, u dijelu u kojemu su sudionici/ice predstavljali vlastite projekte ili performanse iz arhiva performansa *re.act.feminism#2*, predstavila sam svoj projekt *Neckar* koji je nastao uz pomoć

Irena Bočkai, Neckar

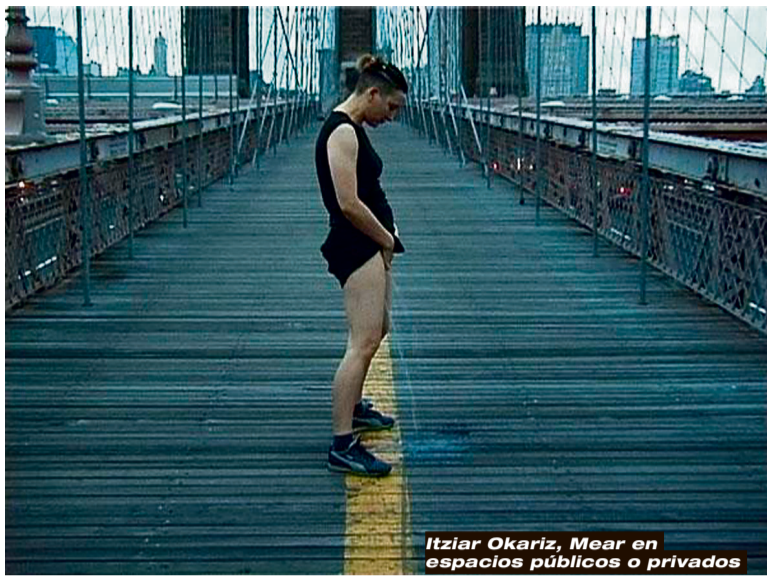
mojih kolega i bliskih suradnika skupine Dr. Inat u Puli. *Neckar* je nastao u mojoj režiji, a u predstavi, uz mene igraju Sabina Aličić, Vladimir Butković, Barbara Čaleta-Markežić, Sara Škrobe i Ivan Tudek. Scenografiju predstave potpisuje Ivan Tudek, a ton majstorica je Vanja Zaimović. *Neckar* još uvijek nije imao službenu premijeru, a izveden je prošle godine u prostorijama Kazališta Dr. Inat za uži krug publike. Unatoč tome kao projekt se "osamostalio". Naime, u obliku video zapisa, *Neckar* je bio dio izložbe *Dimenzije humora* u Galeriji Kazamat u Osijeku te na istoimenom izložbi u Dioklecijanovim podrumima u Splitu.

Vezano uz prvi dio radionice u kojoj se raspravljalo o izvedbenoj, izložbenoj i glumstvenoj životinji, a koja može imati funkciju objekta, subjekta i/ili simbola, u predstavi *Neckar* koristim zoosimbol – skulpture labudova odsječenih glava. Prva asocijacija na simboliku labuda jest elegancija, plemenitost i smionost, iako njegova simbolika u različitim kulturama naravno pretpostavlja i raznorodna tumačenja. Zanimljiva je činjenica da labud pripada i alkemičarskoj simbolici, a u *Rječniku simbola* A. Gheerbranta i J. Chevaliera navedeno je kako su alkemičari u labudu prepoznavali amblem žive jer labud ima njezinu boju i pokretnost pa i volatilitnost, koju najavljuju krila. Labud iskazuje mistično središte i sjedinjenje suprotnosti (voda – vatra), u čemu nalazimo i njegovu arhetipsku vrijednost androgina. Simbol obezglavljenih labudova u predstavi upućuje na tankočutnost umjetnika koji se na ritualan način lišava provjerenih formula i statusnih simbola koji će ga plasirati u sam vrh društveno prihvatljivih, krajnje prostituiziranih obrazaca ponašanja.

Neckar je likovno-scenski projekt koji se dotiče pjesništva našega avangardnoga pjesnika Drage Ivaniševića (1907–1981) i Friedricha Hölderlina (1770–1843), ali i obezglavljenosti koje nameće struktura društvene prisile. U predstavi se poigravam motivima iz pjesama Drage Ivaniševića – tu su šljunak, mlijeko, pero, kruh u lancima, stjuar-dese, a romantičarskog pjesnika Hölderlina pokušala sam smjestiti u njegovo prirodno okruženje gdje protječe voda Neckara s labudovima ljupkim što uranjaju glavu u vodu svetu i trijeznu. Hölderlin je posljednjih 36 godina života proveo zatvoren u kući, zapušten i zaboravljen. Provodio je cijele dane u šetnjama od jednoga zida do drugog, ili bi pak gledao kako protječe voda Neckara, ili je pisao na komadićima papira i na marginama knjiga, i sve što je pisao bacao bi na pod te po tome gazio.

Devet takvih bačenih pjesama preveo je Ivanišević, a među njima je i pjesma *Polovina života* u kojoj se pojavljuje motiv labudova:

*Sa žutim se kruškama
I s puno divljih ruža
Nad jezero nadvio brijeg.*

DINA RONČEVIĆ: VELIČINOM I MOKRENJEM Moja *kuja* zove se Anuka. Kada je došla u kuću, mene je prepoznala kao najmanje adekvatnu za autoritet pa kako bi označila da je hijerarhijski iznad mene, mokrila bi po podu moje sobe. Zanimljivo je da nisam odmah shvaćala kakvu to ozbiljnu igru igramo obzirom da bi ona mahala repom i veselo me pozdravljala sjedajući na pod dok je usput neprimjetno mokrila. No, nakon nekoliko mokrenja, shvatila sam da moram vratiti svoju poziciju – ona nije samo “došla”, već me, ne mojom voljom, pozicionirala ispod sebe.

Itziar Okariz je španjolska umjetnica koja se bavi videom, fotografijom i instalacijama. U videu *Mear en espacios públicos o privados*, koji se nalazi i u arhivu performansa *re.act.feminism#2*, Okariz u mrtvo ozbiljnom stavu, malo zadignute suknje, mokri na stubištu zgrade, u hodniku hotelske sobe, na fontani, na krovu automobila... Rad ostavlja moment uzbuđenja (mokrenje na takvim mjestima nije dozvoljeno), začudnosti (umjetnica mokri stoječke, kao muškarac); na navedeno se nadovezuje i društvena fama o načinu na koji bi se žena trebala ponašati, koji nikako ne podrazumijeva to što Okariz izvodi – preuzimanje obrasca ponašanja, obilježavanja teritorija koje je inače karakteristično za muškarce, mužjake. Naravno da rodne uloge nisu jednake niti ih se može na jednak način izvoditi obzirom na rod, tako da to očigledno i nije cilj rada.

U zagrebačkom ragbi klubu postoji ženska ekipa koja, naravno, daje sve od sebe na svim treninzima i utakmicama, no šanse da igraju ragbi jednako kao i muškarci gotovo da su ravne nuli. Jednostavno, imamo različita tijela. Osim što su različita, od ženskih se tijela nekako intenzivnije, prema društvenim, rodnim stereotipima, očekuje da prate ideal ljepote. U radu *80vs3* Patrycja German, poljska umjetnica, u neutralnom prostoru, kao od majke rođena, pasivno se, sa svojih 80 kilograma predaje u ruke trojici mišićavih mladića koji kao da su izletjeli iz neke reklame za traperice. Držeći je u rukama, prvi napravi nekoliko koraka i predaje je u naručje drugome. Ovaj napravi nekoliko koraka i predaje je trećem mladiću. Ovaj napravi nekoliko koraka i predaje je prvom mladiću... I tako, kroz dvadesetak minuta u kojima ti prekrasni, snažni mladići jedan drugome prenose umjetnicu, pasivno predanu njihovim snažnim rukama, dešava se da mladići postaju premoreni od zadatka, dok umjetnica postaje sve zadovoljnija, trijumfalno uživajući u radnji. Ovdje, za razliku od situacije na ragbi terenu, žena sustavno i promišljeno koristi ono što je u startu označeno kao mana, ili barem, ne kao vrlina, i transformira to u svoju korist. Postoji ta prilično velika razlika između pokušaja rodnog izjednačavanja s jedne strane i suživljavanja s vlastitim, bilo prednostima ili manama, s druge. To su posve različite strategije borbe koje ostavljaju drugačije rezultate na koncu i na sebstvu.

Spomenute, a i neke druge tipove borbe ili prepuštanja istražujem zbog vlastitog rada, u kojemu je rod obično polazišna točka. Završila sam Odjel tekstila u Školi primijenjenih umjetnosti i dizajna, Odsjek animiranog filma i novih medija na Likovnoj akademiji i prekvalifikaciju za automehaničarku. Sve naučeno, uključujući i medije, koristim u svom radu. Osim umjetnošću, profesionalno se bavim i filmskom animacijom.

MARTA ŠUŠAK: ŽENE I NE-LJUDSKE ŽIVOTINJE: VEĆINSKA MANJINA Line Skywalker Karlström, švedsko-danska izvedbena umjetnica, kao da svojim performansom *Queen Deers* obuhvaća filozofiju odnosa današnjeg društva prema ženama (umjetnicama i ostalim) i, djelomično, ne-ljudskim životinjama.

Jer, htjele mi to ili ne, ove dvije društvene skupine imaju i previše toga zajedničkog u smislu njihova položaja u androcentričnom poretku.

Obje su skupine shvaćene kao manjina svoje vrste, iako žene (rodom, spolom i propustom) čine 51% stanovništva, a ne-ljudske životinje one ljudske premašuju za više desetaka milijardi jedinki. Obje su skupine označene kao ono Drugo, iracionalno, nepouzdan (prenepouzdan da bi vladalo ili dobilo temeljno pravo na slobodu). Te ukorijenjene stavove nisu uspjela iskorijeniti ni četiri vala feminizma, dok pokretu za prava životinja tek predstoje vlastiti valovi i oluje.

Možda je zbog toga logično pretpostaviti da bismo spajanjem dviju verzija Drugoga uspjele postići barem prividnu ravnotežu. Karlström to pokušava oblačeći apsurdni kostim losa u kojem skače po šumi tražeći šumske životinje kojima bi mogla pričati o velikim umjetnicama.

I dok je gledamo kako u rukama prevrće slike umjetnica koje su zaboravljene ili se u velikim udžbenicima povijesti umjetnosti ne spominju jer u umjetnosti (i povijesti) ženama još “nije mjesto”, ne možemo ne pomisliti da je cijelo to pitanje zanemarivanja žena kao skupine dovela do apsurdna (i granice nekontroliranog smijeha), jer je to, prema njoj, jedini način da ga aktualizira. Možda će slušati ako im je smiješno?

Ovaj performans može se tumačiti i kao svojevrsna izvedbena reakcija na Beuysovu akciju *Kako objasniti slike mrtvom zecu*. I dok je Beuys imao jednostavniji zadatak jer je zec bio mrtav, Karlström se postavila na nepoznati teritorij u kojemu je uljez ona, što joj zadatak čini težim.

Ne samo da životinje ne mare za umjetnost žena, ili žene uopće, nego je odlučuju potpuno ignorirati. To je, smatram, čin mnogo veće izloženosti od ubijanja zeca i njegova postavljanja u galerijski prostor.

Usto, Karlströmin performans bolno je primjenjiv na svakodnevnicu u kojoj su žene namjerno izostavljane iz školskih planova i programa, udžbenika povijesti i obrazovnih institucija općenito. Mjesta koja po definiciji nude znanje, svjesno zanemaruju doprinos onih 51% populacije, oblikujući time bezbroj generacija koje vjeruju da sve zasluge o društvenim promjenama ili društvu uopće pripadaju muškarcima.

Možda sam preosobno shvatila vapaj za znanjem o ženama koje se ne spominje jer sam i sama poput Karlström, ali bez kostima losa i kamere, ljudskim životinjama u svome srednjoškolskom obrazovanju pokušala ispričati o ulozi žena u stvaranju povijesti i svijeta kakav danas poznajemo.

Nakon nekoliko pokušaja, nekih manje nekih više uspješnih, shvatila sam da se ciljana skupina (koju sam, eto, htjela “obrazovati” kao da je to moja sveta zadaća) – dakle, djevojke i mlade žene, buduće studentice, žene, majke, radnice – sve više dosaduje slušajući o povijesti feminizma, iako o sufražetskom pokretu nije znala zaista ništa. Iznenadile su se što su im “radili baš TO” (prilino hranjenje, uhićenja, zlostavljanje) jer su valjda mislile da su žene pravo glasa dobile na pristojan i strpljiv način (kao i sve drugo, uostalom!). Savršeno logično razmišljanje, ako u obzir uzmemo sustav koji je do tada imao zadaću oblikovati njihovo (ne)znanje.

Karlström svjesno postavlja svoj ljudski lik, nevješto pretvoren u losa, u teritorij koji joj ne pripada, prihvaćajući tako sve posljedice koje bi mogle uslijediti. Pa iako je reakcija ignoriranja, njezin odnos prema životinjama odražava svjesnost o vlastitom ranjivom položaju Nepozvane.

Rizik koji tada preuzima jasno odražava (njezin) stav o postojanju ne-ljudskih životinja kao neovisne skupine ili skupina koje ona, jednako kao i žene, ne smije i ne treba ignorirati.

Zbog toga performansom postavlja i pitanje o ulozi životinje u umjetnosti – mora li ona biti mrtva, raskomadana i ubijena da bi umjetnik ili umjetnica poslali poruku? Je li ona uvijek u službi umjetnosti kao ono Drugo, manje važno, iskoristivo?

Još je važnije pitanje o tome što (druge) umjetnice, kao žene (rodom, spolom i propustom), potvrđuju korištenjem mrtvih tijela ne-ljudskih životinja u svojim radovima. Prenose li one svoju dotadašnju ulogu žrtve, objekta i, doslovno, mesa na skupinu još ugroženiju od njih samih? Čine li time umjetnice životinjama ono što su stoljećima umjetnici činili ženama?

MARTA ŠUŠAK (19 godina), militantna aktivistkinja za prava svih životinja pa i ljudi, koja se nada da je budućnost feminizma veganska. **E**

*I vi labudi ljupki,
Od cjelova pjani,
Uranjate glave u vodu
Svetu i trijeznu...*

Njegovih labudova sjetit će se Ivanišević u pjesmi *Hölderlin* (*Dnevnik*, 1957), gdje im je odsjekao glave. Ostali su labudovi samo s vratovima, labudovi na *Neckaru*:

*Labudovi odsječene glave
i trave što se kažu trave
a nisu*

*Srce je tako puno gladi pjevanja
i sna*

Grčka! na koju nikada ljudska noga nije stupila

*Ipak vrijedi pričati taj san
koji je tako prozračan
da ga je i jedan osmijeh
mogao umoriti.*

*Umoreni san nedosanjan uz labudove
odsječene glave
na obali Neckara.*

IRENA BOČKAI (1986) trenutno je na diplomskom studiju kroatistike pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Niz godina bavi se kazalištem u pulskoj skupini Dr. Inat. U svom radu izražava se kroz neverbalni teatar, performanse, akcije i intervencije u prostoru na granici likovnosti i kazališta. Nastupila je u mnoštvo predstava skupine Dr. Inat u zemlji i inozemstvu.

**LINE SKYWALKER
KARLSTRÖM KAO DA SVOJIM
PERFORMANSOM QUEEN
DEERS OBUHVAĆA FILOZOFIJU
ODNOSA DANAŠNJEGA
DRUŠTVA PREMA ŽENAMA
(UMJETNICAMA I OSTALIM) I,
DJELOMIČNO, NE-LJUDSKIM
ŽIVOTINJAMA**

KAKO SAM SNICKERS ČOKOLADICOM POBIJEDIO RUDOLFA STEINERA I UŽAS NEPISMENOSTI

BIZARAN OBRAZOVNI PUT POZNATOG AMERIČKOG KANTAUTORA I MULTIINSTRUMENTALISTA

SUFJAN STEVENS

Neke stvari ne govorite drugima. Takve tajne, poput činjenice da vas često mori herpes, gljivične infekcije, ili da vam je oduzeta vozačka dozvola zbog vožnje u pijanom stanju, pospremite tamo gdje ih nikad nitko neće naći: u ladicu s rodnim listom i Nicorette žvakama, u ormar s društvenim igrama, ili gdje već držimo stalak za bor.

No kako sam ja egzibicionist, volio bih otkriti dobro čuvanu tajnu: nisam naučio čitati do trećeg razreda osnovne škole. Kao učenika waldorfske škole u Detroitu, ohrabivali su me da učim svojim tempom. Za one koji ne znaju, da vam kažem par riječi o Rudolфу Steineru, osnivaču waldorfskog sistema. Ovaj austrijski pisac, filozof i društveni teoretičar je zamislio školovanje kao nešto holističko, nekompetitivno, emocionalno uravnoteženo, koje stavlja naglasak na zdravlje cijelog društva, na umjetničko izražavanje i različitost sve djece u razredu. U praksi ovo je značilo da više nema udžbenika, radnih bilježnica, vodiča za lekturu, već samo glina, bojice, igle za pletenje i ovčja vuna. Ne sjećam se knjižnice ili laboratorija u našoj školi. Sjećam se velikih posuda sa zemljom za unutarnje vrtlarenje, komada tkanine od ovčje vune, kostima u obliku životinja i voštanog papira. Razredi su bili ukrašeni satenskim vrpčama i visećim ukrasima od papira. U cijeloj školi nisu se mogla naći dva paralelna zida, ili da bi se zidovi sjekli pod pravim kutom. U svakom razredu nalazio se kutak u koji si se mogao sakriti da se malo makneš od svijeta. Pokrivači od patchworka. Ljuljačke koje su pridržavali ručno ispleteni šalovi. Svaka učionica je bila dizajnirana da podsjeća na kućicu na drvetu, ili medvjedi brlog, ili podzemno lisičje skrovište, u kojem lije provode zimu priljubljene uz svoje mlade.

ŽIVOT U SVIJETU BEZ PARALELNIH ZIDOVA

Učenje je bilo amorfno, metafizičko iskustvo koje se jedino moglo mjeriti kreativnom hirovitošću nas učenika – pčelinji vosak jedan dan, rad s koncem drugi. Nije bilo učenja pravopisa, diktata ili testova iz matematike. Školski program je bio ispisan kredom na ploči; godišnja doba prikazana pastelnim bojicama na crtežima po razredu (ali samo u onim bojama koje su bile poznate za vrijeme renesanse); prikazi jednoroga u svim duginim bojama, i magičnih sova i vilenjaka nacrtanih kao da prisluskuju sve naše razgovore svojim velikim ušima. Škola je učinila sve što je mogla da izbriše granice između sna i jave, činjenica i mašte, znanosti i umjetnosti, matematike i engleskog, između učenika i učitelja.

Za neke je takav pristup koji nije mario za uobičajene obrazovne standarde bio čisto nadahnuće. Moji kolege su tako sami od sebe počeli svirati violinu, progovorili francuski, izučili botaniku, ili bili u stanju identificirati sav biljni i životinjski svijet, usavršili slikanje u tehnici ulja na platnu, pleli košare ili se prihvatili klasične gitare. Ali ja sam bio malo usporen. Kao najmlađi od petero djece, nisam se mogao dugo koncentrirati na istu stvar niti sam pokazivao motivaciju i za čim pa sam tako većinu vremena proveo sanjareći, skutren kod radijatora gdje sam grijao pčelinji vosak, pjevušeći pjesmu sa špice tv-emisije *Star Search*¹. Život u svijetu bez paralelnih zidova uljuljavao me u osjećaj sigurnosti maternice iz koje slušamo kako žubori tijelo i vanjski svijet pa sam tako samo sjedio i sisao palac. Često nisam mogao naći WC pa bih se naprosto popiškio u krevetić. Nisam baš mogao pletiti pa sam smotao klupko vune pod glavu da mi glumi jastuk. Nisam bio vješt u sklapanju prijateljstava pa sam sve svoje prijatelje izmislio: bik Petar, Dora – kostur koji govori, nutricionist imenom Herb. I tako sam živio u tom svom fantastičnom svijetu gdje su pisanje i čitanje bili zabranjeni.

I tako je prolazilo vrijeme – jaslice, vrtić, prvi razred, drugi razred, niz od par zamagljenih godina iz života štajnerovskog djeteta. Metodom progresivnog obrazovnog sustava koji je vjerovao u to da svatko sam bira svoje pustolovine premještali su me s kaligrafije na ritmiku, na satove gdje smo učili kako koristiti snimače zvuka. Nikome nije ništa značilo što sam toliko zaostajao za drugom djecom, za tom odvažnom, glasnom, multi-kulturalnom, dvojezičnom djecom u vestama koje su sami ispleli i koji su hodali školom s violom u ruci. Nadoknadit će on to sve, učitelji su govorili. Jednog dana će sve doći na svoje mjesto. Naučit ću čitati i pisati zahvaljujući moćima zimskog solsticija, ili obredu podizanja svibanjskog stupa oko kojega se pleše držeći se za duge, platnene trake u jarkim bojama, a možda mi pomogne povoljna konstelacija zvijezda, začarani pojas saviježda Orion. Waldorfski učitelji su se manje brinuli oko standardiziranog učenja i pismenosti, tih kompromisa na koje su morale pristati državne škole, nego oko blazinica i vodenih bojica. Za njih je pravi proces učenja značio da se lagano kuhaš na najslabijoj vatri, u pretis-loncu, da te se razvlači i mijesi kao što kruh nastaje iz tijesta. Nismo učili iz radnih bilježnica ili uputa za rad kakve inače postoje u školskim udžbenicima, nego gledajući kako drveće raste iz sjemenki koje smo posadili u šalice, promatrajući promjenu godišnjih doba, slušajući baroknu glazbu, narodne napjeve i priče nordijske mitologije. Potonji je pristup naime raspirivao dječju maštu, razvijao dječju znatiželju, kultivirao radost, ohrabrivao umjetnički izričaj i cjeloživotno obrazovanje, kao što će i inspirirati velika umjetnička djela.

JAVNA ŠKOLA Ruku na srce, ja ama baš ništa nisam naučio. Surfao sam odsutno na tom valu četiri nebulozne godine, fučkajući i mlatarajući rukama kroz obrazovnu anarhiju. Nakon što sam završio drugi razred, bilo je očito da nešto ne štima. Nisam imao niti jednog prijatelja. Bio sam potpuni analfabet. Nisam imao ama baš nikakvih ambicija. Bio sam propalica u waldorfskoj školi! Ali tada je već postalo prekasno da me se “spašava” kroz waldorfski sistem. Brak mojih roditelja počeo se raspadati, kao i sve oko nas: Ronald Reagan, John Lennon, St. Helens², da navedem samo nekoliko imena iz tog razdoblja. U kući se počelo raditi sve ono što nismo nikad prije: gledati televiziju po danu, naručivali smo pizzu, moji su počeli ispijati kavu cijelu noć i izbjeljivati zube, i riješili se svih obrazovnih ideologija jednom zauvijek. Svadali su se i udarali i razbijali suđe po kuhinji. Zatim su se razveli.

Tog sam se ljeta odselio sa svojim ocem u izolirani sjeverni Michigan, u maleni grad s drvnom industrijom, dućanom za ribolov, željezničkim mostom, metodističkom crkvom na vrhu brda; tiho, povijesno mjesto gdje su ljudi govorili južnjačkim naglaskom i žvakali duhan i traktorom

NISAM SE MOGAO DUGO KONCENTRIRATI NA ISTU STVAR NITI SAM POKAZIVAO MOTIVACIJU I ZA ČIM PA SAM TAKO VEĆINU VREMENA PROVEO SANJAREĆI, SKUTREN KOD RADIJATORA GDJE SAM GRIJAO PČELINJI VOSAK

išli na posao u K-mart³. Otac mi se ispričao za sve, za Waldorf i njihove vodene bojice, satove snimanja zvuka, za EST treninge⁴, za seanse u kojima smo trebali otkriti što smo bili u prošlim životima, za makrobiotiku, za njegovo pušenje marihuane i za tragikomičan roditeljski put sačinjen od pokušaja i pogrešaka na kojemu je, priznao je, češće griješio nego pokušavao. “Sine, vrijeme je da postaneš muškarac – vrijeme je da naučiš čitati.”

Tako sam se, početkom trećeg razreda, preselio u lokalnu, javnu školu, mjesto sivih betonskih opeka s metalnim ormarićima, tankim sagovima koji su prekrivali sve podove od zida do zida i fluorescentnim svjetlima toliko jakim da smo svi izgledali kao da nemamo niti malo boje u licu. Zidovi su se sjekli pod pravim kutovima koliko ti srce zaželi. Karta SSSR-a. Kutomjeri. Indigo papir. Automati za sokove. Sterilne metalne površine modernog doba. Kompjuteri, udžbenici, radne bilježnice, državni edukativni

**JEDINO ŠTO SAM ZNAO
BILO JE PAŽLJIVO OBOJITI
SVAKI PRAZNI KVADRATIĆ
JEDNOM OD BOJA IZ PALETE
MOJIH ŠVICARSKIH DRVENIH
BOJICA. TADA SU ME POSLALI
NA PROGRAM ZA DJECU S
POSEBNIM POTREBAMA**

program za procjenu znanja učenika, državna matura, roditeljski sastanci i odbori sastavljeni od profesora i roditelja. Sve stvari koji čine državnu školu takvom. Grebao sam po prozorima škole kao hrčak zatvoren u akvarij, u očajnom pokušaju da dođe do zraka.

Ostala djeca, odrasla na hot dogu i homogeniziranom mlijeku, sa svojim prćastim nosovima i prevelikim prednjim zubima, bili su albino zlostavljači koji su sve slobodno vrijeme provodili u igraonicama s video-igramama, igrajući *Dungeons and Dragons* ili *Dig Dug*. Ali barem su mogli čitati. Ja se nisam mogao niti potpisati, što je bio razlog da me mlade pod odmorom, da me se škaklja, baca i ostavi na tlu među ostacima šljunčane staze igrališta. Nakon prvog tjedna škole, morao sam pristupiti testovima sastavljenim po principu jedno pitanje – više ponuđenih odgovora. Razumijevanje čitanja, matematika, jezične vještine. Jedino što sam znao bilo je pažljivo obojiti svaki prazni kvadratić jednom od boja iz palete mojih švicarskih drvenih bojica. Tada su me poslali na program za djecu s posebnim potrebama.

REKLAMNA EDUKACIJA U prostoriji skrivenoj iza školske menze testirali su me špilom karata s prikazima stvari i ljudi, i rječnikom u kojem su bile naglašene najvažnije riječi za manevar kroz svakodnevni život radnog čovjeka. Pita od jabuka. Pasta za zube. Vozačka dozvola. Štedna knjižica. Kanta za smeće. Prepoznavao sam slova, ali ih nisam mogao povezati u opipljive, zvučne riječi. Materijali koje su mi dali me nisu inspirirali. “Dajte mi malo pčelinjeg voska, ili malo gline, od toga ću raditi slova, ili od obične zemlje, i smislit ću koreografiju za svaki samoglasnik dok plešem s trakama oko svibanjskog stupa po školskom dvorištu, pjevajući stare narodne napjeve!” Mlada učiteljica engleskog jezika, gospođa Lubbers, me odvela na stranu i rekla mi “Što je tebi, jesi retardiran?”. Slegnuo sam ramenima i rukom na prsima počeo pratiti ritam srca, lagani ritam nade, koji me svojim pravilnim udaranjem izvlačio iz svake teške situacije. Sva je sjajila kad je držala nastavu, valjda kao i svaka druga profesorica engleskog u zemlji, s friškom diplomom malog društveno-humanističkog koledža. Nosila je haljine nepravilna izreza stegnute remenima, omotana šalovima s puno resica koje su visjele sa svih strana kao da je u nekom heavy metal bendu. Bila je ošišana na bob frizuru i na vratu joj se mogao vidjeti madež u obliku matematičkog simbola za beskonačnost. Nosila je metalne narukvice i pri rukovanju bi vam čvrsto stisnula ruku, što je trebalo značiti da se ne predaje tako lako.

Za vrijeme ručka me povukla za sobom u zbornicu, gdje je raspakirala svoj paket s hranom i natjerala me da identificiram svaki predmet: sok, banana, sendvič, grickalice. Onda mi je rekla da obratim pozornost na to kako je sve posebno zapakirano i označeno. Svaki proizvod je bio predstavljen nekim svojim jednostavnim nazivom koji je jamčio da će ta stvar imati upečatljivu reklamu. Pričala mi je o čudima industrijskog doba, i o tome kako je svaki komad hrane dio masovne proizvodnje, zamotan, upakiran, označen i predstavljen javnosti: “Zdravo! Ja se zovem _____”. “Dućan je kao knjižnica”, rekla mi je, “književna avantura, vodič za čitanje za one koji sporije uče.” “Okruženi smo riječima”, izustila je kao da recitira psalam. “Nemoguće je ne znati čitati u današnje vrijeme. Ne možeš ne znati čitati sa svim tim *Bazooka Joe* stripovima oko sebe!”

Za nju sam zapravo bio divlja zvijer iz prirode, spašen iz liberalnih pandži Rudolfa Steinera, majmun, divlji konj ili čudovište iz priče o Frankensteinu. Dakle, sve što je trebalo učiniti bilo je isprati mi mozak civilizacijom, i to ubrzanim tečajem razumijevanja suvremenog svijeta, kapitalizma, slobodne trgovine, popularne kulture, Mickey Mousea, Hardy Boysa, Ronalda McDonalda. Trebalo me preodgojiti metodama mrkve i batine dezinficiranog modernog svijeta, metodama koje su počivale na idolopoklonstvu proizvodima

i na multimedijalnoj stimulaciji: televizor, TV-program, GI Joe, Little Debbie, Garfield, Peanuts, Cocoa Puffs pahuljice za doručak. “Nisi glup, samo nisi dovoljno stimuliran. Ti si iz davnih vremena, iz 19. stoljeća.” Reklame su dakle u meni trebale inspirirati žed za literarnim interesima svih vrsta.

Dobio sam jednostavan zadatak: provoditi slobodno vrijeme u videoteci, dućanu, ljekarni, proučavajući stalaže sa proizvodima, kutije sa žitaricama, kupone, tražeći u receptima za lijekove ili na računima iz dućana imenice, glagole, pridjeve – skrivena gramatika svakodnevnih predmeta, koja se otkriva samo širom otvorenih očiju posebno motivirana čitatelja. U tim tihim trenucima čitanja po skrivečki, zasi-gurno ću jednoga dana evoluirati u poštovanog književnog kritičara nagrađenog Nobelovom nagradom! Čitaj etiketu, i otkrit ćeš Guinnessovu knjigu svjetskih rekorda. Čitaj etikete i uskoro ćeš biti ugladen kao Garrison Keillor⁵, rječit kao Vincent Price⁶, ili pametan kao Salman Rushdie.

KNJIŽEVNOST MARKETINGA Dan nakon što sam dobio zadatak bio je dan kojim smo tata i ja išli kupovati namirnice za predstojeći tjedan. Rekao sam mu za zadatak i molio ga da me odvede u lokalni potrošački raj, SUPER K market, u tu knjižnicu informacija. U autu mi je dao blok s kuponima za popust da ih malo proučavam. Kad smo stigli, gurao je kolica polako kroz svaki red, a ja sam otvorio oči ne bih li upijao književnost marketinga. Palmolive. Antibakterijski. Uudara po masnoći. Slovka sam riječi, izgovarao samoglasnike, zadržavao oštre rubove suglasnika na jeziku kao komad tvrdog bombona. Omekšivač za rublje. Duracell baterije. Aspirin. Selotejp. Ti mali romani, ta mikro-beletristika, budila je u meni želju za čitanjem.

Počeo sam s kutijom šibica, analizirajući majušni tekst zatvorite kutiju prije paljenja šibice – misteriozan haiku oko kojega sam meditirao satima. Izgovarao sam kratke riječi s konzervi juhe, sa zubne paste, kutija s krekerima: *Težina. Istisnuti. Pažnja. Pritisnuti. Upozorenje*. Letimičan pogled na Arm&Hammer (ruka i čekić, op. prev.), natrijev bikarbonat prizivao je kraljeve ratnike i rivalstvo među braćom koja se bore za moć, mačevima i ratnim sjekirama.

Moj otac skupljao je sve namirnice kao pastir koji okuplja stado, a ja sam proučavao svaki proizvod preciznošću strigača vune. Bio sam razočaran informacijom s kutije kukuruznih pahuljica: *Neke pahuljice bi mogle biti zgnječene*; slovka morbidna upozorenja sa spreja za kosu: *Iznimno zapaljivo. Prekomjerno udisanje može dovesti do smrti!* Kutija sa spajalicama obećavala je mekane rubove; mekanost, doduše okusa, garantirala je i boca nešto boljeg viskija. Paket poslovnih omotnica postao je oltar domovine: *Proizvedeno s ponosom: proizvedeno u Americi. Stand-up komedija na kutiji čaja s laksativnim učinkom: Pažljivo istisnite kako bi iscijedili preostali sadržaj.*

U dijelu dućana za njegu tijela, pamtio sam zavodljive glagole na šamponu Alberto VO5 za više volumena: *Smočite, umasirajte, isperite*. Pokušao sam otkriti koji su to tajnoviti sastojci ispisani na poledini bočice – zastrašujući popis kemijskih tvari mogli su što se mene tiče biti recept za atomsku bombu: *acetat, panthenol, natrijev klorid, voda*. Limenku s pjenom za brijanje čitao sam kao erotsku pjesmu: “Naša bogata, gusta tekstura/ vlaži i podmazuje/ za čisto, precizno, ugodno brijanje.” Proučio sam i kratku priču balzama za usne: *Ako se nadražena koža nastavi, prekinite s uporabom*. Divio sam se nedostatku glagola na kutiji vitamina C: *Jedna tableta, dva puta dnevno*, kao i hipnotizirajućim naredbama na zatvaraču od izbjeljivača: *pritisni, okreni, povuci prema sebi, skini čep*.

KAPITALIZMOM PROTIV STEINERA Poslije, kod kuće, bacio sam se na ostale dokumente: reklamnu poštu, račune iz restorana, kazne za prebrzu vožnju. U neurednom očevu stolu kraj bušača rupa za papir otkrio sam zgužvan pa ispravljen i nekoliko puta presavijen poziv za porotu iz županijskog ureda Vrhovnog suda. Pismo je šturo opisivalo pravni postupak. *Pažljivo pročitajte. Bez iznimke. Obucite se na način koji iskazuje poštovanje. Ako vas nešto spriječi prije dolaska, molimo Vas nazovite*. Tu su još bili i neplaćeni računi za telefon pa poezija telefonskih brojeva, imena, prezimena, titule, uredski brojevi; oko 800 brojeva. Zatim zahtjevi za kreditne kartice, kartice-privjeske za ključeve raznih supermarketa, vizitke; cijela biblioteka nacionalnih pozivnih brojeva i poslovnih adresa. Pokraj police s knjigama otkrio sam očevu kolekciju gramofonskih ploča i pronicljiv album Arethe Franklin iz 1968. čija je naslovnica informirala da je pjevačica rođena u znaku Ovna: “Vi ste rođeni voda, a vaša snaga vode proizlazi iz brige za dobrobit drugih”. Uskoro sam mogao pročitati cijele rečenice, zatim odlomke pa, na kraju stranice i stranice novina, *National Geographica, National Enquirer, Detroit Free Press, New*

York Timesa, Tibetansku knjigu mrtvih. Počeo sam raditi bilješke uz čitanje, razvijati strukturu pisanih radova, uvodne paragrafe, radne verzije tekstova, preinake, ambiciozne seminarske radove o cirkusu buha, žlici za cipele, markeru Sharpie, piluli za jutro poslije, sudskoj parnici Roe protiv Wadea, Erie kanalu, Interlake Steamship brodovima Velikih jezera, eseje o pčelinjem vosku, dukserici, djetelini s četiri lista, o Super K-u, snimaču zvuka, violini, plesnom teatru, o tome što sam radio preko ljeta, o ljetnom kampu na temu svemira, plesnom kampu, kampu posvećenom snimanju zvuka, i o tome kako sam Snickers čokoladicom herojski pobijedio užas nepismenosti.

Sljedeći dan osjećao sam se kao da sam mamuran. Dovukao sam se do razreda s migrenom, prehladom, vrućicom, desna strana mozga borila se s lijevom, svaka polovica puna kojekakvih informacija. Upaljenih očiju, poluotvorenih usta, osjećaja kao da sam pretučen, ali nepokoren, pobijedio sam obrazovnu vojsku Rudolfa Steinera i kupao se u bogatstvu marketinga i kapitalizma, iz kojeg potječe sve znanje. Mogao sam čitati! U školu sam donio Campbell’s juhu od rajčice i, da se dokažem razredu, pročitao svaku riječ na poledini konzerve: “U lonac volumena ¾ litre ulijte konzervu juhe i istu količinu vode. Miješajte na laganoj vatri. Poslužite. Uživajte”.

Ponosno me gledajući, učiteljica Lubbers mi je zaljepila cijeli sijaset zvjezdica u teku, upisala peticu u imenik, i uz zveket narukvica i lelujanje marama predala mi prvu knjigu koju ću pročitati u životu: *Pad Rimskog Carstva* Edwarda Gibbonsa, svih šest tomova, 3568 stranica. Uzeo sam knjige kući i pročitao svaku riječ. ■

S engleskoga prevela Petra Jurlina.

Bilješke:

- 1 *Star Search* (potraga za zvijezdom, op. prev.) se emitirao od 1983. do 1995. i bila je nešto poput današnjih “talent emisija” u kojima se traže nove pjevačke/ izvedbene zvijezde.
- 2 Mount St. Helens aktivni je vulkan u državi Washington čija je erupcija u svibnju 1980. ubila 57 ljudi i razorila 47 mostova.
- 3 Lanac supermarketa po cijelom SAD-u.
- 4 Erhard seminari održavali su se većinom po SAD-u od 1971. do kraja 1984. Njihov utemeljitelj Werner Erhard, inspiriran zenbudizmom, kroz dva je vikend-seminara nudio transformaciju načina na koji doživljavamo svijet, kako bi vlastitom aktivnijom ulogom i odgovornošću utjecali na što povoljniji ishod životnih situacija. Neki od poznatijih sljedbenika bili su glumac Jeff Bridges, Yoko Ono, Diana Ross. Woody Allen ismijava treninge u filmu *Annie Hall*. (op. prev.)
- 5 Američki pisac, humorist, radio zvijezda.
- 6 Američki glumac poznat po specifičnom glasu i naraciji u horor filmovima.

HAGIOTOPOGRAFIJA DUBROVNIKA

POKUŠAJ POSTAVLJANJA CIVILIZACIJSKOG OKVIRA DUBROVNIKA POVODOM GRAĐANSKE INICIJATIVE SRĐ JE NAŠ I SLUČAJA MAJICA SLAVENA TOLJA: ODJEĆA JE UVIJEK MEDIJ KOMUNIKACIJE

SILVA KALČIĆ

Marc Augé, francuski antropolog, jednom je pri likom rekao da promijeniti život prije svega znači promijeniti grad. Prijelaz od zajednice (*Gemeinschaft*) ka društvu (*Gesellschaft*) smatra se srži moderne povijesti, koja zadobiva cikličan oblik (savija se) u razdobljima tranzicije. Za jedan grad, prema Remu Koolhaasu, Osobnost je poput klopke za miševu u kojoj sve više miševa mora dijeliti prvobitni mamac koji je, kada ga se pobliže razmotri, možda prazan već stoljećima. Što je osobnost jača to ona više zatvara i više se opire širenju, tumačenju, obnovi, proturječju. Osobnost postaje poput svjetionika – stabilna, previše određena: promijeniti svoj položaj ili uzorak koji odašilje može samo pod cijenu destabilizacije plovidbe.

Istočna obala Jadrana, kao uostalom i cijelo njeno kontinentalno okruženje, bili su tisućljećima, iz mnogobrojnih i viševrsnih razloga, područje kamo su regulativne sile reda i poretka teško dopirale, a još teže tamo uspješno opstajale i djelovale. U najkraćim crtama rečeno, osnovni elementi koji su tomu pridonosili bili su prije svega izrazita vodoravna i vertikalna zemljopisna razvedenost područja koja je za posljednju imala otežanu pristupnost i još težu prohodnost, te njegov prenosni karakter na prirodnom prijelazu između dvaju najnaseljenijih kontinenata Europe i Azije, odakle su kretale sve seobe naroda. Ishod toga su bile česte promjene etniciteta, od kojih je svaka ostavljala svoj biljeg, otežavajući bilo kojem kulturnom i civilizacijskom obrascu da se dublje ukorijeni kao pretežiti model funkcioniranja društvenog života, ali i onemogućavajući razvoj stabilnog gospodarstva koje bi bilo oslonac samopouzdanja i prosperiteta, i time na prirodan način odvrćalo stanovništvo od priklanja pljački i otimačini. Svjetli primjer koji svakako valja istaći je Dubrovačka republika čija je višestoljetna opstojnost na ovim prostorima bila izvor prosperiteta i sigurnosti.

Fenomen gusarenja na Jadranu nikao je iz nedostatka reciprociteta/uzajamnosti u odnosima između ilirskih plemena i doseljenika u ovom području, budući da su susjedne sile bile uglavnom zainteresirane za naseljavanje pogodnih lokacija od strateškog značaja i osiguranje prohodnosti komunikacijskih pravaca koji su im pružali prednost u trgovini, dok je ostatak regije ostavljan u izolaciji, bez sudjelovanja u dobiti koja je tako ostvarivana. Starosjedioci Iliri i kolonizirani Grci živjeli su jedni kraj drugih, a ne jedni s drugima.

HAJDUČIJA I GUSARENJE Niti je bilo moguće da se regija razvija kao cjelina, upravljajući sama svojim resursima i ulazno-izlaznim točkama, niti je ijedna vanjska vlast bila u stanju trajno nametnuti svoju upravu regiji u cijelosti. Koristeći vješto prirodni zaklon otoka, razvedenost obale s puno uvala te uske prolaze, Iliri, osobito Liburni, Dalmati i Neretljani čestim su napadima na grčke, ali i rimske galije ugrožavali njihovu trgovinu koja je išla jadranskim morskim putem, uzimajući tako silom "naknadu" za korištenje svog prostora. Pružajući "pomoć" svojim grčkim "prijateljima" Rimljani su se za svoj račun umiješali u sukob Ilira s grčkim kolonijama na Jadranu, zauzevši prvo obalu a onda i unutarnjost što je rezultiralo brojnim pobunama ilirskih plemena (Batonov ustanak). Tek su višekratne intervencije rimskih legija, stabilno političko i gospodarsko okruženje, ali i *drakonske* kazne poput onih koje je uveo rimski imperator August koji je, između ostalog, zbog gusarenja dao pobiti stanovništvo otoka Mljeta i Korčule, uspjele učvrstiti rimsku vlast koja je na Jadranu, ali i u tadašnjem antičkom svijetu predstavljale prvi pokušaj postavljanja jednog općeg gospodarskog i civilizacijskog okvira.

Venecija hrvatskim vladarima od IX. do kraja X. stoljeća plaća danak kako bi ih privoljela na suzbijanje piratstva na njihovom području. Ojačavši dovoljno u XI. stoljeću, Venecija uspostavlja malo po malo svoju pomorsku prevlast na jadranskom akvatoriju, kojoj su se u stanju bili koliko toliko suprotstaviti samo Dubrovčani u savezu s Genovom

"Vlast u gradu uvijek ima onaj čija je zastava, otkako je svijeta i vijeka"; Andro Vlahušić

i Anconom. Venecijanska vlast je za gradove na istočnoj obali bila gospodarski uništavajuća, osobito od kraja XV. stoljeća kada stižu Turci koji svojim osvajanjima zatvaraju Veneciji tradicionalne trgovačke puteve. Na Jadranu opet bjesni gusarenje. Ovog puta turske brodove pod zapovjedništvom admirala Kuduza Alija presreću venecijanske galije i opsjedaju i pale gradove na Hvaru i Korčuli pod mletačkom vlasti. Iako su Turci na moru suzbijeni, združenom kršćanskom ligom u bitci kod Lepanta 1571., turska kontinentalna blokada venecijanskih posjeda ne prestaje. Usput rečeno, kod Lepanta, posljednjoj pomorskoj bitci vođenoj na galijama, Dubrovnik je imao brodove na obje zaračene strane. Koliko je Venecija bila "popularna" kao susjed na istočnoj obali Jadrana svjedoči najbolje činjenica da je Dubrovačka republika svojevoljno ustupila turskom sultanu uska područja Neuma na zapadu i Sutorine na istoku, kako ne bi imala izravnu kopnenu granicu s posjedima Venecijanske republike u Dalmaciji i Boki kotorskoj, jer je to značilo samo probleme. Rezultat toga je da Neum danas pripada Bosni i Hercegovini.

RANI PRIMJERI MIJEŠANJA PRIVATNE I JAVNE SFERE Kao što se vidi iz izloženog, nestabilnost vlasti, koja je najčešće bila uvedena iz vanjskih centara, ne uvažavajući lokalne interese na odgovarajući način, dovela je od antike do danas do nesrednosti prilika i stvarala mentalitet "uhvati što stigneš", koji je rezultirao hajdučijom i gusarenjem ali i bujanjem svih drugih oblika sive ekonomije, koji su tu uhvatili korijena slično kao i na Siciliji, u Calabriji ili Napulju. Jedan od aspekata tog ponašanja je i divlja gradnja s kojom se sada počinjemo suočavati, kao s gospodarskim, pravnim ali i ekološkim i civilizacijskim problemom. U gradovima koji su nastali u antičko doba i koji slijede u razvoju urbanih središta tradiciju antičkog hipodamskog urbanizma (ortogonalni sustav ulica), srednjovjekovne kuće ispunjavu sav slobodni prostor gradskog areala i antičke ulice reduciraju na najmanju moguću mjeru. Neki srednjovjekovni gradovi nastali su transformacijom utvrda u naselje, što je osobito dobro vidljivo u razvoju Šibenika, Knina/Tenena i Omiša, a poglavito Dubrovnika koji će se od najranijeg kaštela podignutog na zapadnom najvišem dijelu stijene Lave širiti prema istoku do Pustjerne,

a u XIV. st. prijeći i morski rukavac što ga je na sjeveru dijelio od kopna i postići današnji zidinama okruženi prostor.

Gradska romanička kuća u Dubrovniku građena je na uskoj parceli; u prizemlju ima konobu ili obrtničku radionicu, nekad i štalu ili trgovinu s ulazom na koljeno. Stanuje se na gornjim katovima, a kuha u potkrovlju. Sličnu povezanost romaničke morfologije i gotičkog osjećanja svijeta vidimo i u klausturu Franjevačkog samostana u Dubrovniku, koji je oko 1326. podigao Mihoje – Mihoč Brajko iz Bara. Prijelazu gotike u renesansu pripadaju i zdanja dubrovačkih palača i ljetnikovaca (Divona/Sponza, Knežev dvor, Sorkočevićev ljetnikovac i dr.), koji će u drugoj polovici XV. i na početku XVI. st. u inverznom ritmu sjedinjavati elemente obaju stilova (prizemlje renesansno, prvi kat gotički; danas je primjer takve stilističke retardacije tendencija ka uklanjanju štekata 3LHD-a sa splitske rive). Ladanjski kompleksi u okolici Dubrovnika tipologija su gotičke gradske kuće ("Quattro stanze un salon, ze la casa d'un Schiavon") prenesene na ladanje, karakterističnog asimetričnog "slobodnog" tlocrta na tri kraka prema principu dinamičke ravnoteže. Ti su ljetnikovci upravo jedan od najranijih primjera kombiniranja privatne i javne sfere: na *taraci* nad orsanom, uz sjenicu, "pavijun", se često pojavljuje kapelica, koja je bila otvorena i za lokalne seljake. Tu se odnos između privatnog i javnog miješa. Ukidanje Dubrovačke Republike 1808. godine značilo je simboličko dokidanje kontinuiteta duhovnog vodstva jadranskoga kulturnog kruga i drastično ukazivanje da se žarište političkoga, znanstvenog, kulturnog i umjetničkog života Hrvatske premjestilo u Zagreb, grad koji je još u baroku manji i provincijalniji od Dubrovnika ili Splita.

URBANIZIRANI KRAJOLIK Aleksandar Mijatović u *Zarezu* svojedobno piše kako je problem kada obalnim gradom upravljaju ljudi iz zaleđa, ili barem s takvim mentalitetom, koji na urbani identitet projiciraju svoj kompleks mora kao jasnog, ali nedostižnog horizonta. To remeti osjećaj ukorijenjenosti jer je kalemljenjem nastao hibrid identiteta. Takva politika identiteta nije bez pandana; zatječemo je u Dubrovniku u doba renesanse i manirizma pri panoptičkom kontroliranju grada kroz teatar. U XX. stoljeću, funkcionalistička estetika zamjetna je na "hipertrofiranih

Damir Gamulin Gamba, Ilustracija za Urbanističku početnicu ARL-a na temu Tipografija kao tipologija, prosinac 2011.

rezidencijama” poput Vile Zimdin, Šeherezade u Dubrovniku (Alfred Keller, 1928., orijentalne inspiracije u deklarativnoj déco izvedbi, prema A. Laslu). U Dubrovniku 20. stoljeća nastaje, kako je to rekao Laslo “vilinski” opus Nikole Dobrovića, “kontinentalca s posebnim senzibilitetom za mediteranski prostor” koji sam izjavljuje: *Svi arhitekti koji su djelovali u ovom gradu tijekom njegove povijesti izgledaju kao pripadnici iste graditeljske škole i kao vršnjaci*. Na 10. kongresu CIAM-a u Dubrovniku 1956. traži se umetanje organskih, prirodnih formi u geometrizirane megastrukture. Prema Maroju Mrduljašu, prijelaz sa šezdesetih na sedamdesete godine obilježuje gradnja “golemi, strukturalističkih hotelskih kompleksa na Jadranskoj obali koji su jedinstveni ne samo po, često visokoj, arhitektonskoj kvaliteti nego i po kontroliranoj gustoći i rasporedu uz obalu čime je barem u području turističke gradnje nadzirano i spriječeno metastatsko širenje”, te ističe organski Hotel Libertas u Dubrovniku Andrije Čičin-Šaina i Žarka Vinceka (1968.). U jednom takvom dobrom primjeru turističke izgradnje u modernizmu, Magaševom hotelu Haludovo iz 1971., Bob Guccione je, upravo radi spoja arhitekture i netaknute prirode umjestio Penthouseove “zečice” i *casino*, u fuziji socijalističke i kapitalističke Arkadije koja traje do sredine 1970-ih.

Dubrovnik jest urbanizirani krajolik, zidina koje su se stopile s reljefom i postale pejzaž i kojima je definirana povijesna jezgra. Povijesno jest Dubrovnik podijeljen na grad u zidinama i grad u vrtovima oko zidina: a danas su tu i *cruiseri* kao privremene i povremene dogradnje grada prema otvorenom moru. Može li podnijeti daljnje “punjenje” prostora? 2005. Srđana Cvijetić i ARL organiziraju javnu akciju *Pozdrav brodu! / Farewell ship!*; građani su naime bijelim maramicama mahali sa zidina pri odlasku posljednjeg kruzera sezone Costa Victoria, što se čitalo kao trenutak u kojemu Grad upada u “zimski san”. Već idućeg ljeta, u snažnom kontrastu sezonskog ritma grada, prometni pješaci reguliraju promet pješaka unutar dubrovačkih zidina. “Dubrovnik sve više nalikuje pukom tranzitnom žarištu, a Stradun, kao njegov centar, sve izrazitije podsjeća na jedan veliki kolodvor. Skup i ekskluzivan, ali svejedno kolodvor, na kojem se po čak nekoliko sati zadržavaju kolone turista da, prije nego odu dalje, obavezno unutar zidina pojedu svoj komad pizze i kupe svoju mirisnu razlistanu svijecu s povijesnim gradskim grbom i, uskoro, figurom svetog Vlaha s golf-palicom umjesto pastorala”,

komentira Igor Lasić na *danas.net.hr*-u.

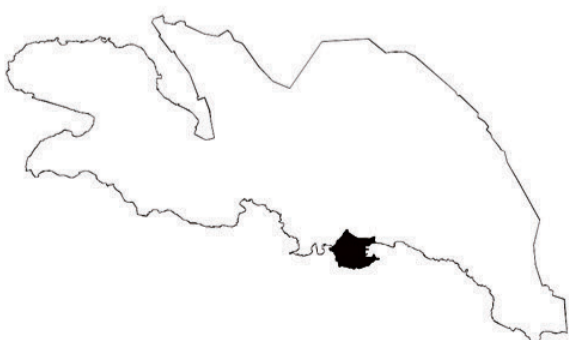
SRĐ JE GRAD I GRAD JE SRĐ Nije slučajno Pavo Urban prilikom jutarnjeg fotografiranja Straduna (na venećijanskom, “Uličetine”) 1991. pao pogođen granatom ispaljenom upravo sa Srđa (pao je blizu Orlandova stupa, koji je sam bio djelom svojevrstne primjenjene umjetnosti, služio je kao etalon za dužinu lakta inimalo slučajno postavljen u zaleđu tržnice, sve je dakle u “starom” Dubrovniku imalo svoj razlog za postojanje), to je simbolički *punctum* grada na mediteranskoj obali koja je “tropruga zastava”, prema Braudelovoj definiciji *Mediterana*, što ga kao kulturološko-antropološki pojam *definira* ponajprije njegov fizički rub, niz visokih planinskih lanaca koji osiguravaju *arhitektonsko jedinstvo* sredozemnog prostora kojemu “planine tvore glomazni i prekomjerni kostur koji je posvuda prisutan i koji svagdje probija kožu”. Srđ je danas pod pritiskom “developer” koji tamo kane graditi Golf park, no smatra se da je to samo izlika za gradnju kondominija, za koju je angažirana i Zaha Hadid, “branding-star” arhitektica rođena u Bagdadu koja fraktalne forme arhitekture istražuje do njihovih granica. Kao u slučaju zagrebačkog Cvjetnog prostora, ponovno je to pitanje privatizacije javnog prostora te sufinanciranja privatnog projekta javnim novcem. Teo Trostman na *hrvatski-fokus.hr*-u piše: “Sud uknjižuje na vrijedne čestice berače kadulje i sakupljače drva, a HEP nas uveseljava dodatnim troškovima trafostanica i pravi dalekovod preko sela Bosanka”. U Dubaju, koji se preorijentira na turizam budući da će za godinu-dvije potpuno potrošiti svu naftu i plin, dakle situacija tog emirata slična je tranzicijskoj sudbini Istočne obale Jadrana, gradnja golf igrališta je svojevrstni stejment o čovjekovom nadvladavanju prirodnih redukcija; 2004. golfer Tiger Woods ispalio je nekoliko loptica u Perzijski zaljev s helipada Burj Al-Araba, kao uvod u osnivanje *Tiger Woods Dubai golf course*-a čije raskošno zelenilo zahtijeva svakodnevno zalijevanje s, ni manje ni više nego četiri milijuna galona vode. U redu, tamo je barem dobivaju desalinizacijom mora, no kamo nestaju tone mineralnih gnojiva...

Goran Petecol pejzaž definira kao prostor određen svojim sadržajem. S Golf parkom, pejzaž Srđa mijenja svoj sadržaj. S time svime u vezi vrijedna je građanska inicijativa za očuvanje Srđa i Grada: “Srđ je Grad i Grad je Srđ. Oni su kao dub i brštan, jedno ne možeš zamisliti bez drugoga”. U romanu *Les Misérables* Victora Hugoa, Fantine,

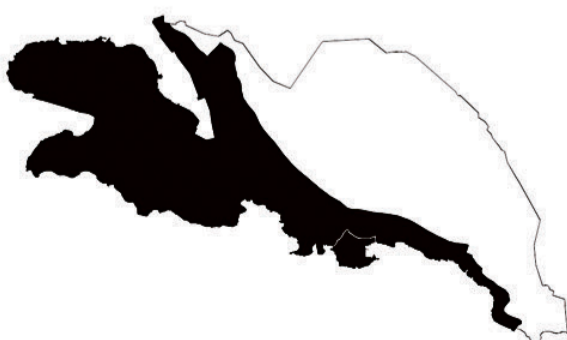
majka Cosette prodaje kosu i prednje zube kako bi platila djevojičino zbrinjavanje, no skrbnici novac uzimaju sebi, a dijete zanemaruju, ipak stalno traže još. Preduvjet za takvu sudbinu je lakovjernost. Dubrovnik je imao regulacijski plan 1272. i 1296. godine, koji je predviđao obavezu građevne dozvole i kazne za pomicanje građevne linije te regulirao visinu kuća kako bi se osigurala osunčanost ulice. 1415. utemeljena je služba gradske čistoće. Na izložbi *Izvan sezone* u Umjetničkoj galeriji Dubrovnik 2007. Slaven Tolj izlaže deklarativni *Plan grada*, tablu-parafrazu informativnih mjesta u Gradu koja su njegove goste nakon rata obavještavale o ratnim razaranjima i UNESCO-voj obnovi Grada. Sada, međutim na mjestima oznaka palih granata i oštećenih dijelova Grada nalazimo oznake ugostiteljskih objekata s bespravnim terasama koji, dosljedno izvornom značenju table, sugeriraju ugroženost i okupiranost grada njihovom neprirodnom invazijom, duhovno oštećenje njegova prostora, kako je to kazao Antun Maračić u popratnom tekstu izložbe.

NAJLJEPŠI GRAD NA SVIJETU A onda je na nedavnom koncertu TBF-a u dubrovačkom Revelinu Slaven Tolj izbačen iz kluba izvijene ruke i nasilno pognut, jer je nosio majicu s natpisom *Srđ je naš*, a nosili su je i članovi benda kojima ju je prethodno podijelio, a čiji je jedini, i jedini moguć komentar bio “bila je dobra svirka”. To nije prvi put da se Slaven Tolj kostimirao. *Zagrebe, volim te!* je dvokanalna video instalacija iz 2007., remiscensija na performans Tomislava Gotovca u kojemu je on ultimativno razodjeven; ovdje nadzorna kamera kaptira Tolja kako korača cetrom Zagreba noseći crni baloner-ogrtča tijela i motorističku kacigu sa spuštanim vizikom – crna je boja koja uziam najmanje enrgije promatraču, i čini njegovog nositelja društveno nevidljivim. Potpuna anonimnost sučeljena je razotkrivanju (umjetnikova nagog tijela). Druga razina čitanja djela je rekonstrukcija lika sa tjeralice, ubojice vlasnika novinske kuće Nacional. Sučeljena video projekcija je jednodimenzionalni zapis nadzorne kamere, na kojemu pravi ubojica identično odjeven odlazi sa mjesta zločina. Ovim radom umjetnik istražuje ideju nestanka, te tranzicije tijela; nastavljaajući se na lakanovsku tezu o značenju slike tijela u konstruiranju identiteta subjekta.

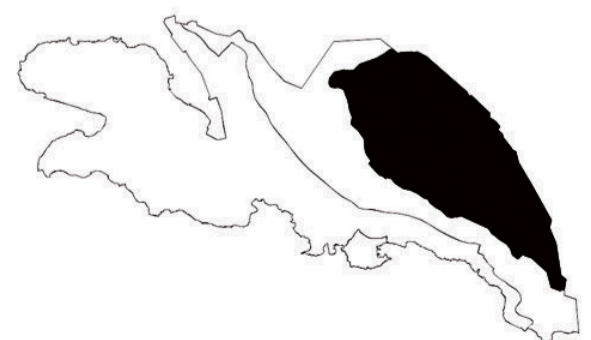
Jedini veliki gradski projekt prvog desetljeća XXI. stoljeća u Dubrovniku izveden je 2007. Nenad Fabijanić u *rostfrei* je, naime, izveo javni gradski WC propitivanje cijene i održivosti, sljubljen sa zidinama u staroj luci Dubrovnik i sa skulpturalnim detaljima u kamenu Slavomira Drinkovića; Fabijanić poetski izjavljuje: “Vodim dijalog s najljepšim gradom na svijetu, stvorenim zajedništvom”. Da, Dubrovnik jest najljepši grad na svijetu, da parafraziram naslov filma nedavno preminule Brede Beban, *Najljepša žena u Guči*, a oboje *najljepših* su *objekt*. Danas, gradnjom sveučilišnog kampusa Dubrovnik se afirmira kao sveučilišni grad, kao realizacija svojedobne zamisli Ivana Supeka. U bilu grada, međutim, Dubrovnik (kao uostalom i spomenuti Zagreb), upada u depresiju kao bolest društva koje očajnički traga za srećom, a koju ne možemo dohvatiti, kako je suvremeno doba točno opisao Pascal Bruckner. Jadran kao linearni grad treba promatrati u svjetlu aktualnog sindroma – dvije trećine urbanih područja na svijetu danas su izmještena na obalu, često u formi turističkog rezervata, efekta čarobnosti kojim, umjesto konstruktivne logike prostora, vlada romantični i činovnički urbanizam. ■

STARA GRADSKA JEZGRA

IZGRAĐENO PODRUČJE

DUBROVNIK²

VAŽNO JE ZVATI SE DEPP

JOŠ JEDNA NESTRUKTURIRANA PALETA IZLIZANIH BURTONOVSKIH MOTIVA

IGOR JURILJ

Sjene Tame, Tim Burton, 2012.

Ekscentrični američki redatelj Tim Burton ljubiteljima lake fikcije naslonjene na gotičku ikonografiju, predstavio je po prvi puta u svojoj karijeri film o vampiru – *Sjene tame* (*Dark Shadows*). U jeku popularnosti vampirske književnosti, odnosno mnogobrojnih franšiza kojima svjedočimo posljednje četiri godine od premijere tinejžerske sage *Sumrak*, Burton je odlučio vratiti se ranoj holivudskoj filmskoj tradiciji adaptacijom i reinterpretacijom serijala istog imena.

Film prati Barnabasa Collinsa (Johnny Depp), nekoć mladog plemića čiji su roditelji u Novom svijetu započeli novi život, podigli su ribarsko carstvo u pustopoljini Mainea i emblematično ga prozvali Collinswoodom. Nestasni plejboj zavirivao je pod sve suknje posjeda dok nije naišao na fatalnu Angelique Bouchard (Eva Green) i pomutio joj pamet, ali joj i slomio srce. Na njegovu nesreću, Angelique je, iznenađenja li, vještica koja baca kletvu na njegovu pravu ljubav Josette DuPres (Bella Heathcote). Josette si oduzima život bacajući se sa stijene, što i sam Barnabas pokuša, no ne uspijeva jer ga je netom prije vještica pretvorila u vampira, a potom zakopala nedaleko od posjeda. 1972. godine Collinswood je i dalje na svom mjestu, no od plemićkog posjeda i ribarskog carstva ostala je doista tek sjena, tek olupina koju se trudi voditi hladna Elizabeth Collins (Michelle Pfeiffer) – matrijarh tipično kaotične američke obitelji. 196 godina od zakapanja, sasvim slučajno uslijed cestovnih radova, vampira pronalaze i oslobađaju radnici te se on vraća na nekoć velebitni posjed ne bi li preuzeo kormilo obiteljskog posla u ruke i obračunao se s vješticom Angelique, sada Angie, koja uspješno upravlja konkurentskom ribarskom kompanijom Angel Bay.

KAOTIČNA STRUKTURA BEZ NARATIVNE NITI Ovdje logična narativna nit počinje pucati jer po povratku vampira na stari posjed i među svoje rođake iz daleke budućnosti, redatelj doista ne zna što bi učinio sa svojim protagonistima i svojom filmskom pričom. Nedostatak snažnih narativnih elemenata nadoknađuje izlistavanjem žanrovski uobičajenih filmskih motiva poput zaklanjanja vampira velikim, crnim gotičkim suncobranom i predimenzioniranim naočalama, pranjem zuba pred zrcalom bez odraza ili izobličenom vampirskom fizionomijom kakvu bismo vidjeli u prvim ozbiljnim pokušajima ekranizacije ovih bića iz raznih mitologija. Ova tendencija javlja se nauštrb razvijanja filmske priče do razine krajnje iritacije jer redatelj pritom postavlja u kontekst sporedne likove koje kroz "razvitek" priče zaboravljamo, ne samo zbog loše dramaturgije, već i njihove svedenosti na instalacije, odnosno krajnje neupečatljivosti ili neuvjerljive glume. Svakako je dobar primjer Roger Collins (Jonny Lee Miller) čija je uloga krajnje nejasna za narativni slijed. On je reduciran na funkciju brata matrijarha Elizabeth Collins, odnosno oca depresivnog desetogodišnjaka Davida (Gulliver McGrath). Tu je i guvernanta Victoria koja Barnabasa podsjeća na neprežaljenu ljubav. Glumica je toliko jednolična da na

nju naprosto višestruko zaboravljamo tijekom filma, iako ona naposljetku postaje vampiricom i pruža liku Johnnyja Deppa mračnu varijantu priželjkivanoga spokoja. Ne pomaže joj ni scenaristička manjkavost u vidu propusta elaboriranja toga radi li se o reinkarnaciji Collinsove davno otete ljubavi ili tek zazorne sličnosti guvernante s njegovom ljubavi iz vremena dok je još bio čovjek.

Dakle, jasne premise nema i likovi kaotično tumaraju pseudo-gotičkim ambijentima ne bi li zadovoljili Burtonove vizualne motive kakve bismo nekoć vezivali uz postmodernistički modus. Iako pretendira biti filmska reinterpretacija gotičke sapunice, *Sjene tame* ne uspijeva biti ni običan pastiš upravo zbog traganja za smislom i kohezijom iz čega tijekom filma proizlaze narativni, ali i redateljski postupci koji su krajnje neočekivani. Oni pritom nisu šokantni ili inventivni, već apsurdni. Jedan od njih je i krajnje narativno nemotivirano pojavljivanje Alicea Coopera čije se uvođenje u radnju podjednako uvodi i izvodi iz nje zbog čega se ponovno pitamo odakle takav moment i čime je on opravdan. Međutim, bilo bi krivo tvrditi kako je to specifičnost ovog uratka. Naprotiv, jednako posrtanje u banalnosti i apsurd primijetili smo i prije dvije godine pri dugoočekivanoj adaptaciji *Alise u zemlji čudesa* gdje su se podjednako nelogično nizali redatelju zanimljivi elementi priče o znatizeljnoj djevojčici u nekom paralelnom svijetu. Upravo zbog cikličkih ponavljanja motiva (unutar filma i sveukupne filmografije) i epizodičnosti pojedinih situacija, *Sjene tame* djeluju poput dvosatne kaotične montaže najzanimljivijih dijelova određene televizijske serije povezane isključivo estetikom i šavovima imaginacije Tima Burtona. Stoga takvu estetiku oblikuju ponovno Barnabas i autorska želja da njega načine medijem očuđenja; promatranja svijeta (ludih sedamdesetih) svježim parom očiju, odnosno iz perspektive očuđenog individualca. Ova je premissa također iskorištena u apsolutno svakom Burtonovom filmu, no do ovog se, kao i ostali "burtonovski" elementi, ona ispire pa ekscentričan humor kao odraz izvrnute percepcije Barnabasa Collinsa u najboljim slučajevima biva mlak te bi nas eventualno mogla zabaviti fizička sličnost Michaela Jacksona i dezorijentiranog vampira.

Međutim, rijetki potencijali skrivaju se u malim citatima i *hommageima* žanru horora i pionirima kinematografije unutar njega pa tako minornu, epizodnu ulogu ostvaruje Sir Christopher Lee na kojeg će rijetki reagirati sjetivši se njegova utjelovljenja Dracule. S druge strane, tu je i sam Jonathan Frid, originalni Barnabas Collins. No ovi su intertekstualni trenuci rezervirani isključivo za filmofile i ostali će ih naprosto previdjeti. Predvidjeti neće bogatu ikonografiju vezanu uz mizanscenu koja kod Burtona ponovno igra važnu ulogu, postajući protagonist i tek u srazu dvoje antagonista uživamo u živopisnoj gotičkoj imaginaciji, odnosno kiču i ekstravagantnim melodramatskim elementima kakve očekujemo od sentimentalnog Burtona. Nažalost, i ona neodoljivo podsjeća na rane uratke, ali ponajviše na scenu borbe iz stop-motion spektakla *Koralina i tajna ogledala* (2009.) redatelja Henryja Selicka (ujedno i redatelja *Predbožićne*

noćne more (1993.) nastale po Burtonovu scenariju), odakle crpi groteskne i morbidne motive defragmentacije nadnaravnih bića. Posljedično, njegova poznata tendencija hibridnim formama (spajanje suprotstavljenih ikonografija, žanrova, simbolike, retorike...) vapi za originalnošću.

TEMATIKA RODNOSTI Zanimljiva implicirana dimenzija *Sjena tame* jest tematika rodnosti. Njome se redatelj nije bavio punih dvadeset godina i to od filma *Batman se vraća* kada problematizira obrtanje rodničkih uloga u društvu, tada na primjerima superjunaka Batmana i Žene mačke, a ovoga puta svih žena u odnosu na muški dio fiktivske populacije. Barnabas Collins potekao je iz tradicionalne patrijarhalne obitelji u čijem je vremenu bio zamrznut dva stoljeća, ne bi li se probudio u sedamdesetim godinama dvadesetog stoljeća nakon drugog vala feminizma i izbornog respektabilnog broja ženskih prava. Stoga je osupnut činjenicom da njegovim nekadašnjim posjedom danas upravlja žena – Elizabeth Collins (Michelle Pfeiffer) kao matrijarh obitelji. Spomenuto je kako ne znamo njezinu profesionalnu funkciju, no ona je vertikalna današnjih Collinsovih, strogi matrijarh koji koordinira stanje u svojoj disfunkcionalnoj obitelji. Upravo ona zahtijeva ulazak profesionalca u privatnu sferu ne bi li donekle stabilizirao obiteljske disfunkcije i disjunkcije, a profesionalac je ponovno žena – psihijatrica Julia Hoffman (Helena Bonham Carter) kao deklarirana feministkinja snažnog osjećaja za pravdu prema ženama, iako je potajno ogorčena svojim samotnjačkim životom, zbog čega se predaje alkoholu. Ona pokušava izlječiti malenog Davida koji pati od niza različitih psihijatrijskih poremećaja zbog odsustva majčinske figure koja mu je naglo oteta preranom smrću, odnosno zbog nemogućnosti emocionalnog povezivanja s histeričnim ocem koji se ni sam ne uspijeva brinuti o sebi, već to čini njegova starija sestra. Štoviše, otac ne uspijeva ostvariti nijedno seksualno iskustvo usred bakanalija pripremljenih u kući, što direktno upućuje na klasičan freudovski strah od kastracije. Napokon, dominantna figura Collinswooda jest vještica Angelique, odnosno Angie, neformalna upraviteljica cijeloga grada

i neprozreata vlasnica ribarske kompanije kojom izmiče tlo pod nogama Collinsovima. Ona je samostalna poslovna žena sklona korištenju fizičkih, ali i mentalnih atributa ne bi li odagnala, a ne osvojila muški rod. Retoričkim vještinama i poduzetništvom ona manipulira muškarcima, pritom se ne koristeći magijom, za razliku od slabijeg Barnabasa, aludirajući na emocionalnu nestabilnost i povodljivost muškaraca u cijelome gradu. Premda joj je Barnabas Ahilova peta, ona se uglavnom koristi konvencionalno muškim obrascima ponašanja kako bi i njega podčinila. No Barnabas primjećuje rodne razlike u odnosu na svoje vrijeme i zbog loše dramaturgije samo na trenutke reagira na njih, zaboravljajući ih kasnije, iako naglašava kako je ovo vrijeme bizarno, posebice kada ugleda glam-rock legendu Alicea Coopera za koju ističe da je "najružnija žena koju je ikad vidio".

USTAJALA POETIKA *Sjene tame* mjesecima su foršpanom same sebi prišivale etiketu gotičke komedije, no svi su gegovi, komični trenuci i lingvističke igrice svedeni u te dvije minute pa nešto više komičnog izvan od tog promidžbenog kolaža u filmu ne možemo pronaći te je on tako i žanrovski dezorijentiran. Glumačka postava u tranzitu podređena je jednom kvazi-ekscentričnom eksperimentu na relaciji Depp-Burton, zbog čega su njihove međusobne veze i odnosi nepostojeći, a to je, nažalost, formula za neuspjeh koje se Burton drži kao pijan plota posljednjih 18 godina, od *Ed Wooda* (1994.). Burton se proslavio, a poetiku oblikovao ranom postmodernističkom fazom kada se bavio neurozom uz specifičan redateljsko-scenaristički potpis, a ne različitim personama za kakve smatra da odgovaraju izlizanom Deppu vječno istih gestikulacija i mimike. One su nam dosadile i izvan Burtonova opusa otprilike kod pedesetog nastavka *Pirata s Kariba*. Nadajmo se da se nakon stop-motion adaptacije vlastitog filma *Frankenweenie* koja nas čeka krajem godine (i u kojoj Depp ponovno suraduje s Burtonom) dvojac neće tako brzo sastati jer su očigledno zanimljivi tek jedan drugome. **E**

KLUPA U GRADU

TEKST O PROBLEMU URBANOG MOBILIJARIJA U ZAGREBU

GRADANSKOM PETICIJOM POKRENUTA JE INICIJATIVA ZA ZAŠTITU SPOMENIKA VOJINA BAKIĆA RAZLISTALA FORMA U GAJEVOJ ULICI, RIJEDAK PRIMJER DOBRE UMJETNOSTI U SREDIŠTU GLAVNOGA GRADA / SAŠA ŠIMPRAGA

Neosporna je činjenica da Zagreb, u odnosu na brojne druge europske gradove slične veličine i statusa, ima premalu središnju pješačku zonu. Činjenica je i da ta zona nije adekvatno opremljena temeljnom komunalnom opremom, u prvom redu klupama – kojih je premalo. S druge strane, mnoge od onih koje postoje blokirane su terasama kafića kao posljedica neodgovarajućeg upravljanja javnim prostorom grada. Najgori je slučaj klupa uz ogradu crkve na Cvjetnom, koja je posve izgubljena za javnost, a površina trga bitno smanjena još jednim štekatom na pogrešnome mjestu.

Pitanje klupa u Zagrebu nikad nije ozbiljno razmatrano niti postoje analize koje bi na temelju dosadašnje prakse težile poboljšanju. Zagrebačka kriza trgova kojom su u vremenu tranzicije izbrisani ili devastirani brojni gradski trgovi, odrazila se i na problemu klupe kao prvoklasne urbane teme. Langov i Iblerov trg, koji postoje još samo po imenu, primjerice nemaju nijednu. Kvaternikov trg totalni je promašaj i s klupama koje postoje, ali ničemu ne služe jer su po obliku neugodne pa i posve neupotrebljive za starije građane budući da su preniske. Porazna je činjenica i da od gornjogradskih trgova, koji su i središte turističkoga interesa, klupe nema nijedan. Uz pretpostavku da prestanu biti parkirališta, u gornjogradskom bi slučaju već samo postavljanje klupa osnažilo i markiralo te prostore kao – trgove. U tom smislu klupa ima i određenu moć.

Ni središnji i glavni zagrebački gradski trg nema nijednu klupu u klasičnom smislu. Tu ulogu preuzimaju mramorna stepenica duž sjeverne strane trga i postolja rasvjetnih stupova. U oba se slučaja radi o rješenjima koja traže prilagodbu, počevši od činjenice da u zagrebačkoj klimi kamen nije materijal od kojega bi klupe uopće trebale biti. Zimi su prehladne, a ljeti užarene.

Uopće donjogradska pješačka zona raspolaže sa svega nekoliko manjih sklopova klupa koje su efektivno raspoložive na još manje mjesta budući da dio njih uopće nije dostupan zbog terasa kafića kojima je javni prostor grada iznajmljen. Najočitiije je to na Cvjetnom trgu kao mjestu o kojem u kontekstu totalne devastacije i transformacije gotovo da možemo govoriti kao o nekom posve drugom trgu; on danas ima radikalno smanjenu površinu, blokirane komunikacijske pravce i lišen je atmosfere kao prepoznatljive vrijednosti. S druge strane, neki javni prostori koji imaju odgovarajući broj klupa, poput Zrinjevca, takvi su još iz nekog drugog vremena, no korak dalje, na Strossmayerovom trgu, klupe već nisu zadovoljavajuće.

Nažalost fundamentalno nerazumijevanje prirode javnih prostora – kojima bit nije u stvarima kao takvima, već u njihovim odnosima, kako je to negdje, govoreći o arhitekturi, napisala Karin Šerman – svoje uporište ima u neznanju, nerazumijevanju, nekritičnosti, površnim kriterijima, lošim improvizacijama i zapravo neupravljanju, a najpreciznije – u posvemašnjoj eksploataciji.

“KLUPA I GRAĐANIN SU U PARTNERSTVU“
 “Iz gradskih loda, hladovitih crkvi, plemenitih vrtova i povrtnjaka, naselila se klupa – izvedena zanatski, tvornički, ili pak u kućnoj radinosti – u parkove, u perivoje, drvorede, na ulice, u blokove, na tramvaje, na uspinjače“, napisat će Fedor Kritovac. Pitanje klupe neodvojivo je od naravi lokacije. Za klupu je važno da ima odgovarajuće mjesto, da bude čvrsta, da se ne može pomicati, da je na mjestu gdje

ne smeta, da neke budu na suncu, a druge u hladu, da ispod nje ne bude blato, itd. S vremenom njihove su se tipologije mijenjale, nekad su bile drvene, danas ponekad metalne, sa ili bez naslona. Naravno da klupa nije jedini urbani element koji služi za sjedenje. To mogu biti i spomenici, zidovi, stube itd. Alternative svakako treba poticati, no nijedna neće zamijeniti klasičnu svrhu i ulogu klupe u gradu.

U traženju novih rješenja, privatni natječaj za klupu za Jarun 2010. godine, srećom, nije odmakao dalje od slabog izbora nagrađenih prijedloga. Sličan je natječaj prošle go-

klupa, za razliku od stolca, nije za pojedinca. Netko drugi uvijek može sjesti. U tome smislu klupa sažima raznolikost i simultanost grada.

INTERAKTIVNA SKULPTURA

Ivan Kožarić na zagrebačkom spomeniku A. G. Matošu na Strossmayerovom šetalištu, jednom od ponajboljih javnih plastika u Zagrebu, pisca posjeda na klupu koja će poslije postati razglednica i mjesto za fotografiranje. Na tu će klupu sjesti i Günter Grass za potrebe snimanja TV intervjua. Praksa je i da u gradovima, osobito britanskim i mnogim američkim, klupe postaju mjesta sjećanja, zabilješke povijesti, često ljubavi. U naslon se upisuju posvete koje mogu podsjetiti i obogatiti boravak korisnika skretanjem u neke druge svjetove od onih s kojima smo stigli. Nije teško zamisliti klupe na brojnim zagrebačkim i drugim trgovima s citatima, posvetama i porukama, no još ih nema. U njujorškom Central Parku, na primjer, klupu je moguće zakupiti za vlastitu poruku. U mnogim gradovima, i opet anglosaksonskog svijeta, mjesto za sjesti nije besplatno pa se na livadama prostrti naslonjači ili klupe katkad i iznajmljuju. Zagreb, srećom, ne poznaje takvu praksu. Osim

PREDLOŽENO JE DA SE DVIJE KRUŽNE KLUPE POSTAVE OKO DVA STABLA – NEPOSREDNO SJEVERNO I JUŽNO OD BAKIĆEVE SKULPTURE

Foto: Boris Štromar

dine proveden i u Rijeci, za izuzetni prostor tamošnjega lukobrana, no s jednako poražavajućim rezultatima. U potonjem slučaju nagrađene klupe svakako su zanimljive, možda i lijepje, ali su posve nefunkcionalne. Naime, pri procjeni uspješnosti rješenja jedna od temeljnih pretpostavki je da klupa npr. ne diskriminira, tj. da nije usmjerene isključivo mladoj dobnoj skupini jer stariji na nju uopće ne mogu sa sigurnošću sjesti. Na recentnom javnom natječaju za urbanu opremu osječke Tvrde odabrano ni po čemu zanimljivo rješenje također uključuje klupe bez naslona. Klupa bez naslona je klupa treće klase. Dakako, mogućnosti dizajna su ogromne, a temeljno polazište bi trebala biti svjesnost o tome čemu i kako klupa služi. U tome smislu klasična zagrebačka drvena klupa, bez naglašenih dizajnerskih pretenzija, funkcionira odlično. Kako piše Fedor Kritovac,

PODNOŽJE SPOMENIKA PRERADOVIĆU SLUŽI ZA SJEDENJE U NEDOSTATKU BESPLATNIH KLUPA NA CVJETNOM TRGU

po pješačkoj zoni, Zagrebu i na mnogim drugim mjestima nedostaje klupa, i to često na najfrekventnijim lokacijama, što je u osnovi vrlo jednostavno za ispraviti kada bi se problem barem razmotrio.

POTENCIJAL UMJETNOSTI JE U SUBVERZIJI

RAZGOVOR SA SNJEŠKOM KNEŽEVIĆ, POVJESNIČARKOM UMJETNOSTI I PUBLICISTKINJOM, O INICIJATIVI ZA POSTAVLJANJE KLUPA I ZAŠTITI BAKIĆEVE SKULPTURE U GAJEVOJ ULICI U ZAGREBU / SAŠA ŠIMPRAGA

U okviru projekta IPOSTOZAUMJETNOST pokrenuta je inicijativa za postavljanje dvije nove klupe u pješačkoj zoni Gajeve ulice. Nove kružne klupe, kakve već postoje u toj ulici, predlažu se oko dva stabla neposredno sjeverno i južno od *Razlistane forme* Vojina Bakića koja je ljeti nepristupačna i zaklonjena terasom kafića, a zimi štandovima. U oba slučaja skulptura ukinutog radijusa trpi i konkretna fizička oštećenja. Riječ je o inicijativi koja podjednako za cilj ima brigu za suvremenu umjetnost u javnom prostoru, kulturnu baštinu, i javni prostor kao takav, a odražava konkretne potrebe grada.

Što mislite o toj inicijativi i kako komentirate aktualno stanje donjogradske pješačke zone koja je u znatnoj mjeri blokirana preko mjere nabujalim šekatima nautičkog slobodnog i zajedničkog javnog prostora, a ima izražen problem komunalne opreme?

— Pozdravljam inicijativu da se ukloni (ili skрати) terasa hotela Dubrovnik u Gajevoj, oslobodi prostor oko Bakićeve skulpture i postave klupe. Sada, usred terase, ona je gotovo nevidljiva, ne zrači, gotovo da je ponižena. Ni Kožarićevo *Prizemljeno sunce* nije postavljeno bolje, a kad se zna gdje je izvorno bilo, što je poručivalo, taj postav djeluje gotovo cinično: sunce je ugašeno, provokacija zaboravljena, ukratko, svedeno je na dekoraciju. Sve skulpture (kipovi) postavljeni proteklih dvadesetak godina potpuni su promašaji, uglavnom nametnuti političkom voljom: gigantski Marulić bio je Sanaderov projekt, Teslu je Bandić oteo Institutu Ruder Bošković i ugurao na nemoguće mjesto, Ujević kao neki King Kong strši na amputiranoj pješačkoj zoni u Varšavskoj, komičnu Gajevu “malu glavu” nametnula je HAZU, itd., itd.

Krleža na početku Sofijina (zašto još Dubravkina?) puta, Chaplin ispred Kinoteke (danas ispred Kina Tuškanac) i još nekoliko sličnih nepretencioznih, ali uspješnih spomenika ostatak su doba kad je umjetnost bila dobrodošla u urbane prostore. Sve nove i najnovije oficijelne ideje svjedoče samo o apsurdnom historizmu, zazivaju smrtno ozbiljan polit-kič. No tome se ne treba čuditi u društvu u kojem nema participacije ni građana ni umjetnika, a odluke donose veći ili manji tirani. Raduje me mnoštvo inicijativa iz neinstitucionalnog miljea i uistinu želim da se osnaže, nametnu i realiziraju barem dio ideja.

“REVITALIZACIJA“ SE SVODI NA OBNOVU ZGRADA

Što se tiče donjogradske pješačke zone, i slijep vidi da ona i ne postoji, odnosno, da je potpuno komercijalizirana. Kao što se ona komercijalizira, tako su odavno javne prometne površine, naime, hodnici, rasparcelirani u parkirališta na kojima se dobro zarađuje. Postavlja se doista pitanje, postoji li uopće javni prostor u Zagrebu, ali i pitanje zašto nitko ne ustaje u njegovu obranu? Kad slušate debate u Gradskoj skupštini, morate se zapitati tko su, uz nekoliko iznimaka, ti ljudi, zašto u njoj sjede, čime se zapravo bave...

Klupa je uopće prvoklasna urbana tema. Kao članica povjerenstva za revitalizaciju javnih prostora Gornjega grada, kako komentirate činjenicu da nijedan gornjogradski trg nema nijednu klupu?

— Ne postoji “povjerenstvo”, nego “stručna radna grupa za izradu urbanističko-arhitektonske i konzervatorske studije uređenja javnih prostora Gornjega grada” – tako glasi njezino ime, a odatle proizlazi da nije debatni

kružok, nego da ima posve konkretne zadaće. Osnovao ju je Grad, vjerojatno zato što obnova komunalne infrastrukture, kao početak ukupne revitalizacije Gornjega grada, započeta 2005. na zapadnom dijelu i na Markovu trgu nije nastavljena, a stanje javnih prostora sve je lošije, da ne kažem, sramotno. Vodstvo radne grupe povjereno je prof. dr. Marijanu Hrziću, a on je predložio sastav grupe: petnaestoro stručnjaka s različitih područja.

Pitate zašto nijedan gornjogradski trg nema klupe? Nema zato, jer je Markov trg međuprostor, gotovo dvorište između zgrada Vlade i Sabora, a ostali su trgovi prometni koridori. Tu se ne očekuje boravak, zadržavanje ili društvenost. Jedino su na rubu Katarinskog trga dopuštene dvije terase, gdje se može sjesti na neko vrijeme, dok čovjeku ne dojadi promet. Ukratko: od građana se očekuje da trgovima prolaze, turistima da na brzinu nešto fotografiraju, djeca, koje ipak ima na Gornjem gradu, nemaju mjesta za igru. Sve je to zato, jer na svakom uglu vreba policija, a čitav Gornji grad je tranzitna zona u kojoj vlada privatni automobilski promet. Tu neće biti ni klupa, ni društvenosti, ni bilo kakvih sadržaja koji bi privlačili ili poticali, dok se ne isele politika i promet; teško je reći, što je od toga gore i pogubnije. Možda ipak promet, o čemu se raspravlja pedeset, možda i više godina. Zato se “revitalizacija” svodi na obnovu zgrada.

Član Radne grupe za Gornji grad je i spomenuti arhitekt Marijan Hrzić, u čijem je studiju izrađeno krajobrazno rješenje parka na Vranicanijevoj poljani (po najavama budućeg Parka Bele IV.) koji je uređen 2011. godine. Nije li za taj park, ali i za Park Grič koji će se također uređivati po Hrzićevom projektu, valjalo raspisati javni

— nastavak sa str. 21

Prioriteti bi svakako trebali biti trgovi koji su, kako je to zapisao Radovan Ivančević, za razliku od prolaznosti i protočnosti ulice, mjesta zaustavljanja i trajanja. Na Trgu bana Jelačića intervenirati bi valjalo duž sjeverne strane trga, možda drvenim elementima. Cvjetni trg, na kojem i spomenik služi kao klupa, traži oslobađanje postojećih i umetanje dodatnih klupa, i to oko svakog drugog stabla na trgu. Na Britanskom trgu i s obzirom na tamošnju tržnicu, svega nekoliko klupa valjalo bi postaviti na istočnom i zapadnom obodu plohe trga. Klupa nedostaje i na Kaptolu – najstarijem zagrebačkom trgu – gdje su malobrojne često zauzete, a valjalo bi ih postaviti oko čitavog zelenog otoka. Na klupi uz sjeverni kaptolski bedem ponekad spavaju beskućnici čime klupa nekima postaje i dom. Klupa nedostaje i na jarunskim otocima i mnogim parkovima osobito na periferiji grada gdje se najčešće one oštećene i starije ne zamjenjuju novima. Posebno ih nedostaje uz savske obale ili duž puteljaka “peščeničkoga arhipelaga”, tj. uz dvanaest jezera Savice. U mnogim novozagrebačkim naseljima prve su klupe postavljene kad je izgrađeno i naselje i od onda nisu bitnije obnavljane pa je mnoge potrebno zamijeniti, a ponegdje i postaviti nove.

IPOSTOZAGRAD

Početkom ove godine privatnom je, a potom i zajedničkom građanskom inicijativom u okviru projekta IPOSTOZAUMJETNOST, zagrebačkoj gradskoj upravi predloženo postavljanje dvije nove klupe u pješačkoj zoni ulice

Ljudevita Gaja. Predloženo je da se dvije kružne klupe postave oko dva stabla – neposredno sjeverno i južno od skulpture *Razlistana forma* Vojina Bakića. Takve klupe postoje neposredno sjeverno i južno od spomenika Ljudevitu Gaju u istoj ulici te bi na isti način valjalo postaviti i klupe oko Bakićeve *Razlistane forme*. Postavljanje tražene dvije nove klupe ne iziskuje velika financijska ulaganja, a značajno bi poboljšale boravišne kvalitete pješačke zone. Ujedno, sadašnja klupa koja se nalazi na utoku Gajeve ulice u Trg bana Jelačića nije adekvatna i pogrešno je pozicionirana te u osnovi blokira pješačku komunikaciju. Umjesto nje, predložene dvije kružne klupe oko dva stabla sjeverno i južno od Bakićeve skulpture ne bi ometale komunikacijske pravce, štoviše pospješile bi ih, a važne su i u kontekstu popularnoga sastajališta gdje za njima postoji realna potreba. Nove bi klupe ujedno nudile i mogućnost pogleda na izuzetnu Bakićevu skulpturu koja je i rijedak primjer kvalitetne preostale moderne i suvremene umjetnosti u javnom prostoru središta glavnoga grada. Izlika, da prostor za koji se klupe sada traže ljeti koristi teresa obližnjega kafića, ne može biti opravdanje budući da u javnom prostoru grada i pješačkoj zoni prednost ima javnost, a ne ostvarivanje profita vlasnika kafića kojemu grad javni prostor iznajmljuje. Terasa kafića može, međutim, po potrebi biti postavljena južnije, ali na način da ne ometa slobodno korištenje klupa. Problem terasa kafića pitanje je mjere, iako suvremenija promišljanja pješačkih zona odavno nadilaze puku kafićizaciju kao jedini sadržaj pješačke zone. U konkretnom slučaju izmještanje terase kafića južnije i postavljanjem klupa riješio bi se i

problem pristupa skulpturi, tj. problem suncobrana ljeti i štandova zimi, koji su blokirali njezin radijus i onemogućavali pristup i pogled na nju. Štoviše, skulptura bi time bila zaštićena od fizičkih oštećenja koja joj se sada nanose suncobranima i štandovima, a koja su na njoj jasno vidljiva. Budući da je predmetna skulptura zaštićeno kulturno dobro, za nadležna tijela gradske uprave postoji i zakonska obaveza postupanja. Barem u teoriji.

SKULPTURA KAO KOMUNALNA OPREMA

Online peticija za zaštitu skulpture i postavljanje dvije nove klupe, trajala je kroz mjesec veljaču 2012., a prikupljeno je 567 potpisa koji su upućeni gradskoj upravi. Riječ je o inicijativi koja podjednako za cilj ima brigu za suvremenu umjetnost u javnom prostoru, kulturnu baštinu, i javni prostor kao takav, a odražava konkretne potrebe grada. Naime, predloženim bi se prostornim odnosima, osim zaštite skulpture, znatno oplemenila pješačka zona koja bi ujedno postala prohodnija i bogatija po temeljnoj komunalnoj opremi. Ukoliko uspije, dvije nove klupe riješit će problem pješačke zone Gajeve ulice. Netko je u komentaru online peticije napisao da je doista nevjerojatno da u današnje vrijeme za ovakve stvari treba potpisivati peticije. No, dijagnoza je takva kakva je, a neovisno o uspjehu, inicijativa ima određenu važnost već time što uključuje javnost i problem čini vidljivijim. Kako je to rekao Siniša Labrović, javni prostor počinje u svakom od nas. A ukoliko uzurpatorska prevlast postaje ili jest globalna, naši se otpori trebaju manifestirati lokalno pa i kako bismo imali gdje besplatno sjesti. ■

Foto: Barbara Šarić

natječaj? Nije li činjenica da član grupe praktički sam sebi dodjeljuje posao u najmanju ruku problematična, budući da je takvom praksom već u startu bitno zaključena mogućnost dobrih rješenja?

— Tu nema konflikta interesa. Arhitekt Hrzić nije “sam sebi dodijelio posao”, nego mu je i prije formiranja radne grupe bila ponuđena obnova parka Grič nakon arheoloških iskapanja i pronalaska važnih povijesnih arhitektonskih struktura. Drugim riječima, integracija arheološke zone u postojeći park. To nije tema za natječaj, jer se ne očekuje neka inovacija ili “dobro rješenje”, kako navodite u pitanju, nego korektna prezentacija, a glavnu riječ imaju konzervator i arheolog, u ovom slučaju, Silvije Novak, pročelnik Zavoda za zaštitu, i istraživač Boris Mašić.

Što se tiče Vranicanijeve poljane, posrijedi je – kako se stalno naglašava – privremeno rješenje, zapravo demonstracija našeg rada i svojevrsna legitimacija grupe. Osobno sam predložila da se ta zapuštena ploha uredi kao jednostavni park, dok se Meteorološki i Geofizički zavod ne isele iz zgrade, koja će dobiti javni i otvoreni sadržaj, što će onda uvjetovati i definitivno uređenje sadašnje “poljane”. To uređenje je gesta, koja nije naplaćena, a realizaciju je preuzeo Zrinjevac. U očekivanju uređenja ostalih javnih prostora za koje se izrađuju ili će se tek izraditi propozicije – što će potrajati – htjeli smo javnosti pokazati da se nešto planira i radi. Tako treba shvatiti novu parkovnu površinu na mjestu “poljane”.

INSTITUCIJA NATJEČAJA

Natječaji će se svakako raspisati za mjesta koja to zahtijevaju, na primjer, plato Gradec s dotrajalom zgradom bivšeg Muzejskog prostora, koja će se morati ukloniti, odnosno zamijeniti nečim drugim, a i sam ulaz sa Strossmayerova šetališta zahtijeva zahvat. Dakle, tu se očekuju inventivna i “dobra” rješenja. Za manje, puko uređivačke zahvate nije potrebno raspisivati natječaje.

A i inače, institucija natječaja se idealizira, a i često devalorizira manipuliranjem interesnih grupa, što je dobro poznato insiderima, nažalost ne i javnosti. Cehovske organizacije uzdižu institut natječaja u nebesa, zato što od njih dobro žive. Uostalom, ni natječaji ne rezultiraju uspjehom. Primjer: Marulić i devastacija Marulićeva trga u Zagrebu, plato Pila u Dubrovniku, zgradurina zvana

Prebendarski vrtovi/Kaskade na Medvedgradskoj, itd. Velegradovi čak za važne prostore naručuju projekte od najboljih, a ako želite primjer za skulpturu, podsjećam na Nane Niki de Saint Phalle u Hannoveru, kao već povijesni i glasoviti slučaj.

Kako ocjenjujete realizirano rješenje Vranicanijeve poljane?

— Kao što sam već odgovorila, ono je privremeno i u skladu s time nepretenciozno: zasadena je trava, povučene su staze, postavljene klupe i uređeno malo dječje igralište. To što se sada vidi zimsko je lice, a kad bude malo više sunca, bilje će se razviti i biti ljepše. Građani, oni u poznijoj dobi, mladi parovi, a osobito djeca već su posvojili tu parkovnu površinu, što znači da je naša poruka i shvaćena i prihvaćena.

Mislite li da je dobra ideja da se taj novouređeni park malim i po tamošnji povijesni zid neinvazivnim drvenim montažnim stubištem poveže sa Strossmayerovim šetalištem i na taj način bitno poboljša pješačka komunikacija?

— Ta ideja nije prihvatljiva, jer je jedan od najvažnijih elemenata uređenja cjeline: “poljana”-Grič- Strossmayerovo šetalište, obnova i rekonstrukcija srednjovjekovnog gradečkog bedema, jedinog koji je u toj visini očuvan, iako u očajnom stanju. Projekt postoji u Zavodu za zaštitu, to će biti velik restauratorsko-konzervatorski zahvat, a sam obnovljeni bedem neupitno atrakcija. Pješački prolaz postoji između zgrade Meteorološkog/ Geofizičkog zavoda i parka, a i pokraj tornja Dverce/ Lotrščak pa ne znam zašto to nije dovoljno. Stubište, o kojem govorite, bilo bi nauštrb prezentaciji bedema, a funkcionalna važnost zanemariva. Iako je Gradec srednjovjekovni grad, od srednjeg vijeka na Gornjem gradu nema gotovo ništa.

Za Park Grič najavljeno je postavljanje nove fontane i to one koja sada stoji u atriju Muzeja za umjetnost i obrt? Zašto baš ta fontana? Što mislite o prijedlogu da se identitet Markovićeve trga osnaži nekom novom, suvremenom, malom fontanom s pitkom vodom? Preduvjet

UMJETNOST ĆE TEŠKO OČUVATI “DRUŠTVENU SVOJINU” – UZGRED, TA SINTAGMA NE POSTOJI U KAPITALIZMU – ALI ĆE UVIJEK, BUDE LI VJERNA SEBI, UNAPRJEĐIVATI DRUŠTVENU SVIJEST I POTICATI NAPREDAK

bi, dakako, bio da taj trg, kao i svi drugi gornjogradski trgovi, prestane biti parkiralište.

MARKOV TRG “ZRAČI REPRESIJOM”

— Rendićeva fontana, koja je danas u muzeju, projektirana je za park Grič i ona se samo vraća na svoje mjesto, kao što je *Elegija* Frangeša Mihanovića iz Gliptoteke, gdje je bila decenijama, premještena na Rokov perivoj za koji je izrađena.

Što se tiče Markovićeve trga, svaka je inicijativa ili ideja dobrodošla. No ta mala pijaceta, okružena arhitektonski i kulturno-povijesnih zgradama među kojima dominira renesansno-maniristička palača Zrinski i klasicistička palača Ludovika Jelačića (danas Meteorološki/ Geofizički zavod), danas je neuredno parkiralište, a što je još gore, glavna tranzitna prometnica kojom neprestano zuje automobili. Taj i sve trgove treba osloboditi prometa u mirovanju i kretanju, da bi doista mogli dobiti atribut javnih i društvenih prostora.

Već se neko vrijeme najavljuje postavljanje brončanoga modela povijesnog dvograda negdje u javnom prostoru grada. Imate li osobno neki prijedlog lokacije gdje bi ga se moglo postaviti? Što mislite o Trgu (platonu) Gradec koji je tragično ureden, a koji bi mogao biti odlična lokacija za tako nešto, posebno zato što bi se prostor grada koji model prikazuje s toga mjesta mogao i neposredno doživjeti?

— Članica sam povjerenstva Turističke zajednice Grada Zagreba, koje se bavi svim aspektima realizacije tog modela. O lokacijama je bilo govora, a odluka će se donijeti konsenzusom. Plato Gradec, na neizgrađenom uglu Gradeca, najljepša je gornjogradska esplanada/vidikovac, i to je odlika koju treba respektirati u njegovu budućem uređenju. Na platou i ispod njega treba radikalno intervenirati, i za to će biti raspisan javni natječaj čim bude izrađen program. Jedno od pitanja je sudbina bivše uredske zgrade Muzejskog prostora, koja je arhitektonski i urbanistički promašaj, a najvažnije je definirati sadržaj koji će se realizirati na tom mjestu: zgrada... u čijoj funkciji (gimnazije ili galerije)?... što se, uz promatranje grada, predviđa na trgu?... što će biti s razvaljenim bedemom sa Strossmayerova šetališta?... što s opskurnim lokalima ispod platoa? Tu doista ima mjesta za kreaciju.

Godine 2005. preuređen je Markov trg, također bez javnog natječaja. Novo je popločenje koje hini tobožnju starost zamijenilo dotadašnji asfalt kao relevantni povijesni sloj. Na trgu su od 2005. godine zabranjeni javni prosvjedi, tamo se ne održavaju nikakve manifestacije i trg kao visoko kontrolirani prostor zrači represijom. Kako komentirate spomenutu zabranu i što bi trebalo učiniti da taj trg ponovo postane "svečani trg dva dana u tjednu (...), i da je osim toga trg svakidašnji", kako to navodi Zlatna bula Bele IV.?

— -Tzv. "uređenje" Markova trga je puki cestograevni zahvat za koji, prema svjedočenju nadzorne inženjerke, nije čak bilo potrebno ishoditi građevnu dozvolu. Drugim riječima, uređenje plohe bio je završetak rekonstrukcije (podzemne) komunalne infrastrukture. Tehnički elaborat izrađen je u poduzeće Capital Ing, koje je tada bilo povlašteno zbog privatnih veza s nositeljima odluka. Za razliku od svih donjogradske trgovalne, za Markov trg nije raspisan natječaj. Žestoko sam protestirala kod gradonačelnika Bandića, koji mi je pred svjedocima rekao da je to privremeno, a i pisala sam i javno govorila o tome kao o incidentu. Mislim da je to rješenje nametnuto zbog štednje, svakako neprimjerene, jer Holding posjeduje veliku količinu tih granitnih kocaka, koje su uklonjene iz središta nakon rekonstrukcije tramvajskih pruga i nekih cesta, a prilika je bila da se iskoriste. Nitko, pa ni posve neupućeni, ne misli da je tim kockama trg ikada bio opločen, a kako "funkcioniraju" možete vidjeti kad turisti (i urođenici) teturaju trgov. No kako bilo, tu vrijedi ona: učinjenom djelu mane nema, dakle, ne očekujem obećani popravak.

Istina je, kako kažete, da "trg zrači represijom". Jedini slobodni korisnici su političari koje tu šetuckaju od Vlade do Sabora i obratno, mobiteliziraju, prave se veležavni, dok ih uz stopu prati medijsko roblje. Kako bi, dakle, taj trg postao "svečani... dva dana u tjednu", kako predlažete? Nije ni svakidašnji, kakav je bio! Tu je na djelu bezobzirna zlouporaba.

PONOVO PODIĆI STUP SRAMA

Da li je poželjno na neki suvremeni način u prostoru Markova trga obilježiti nekadašnji stup srama, i prvi javni spomenik u Zagrebu, Marijin stup, koji je tamo stajao do 1869.?

— Kad bi došlo do istinskog preuređenja trga, tada bi bilo dobro podsjetiti na taj prvi javni spomenik Zagreba. Riječ je o donaciji gradskog senatora Ivana Hyanzinthija i djelu uglednog gradečkog kipara Claudiusa Kaucza. Kamenu pozlaćeni kip Djevice Marija na visoku stupu s likovima sv. Ivana Nepomuka, Evandelisti i Krstitelja podignut je 1740. i do 1869. dominirao je na trgu. Pred južnim portalom mnogo prije nalazio se pranger/stup sramote. Ni spomenik ni stup ne mogu se niti se trebaju rekonstruirati, ali se može obilježiti njihovo mjesto, možda podsjetiti na njihov oblik. To je izazov za umjetnike. Jedino što danas postoji su rupe u koje se nekad prigodom Tijelovskih procesija postavljalo "nebo", a većina misli da su to ostaci "prijestolja" na kojem je mučen Matija Gubec, što je historiografija odavno osporila. Umjesto istine i povijesti, na trgu su dobili mjesto legenda i kič.

Ovo je proljeće srušena zgrada Željpohe/Ferimporta na Titovom trgu, samo da bi ponovo bila izgrađena. Kako ocjenjujete taj objekt, aktualnu situaciju i projekt Muzičke akademije koji se upravo gradi?

— To je komplicirana tema. Zalagala sam se svojevremeno da se u programu natječaja zahtijeva očuvanje memorije na tu kuću i arhitekta Stanka Fabrisa, kojeg su zajedničkim snagama doslovno uništili arhitekti i povjesničari umjetnosti, iako je njegov koncept bio ispravan i posve na liniji

kontinuiteta projektiranja za tu parcelu od 1910-ih do njegovih dana. Dakle, to je bio etički argument, posve netipičan u zaštiti, koji mnogi ne razumiju. Zgrada nije izvedena prema Fabrisovu konceptu, jer su mu koješta "prekrižili", a i tehnologija nije bila na razini zamisli. Naočigled je propadala i postojano navlačila prijedloge da se "redizajnira" pa ruši. Milan Šošterić odgovorio je na programski zahtjev i predložio oblikovanje koje bi se moglo obilježiti kao kreativna reinterpretacija Fabrisovog koncepta (i realizacije, kakva god bila). Htio je zadržati konstrukciju, pročelje je sveo na izvorni, očišćeni raster, dok je portal izveo iz rastera konstrukcije, a novi dio zgrade na susjednoj parceli odijelio od Željpohe ovojnicom u bojama duge. Zbog više razloga taj je projekt izazivao otpore, a većina – ne samo arhitekata nego i građana – bila je uvjerenjena da je staru zgradu trebalo ukloniti i graditi novu. Mnogi su smatrali da je mjesto loše

CEHOVSKE ORGANIZACIJE UZDIŽU INSTITUT NATJEČAJA U NEBESA, ZATO ŠTO OD NJIH DOBRO ŽIVE, NO ONI ČESTO NE REZULTIRAJU USPJEHOM

odabrano, na što se objektivno nije moglo utjecati, nakon što je Akademiji oduzeta doista prikladna lokacija pokraj Koncertne dvorane Lisinski. Odluka da se zgrada ipak ruši, a konstrukcija iz šezdesetih doslovno rekonstruira, s pravom je izazvala opći šok i aktualizirala sva sporna pitanja. Navodno se ruši zbog nove zakonske odredbe o zaštiti ili obnovi armirano-betonskih objekata. I projektantu i građanima može se samo preporučiti strpljivost.

U tijeku su pripreme za izgradnju novih fontana na zelenoj površini između dva kraka Ulice Hrvatske bratske zajednice. Što mislite o tome prijedlogu gradonačelnika Bandića i njegove uprave?

— To je tipična improvizacija, umjesto ozbiljnog plana za čitavu tzv. Veliku osovinu, koja u produžetku zrinjevačkog prospekta, preko Trga Stjepana Radića tom novom avenijom seže do Save. Postoje čitave generacije studija, planova i projekata zagrebačke arhitektonske elite koje se bave urbanističkom artikulacijom tog monumentalnog poteza. Uza zelene površine (parkove), tu se od generalnog urbanističkog plana 1936./38. smještaju veliki javni sadržaji i reprezentativni soliteri, kao što su Gradska vijećnica, Koncertna dvorana i Nacionalna i sveučilišna biblioteka. No oni su fragmenti, što vidi svatko, a novi centar u Trnju još nije dovršen. Jedino ispravno bilo bi napokon zahvatiti čitav taj potez, a ne dekorirati tu doista sterilnu zelenu traku, koja nikad neće biti gradski park zbog opasnih prometnica kojima jure sva moguća vozila. I ovdje, kao u povijesnoj jezgri, pretpostavka formiranja javnog i društvenog prostora je radikalno drugačija regulacija prometa. Ali to je u Zagrebu tabu.

Kako komentirate činjenicu da ni za taj potez nije raspisan javni natječaj, već je posao naručen od arhitekta Helene Paver Njirić? Kako komentirate arhitektonsko rješenje fontana koje će, po svemu sudeći, biti i izgrađeno?

— Za taj potez raspisivani su raznorazni natječaj, a arhitektica Paver Njirić sa svojim tadašnjim suprugom Hrvojem Njirićem svojevremeno je dobila nagradu za anketno rješenje Velike osovine. Vjerojatno je angažirana zbog toga. Bez obzira na trud uloženi u oblikovanje fontana, mislim da su to sekundarni elementi uređenja prostora, a njihov dizajn marginalna tema. Prognoziram da će se njihovo postavljanje obrazlagati kao etapna realizacija, no ako je riječ o etapama, zašto javnost ne zna što slijedi? Da li, primjerice, dizajn kostima počinje šesiroj ili rukavicama? Sumnjam.

Vrsna ste poznavateljica povijesti i problematike prostora Gredelja. Dijelu vrijednih objekata unutar kompleksa "skinuta" je spomenička zaštita pa sada umjesto obvezujuće, neki od njih imaju tek preporuku očuvanja što ni na koji način ne obavezuje buduće investitore.

Odluka o skidanju zaštite donesena je u prilog prostornoj eksploataciji i protivno interesu grada čiji interes, u aktualnoj konstelaciji vlasti, odavno nitko ne štiti. Treba li preispitati stupanj zaštite i nedvosmisleno spomenički zaštititi objekte poput npr. vodotornja iz tridesetih koji je i jedinstveni i osebujni znak u prostoru?

— U pitanju ste uglavnom dali odgovore. No, nije točno da je opozvana zaštita, jer hale pa i vodotoranj, koji ističete, i dalje uživaju zaštitu. I ovdje na djelu nije integralni pristup, a to znači, zahvaćanje čitave industrijske zone (s Paromlinom) i konačno rješenje željezničke pruge s kolodvorom, s kojima je bivša tvornica Ugarskih željeznica organski povezana u zamisli i realizaciji. Vlasnik areala Gredelja, Zagrebački holding, želi komercijalizirati taj veliki prostor, odnosno barem vratiti veliku svotu koju je platio za njega.

KREIRATI IDENTITET GRADA

No komercijalizacija mora biti dio integralnog koncepta uređenja i gospodarenja, u kojem svakako treba predvidjeti javne prostore i sadržaje, što se odavno zna i o čemu postoji stručna suglasnost. Upravo to je mjesto, na kojem treba razviti javno-privatno partnerstvo, kakvo je na djelu u svim projektima rehabilitacije i reurbanizacije starih industrijskih zona. Primjera ima napretek, od Osla, Rotterdam i Hamburga, od Barcelone do Genove. Za sve te dugoročne, velike urbane projekte razvijene su strategije, realizaciju od početka kontrolira gradska uprava, a organiziraju i provode tijela koja zastupaju sve interese. Dakle, najprije javni, po mogućnosti internacionalni natječaj, pa izrada generalne osnove, utvrđivanje etapa, projekti za pojedine mikro-situacije itd.... što su sve doista opća mjesta. Na području Gredelja mora se napokon ostvariti spona između današnjeg i novog središta i tu imaju mjesta metropolitni sadržaji. Nedopustiva je fragmentacija i uobičajeni punktualni pristup. To ja najdragocjeniji prostor Zagreba.

Biste li podržala inicijativu da na prostoru Gredelja i s budućom reurbanizacijom bude predviđen najmanje jedan veliki javni park i to najmanje veličine Zrinjevca?

— To su planirali svi koji su se bavili ovim područjem. Tu svakako treba formirati trgove i parkove, oni čine kvalitetu života i pridaju gradu identitet.

U Hrvatskoj je sveprisutni trend podizanja anakronih spomenika koji uporno oživljavaju umiruće prakse i zapravo doslovno kontaminiraju krajolik svojom nazadnošću. Bila ste članica zagrebačkog Povjerenstva za spomen-obilježja niz godina pa i u vremenu kada su učestalo postavljani nakaradni kipovi na pogrešnim lokacijama, ponajviše u najužem središtu grada, čak i bez suglasnosti Povjerenstva. Možete li reći nešto o radu toga tijela i njegovim glavnim prednostima i nedostacima?

— Moj kolega Zvonko Maković i ja istupili smo iz tog tijela nakon više godina frustracija i uzrujavanja. Rad je bio potpuno birokratiziran, maltretirali su nas paragrafima i odredbama, što sam ustrajno odbijala, jer me zanima isključivo bit. Ništa što smo sugerirali nije prihvaćeno, naše opravdane kritike u zapisnicima su se svodile na nevažno, nedajbože da se osjeti kakva oštrica. Ukratko, ta je komisija zamišljena kao alibi za tobožnju legitimnost i stručnost. Sve što se predlagalo imalo je politički i ideološki predznak, sve se nametalo partijskim ili korporativnim diktatom. Pusta slika neoliberalizma, kao uostalom i drugdje!

Točno je, da su svi ti spomenici anakroni, pozivaju se historizam koji u političkoj ideologiji dominira od 1990-ih, a određeni su primitivizmom predlagatelja i njihovim jednim estetskim pojmovima. Rezultat je dominancija mediokriteta i diletanata, a u prostoru poplava smrtno ozbiljnog kiča, ljavog sentimentalizma i promašaja u svakom pogledu. Evropske metropole vrve kreacijama, od kipova do instalacija, gradovi potiču različitim mjerama umjetnike, a ovdje su kreatori polupismeni političari.

Treba li nam tzv. Zakon o spomenicima, odnosno vidite li potrebnim donošenje nacionalnog pravilnika koji bi regulirao procedure postavljanja spomenika?

— To me podsjeća na zakon o jeziku koji bi propisivao kako smijemo govoriti, a možda i jezičnu policiju koju mnogi priželjkuju. Mislim da postojeći zakoni mogu regulirati sva pitanja o postavljanju javnih spomenika. No problem nije u zakonu, nego u svijesti i moralu, u dobro poznatoj

Stoga se sustav u kojem živimo ni ne bi smio zvati (predstavnički/ liberalnom/parlamentarnom) demokracijom, nego onime što on zaista jest – kapitalističkim parlamentarizmom (Alain Badion). Sustavom u kojem postoje formalna mogućnost izbora i demokracije, no koji je u svojoj biti zapravo iznimno nedemokratski. Poseban je problem i to što i progresivni lijevi intelektualci, autori i teoretičari nerijetko liberalnu “demokraciju” zovu demokracijom bez ikakvih ograda, a izbore demokratskima također bez ikakvih dodatnih ograda. Na performativnost takve upotrebe pojmovi i loše posljedice u vidu davanja simboličke legitimnosti sustavu ne treba posebno upozoravati – progresivne političke snage bi toga morale biti svjesne i trebale bi paziti da govore o “demokraciji” u navodnicima ili da je nazivaju njezinim prvim imenom (kapitaloparlamentarizmom). Borba za političku moć se ne vodi samo na ulici, strajkovima, prosvjedima, blokadama, na izborima, u parlamentima ili puškama, nego i u sferi javnog diskursa.

Sve bjeđnije razmjere. Praktički nikako smijeniti, demokracičnost liberalne “demokracije” poprima da četiri godine između izbora mogu činiti što god hoće i da ih se ne može primorane provoditi svoje predizborno obećanja jednom kada dođu na vlast, nemo i druge mane predstavničke demokracije – to da stranke apsolutno nisu mokracija koja ovisi o novcima doista demokracija? Tesko. Ako tu još spomenemo i velikih igrača iz kapitalističke oligarhije nemate šanse biti izabrani. Je li demokracija zaista prava funkcija i osnovati stranku, no u praksi bez potpore kandidirati za bilo koju funkciju i osnovati stranku, Da, u teoriji se svatko može demokracijom zapravo nije prava demokracija. Da, u teoriji se svatko može

Može li se od medija u vlasništvu kapitalista očekivati da će govoriti kritički o kapitalizmu? Može li se takva kritika očekivati od škole kojoj program propisuje država na čijem su čelu oni čiji izbor ovisi o tom istom kapitalu? Srećom, neke stvari je teško i propagandom sakriti, pogotovo danas u doba najveće krize kapitalizma od 1930-ih, a pogotovo u zemlji kao što je Hrvatska, gdje je ipak teško biti slijep pri zdravim očima i ne vidjeti na koji se način npr. odvila prvobitna akumulacija kapitala. Osim toga, naravno, u svakom sistemu postoje rupe i niše kroz koje se mogu protriti različite subverzije i heterodokсни stavovi.

I koje je onda rješenje? Što napraviti u trenutku kada je svijet u ogromnoj ekonomskoj krizi kojoj se kraj ne nazire, kada u većini zemalja vlade rade u gubitku, a ne 99% društva? Što napraviti u situaciji kao što je naša, kada je zemlja deindustrijalizirana, 20% ljudi je nezaposleno, a među mladima gotovo 40%? Kako preokrenuti politiku da radi u korist većine (radnika, nezaposlenih, umirovljenika, studenata, seljaka...), a ne u korist političko-ekonomske elite? Ako smo utvrdili da sustav u kojem živimo nije zapravo demokratski (jer politički izbori ovisе o ekonomskoj moći) – što sada? Treba li odustati i odbaciti sustav u potpunosti i ne sudjelovati u njemu? Može li se kroz sustav, nedemokratski kakav jest, boriti za nešto bolje?

Ne bi uopće bilo problematično napraviti sustav predstavničke demokracije u kojoj bi ekonomska moć bila puno manje izražena, čak i u okviru kapitalizma. Npr. dovoljno bi bilo zabraniti bilo kakvu političku propagandu i reklame prije izbora – spotove na televiziji, džambo-plakate, plaćene nastupe i kampanje po čitavoj zemlji, letke itd. Svim bi se kandidatima/strankama (za koje bi se popisi npr. mogli skupljati na internetu, u opcinama i sl.) omogućilo svemu šugjeti ili bi i za njih vrijedila ista pravila) i svi bi imali iste mogućnosti govoriti u javnim dvoranama širom zemlje. Na taj bi se način doista, i u okviru predstavničke demokracije (pa čak i kapitalizma), omogućilo da se poprilično smanji utjecaj novca na izbore (iako ne, naravno, u potpunosti). No za to, ja-sno, nema političke volje jer onih 1% na vrhu, politička i ekonomska elita, od ovakvog nedemokratskog sustava itekako profitiraju.

Ovdje se još može spomenuti da su sve dosad rečene karakteristike liberalne “demokracije” uvjetovane historijskim okolnostima i odnosima moći u društvu, a ne nekakvim inherentnim nužnostima. Da se liberalni doista drže onoga što propovijedaju, i ovakav izborni sustav bi mogao izgledati puno drugačije. Da postoji politička volja koja bi to omogućila, i da nema realnih materijalnih interesa kojima ovakav sustav (u kojem ekonomska moć odlučuje tko će imati političku moć) odgovara – i predstavnička bi demokracija mogla biti puno demokratsčija.

Mate Kapović

Jesmo li ih stvarno birali?

Kapitalistički parlamentarizam i
demokracija

Tradicionalna anarhistička ljevica, a u novije vrijeme i veliki dijelovi pokreta poput Occupy, Indignadosa itd. odbacuju, izravno ili manje izravno, odnosno s više ili manje izavnog kontakta s tradicionalnim anarhističkim idejama, borbu kroz sustav. Uobičajen je argument da se sudjelovanjem u liberalnoj "demokraciji" ili glasanjem na izborima daje "legitimitet" vlastima. No problem je u tome što oni legitimitet imaju samim time što su na vlasti i što imaju realnu moć i nadzor nad državnim i represivnim aparatom. Ideološko neglasanje i odbijanje mogućnosti borbe na parlamentarnoj platformi, jer je ona inherentno nedemokratska (što jest), ima smisla u toliko koliko ima smisla i ideja da se odbije kupovati u samoposluzi zato što je ona kapitalistička jer bi se time davao legitimitet kapitalizmu. No htjeli mi to prihvatiti ili ne – realnost je da živimo u kapitalizmu i u liberalnoj "demokraciji". Ni jedno ni drugo neće nestati samo zato što se nama to ne sviđa i što eskapistički odbijamo u tome sudjelovati (bilo kupovanjem u dućanu, bilo ideološkim neglasanjem na izborima...). U konačnici, riječko tko to doista odbija – premda pojedinci iz ideoloških razloga ne glasaју, svi kupujemo proizvode koji se proizvode na kapitalistički način, koristimo se uslugama države koja je kapitalistička (tako su, treba istaći, pozitivni elementi države krvavo izborni u prošlosti od strane same radne većine i dobrostivosti kapitala i politike) itd.

Primjeri velikih prosvjeda u Grčkoj koji 2010.-2012. nisu uspjeli spriječiti mjere štednje ili revolucija i velikih masovnih pokreta u Egiptu i Tunisu 2011. koje nisu dovele do zadovoljavajućih rezultata ukazuju na to da samo masovni prosvjedi pa ni same revolucije nisu dovoljne. Iz analize takvih slučajeva proističe zaključak da je osim masovnog narodnog pokreta potrebna i njegov politički organ koji će moći u ime naroda (ali pod kontrolom naroda) preuzeti vlast i doista radikalno zaokrenuti politiku i početi voditi društvo u korist većine, a ne dosadašnje političko-ekonomske oligarhije. Pritisak odzdo putem prosvjeda, štrajkova itd. može u određenim situacijama dovesti do bitnih pobjeda na mikrorazini, no uvođenje potpuno drugačije ekonomske politike i provođenje pravih demokratskih reformi – npr. uvođenjem češćih referenduma, plenarnskog načina odlučivanja na lokalnim razinama i u pojednim

Ovisnost rezultata izbora o novčanim sredstvima (koja dolaze od kapitalista, tj. iz ekonomske sfere koja nije pod demokratskim nadzorom većine) i medijima (koji su opet u rukama ili kapitalista ili vlasti koje su podjarmljene kapitalističkim interesima jer su s njima premrežene i bez njih ne bi mogje biti izabrane), kao i indoktrinacija koja se vrši kroz obrazovanje i druge sfere društva, u konačnici dovodi do toga da nas se sve ujedera da "nema alternativne osim liberalne "demokracije" i njezina drugog lica – kapitalizma.

Dalmaciju.

što se dogđalo s *Glasom Istre* ili kako je Pavić od Sanadera dobio *Slobodnu Dalmaciju*, ne treba posebno spominjati primjere kako je npr. Jević došao do *Novog lista*, financiranjem stranaka, uključuje i preko svoje medijske ekspoziture. Tu također pitalističkim, rukama. Dakle, osim što kapitalistička elita odlučuje o izborima (poput sredšnjeg Dnevika), dok su svi ostali veliki mediji u privatnim, ka-nadzorom vlasti (izravnim ili neizravnim), bar u svojim ključnim segmentima manjina ih pripada državi – npr. HRT, koji je, više ili manje, pod političkim Ako pogledamo *mainstream* medije, koji su tu zapravo jedini relevantni, itd. Tu je opet ključno pogledati – kome dotični mediji pripadaju?

Tu onda dolazimo i do medija, koji također u velikoj mjeri odlučuju o izborima pobjeditima, npr. svojim izvještavanjem o jednim strankama i političarima, a ne o drugim, zvanjem u goste nekih političara i analitičara i komentatora), a ne drugih, smatranjem baš jedne opcije ozbiljnom, a druge ne

No da se vratimo na temu – nova gospodarska oligarhija, nastala kroz proces prvobitne akumulacije kapitala kroz privatizaciju, je upravo onaj ključni čimbenik koji, putem svog financiranja pojedinih stranaka, odlučuje tko će na izborima pobijediti i kakvu će oni politiku nakon izbora voditi. Da bi pojedina stranaka ili političar uopće dobili mogućnost prikazati se kao "realna" opcija – moraju imati financijska sredstva (koja dobivaju od kapitalista). Dovoljna ko-litina novca strankama jamči dobro kotiranje na izborima. Ostatak, tj. koja će točno frakcija vladajuće političke oligarhije na izborima pobijediti, ovisi o drugim čimbenicima – trenutnim političkim okolnostima, karizmi, elokven-tnosti i sposobnostima pojedinih političara i sl.

dicama – ne treba se, naime, nadati da će primjerice neofašističke snage, koje također bujaju u doba krize, imati previše skrupulā oko toga.

Što se tiče procjene trenutne situacije, argumentira se da je u trenucima ekonomske krize, pogotovo na periferiji s kratkom recentnom tradicijom liberalne "demokracije" i kapitalizma (kao što je to u postrealsocijalističkim zemljama Istočne Europe), potencijal uspjeha ovakve strategije, prema mnogima, ipak puno veći nego u zapadnim kapitalističkim zemljama. Dodatan argument koji se navodi jest i to da bi bilo kakav, makar i ograničen uspjeh na izborima (recimo, ulazak bar nekoliko zastupnika ozbiljne antisistemske političke opcije u parlament), bio poticajan međunarodni primjer za druge zemlje. Primjer pak Južne Amerike (iako u bitno različitim okolnostima) mnogima pruža nadu da je moguće doći na vlast preko izborā. A u slučaju dolaska na vlast, prema mišljenju mnogih, mogućnosti su nesagledive i jurišanje na nebesa postaje ipak nešto izglednije.

No kakva je uopće mogućnost za prolazak progresivnih pa čak i potpuno antisistemskih ideja, danas u svijetu? U Hrvatskoj smo vidjeli, na primjeru relativnog uspjeha laburistā/Lesara i Grubišića na izborima 2011., na vrlo mutnoj kvazi-lijevoj i populističkoj platformi, da postoji mogućnost da se uđe u parlament praktički bez sredstava i bez profesionalnog kadra u određenoj stranci koji na tome radi. Kapitalistički parlamentarizam, kako rekosmo, nije prava demokracija, ali ipak pruža određene mogućnosti za političku borbu koje, kako tvrde mnogi, ne treba unaprijed odbacivati. Samo je jedna stvar sigurna – trenutni političko-ekonomski sistem koji funkcionira isključivo u korist onih 1% na vrhu, a protiv interesā 99% ljudi, sasvim sigurno neće pasti sâm od sebe. Protiv njega se treba aktivno boriti.

Prigle 1990. kod nas nije bilo bogatih, a sva se poduzeća po realnim tržištima su se kreditirali pododbima, neki igrači su dobivali određena poduzeća s ciljem da što prije iz njih isisu sredstva i to podijele ispod stolca s određenim figurama iz HDZ-a itd. Nekad je to napravljeno i prividno nešto poštenije, tako da je određeni dio dionica dat radnicima, koji su to, u novonastaloj bespartici i oskudici, u najvećem broju slučajeva bili iz ekonomskih razloga prisiljeni odmah prodati.

U svakom slučaju, rezultat je uvijek na kraju, na koji god se način privatizacija odvila, bio isti – ono što je nekod bilo vlasništvo svih nas je završilo u rukama novonastale kapitalističke oligarhije. To se ni nije moglo dogoditi na puno drugačiji način, iako su se iskušava pojedinih postsocijalističkih zemalja europskog Istoka u detaljima i konkretnoj izvedbi razlikovala (recimo u Češkoj je bilo puno više primjera radničkog dioničarstva, a u Sloveniji se citav proces do kraja odigrao s 15 godina kašnjenja).

Prigle 1990. kod nas nije bilo bogatih, a sva se poduzeća po realnim tržištima su se kreditirali pododbima, neki igrači su dobivali određena poduzeća s ciljem da što prije iz njih isisu sredstva i to podijele ispod stolca s određenim figurama iz HDZ-a itd. Nekad je to napravljeno i prividno nešto poštenije, tako da je određeni dio dionica dat radnicima, koji su to, u novonastaloj bespartici i oskudici, u najvećem broju slučajeva bili iz ekonomskih razloga prisiljeni odmah prodati.

U svakom slučaju, rezultat je uvijek na kraju, na koji god se način privatizacija odvila, bio isti – ono što je nekod bilo vlasništvo svih nas je završilo u rukama novonastale kapitalističke oligarhije. To se ni nije moglo dogoditi na puno drugačiji način, iako su se iskušava pojedinih postsocijalističkih zemalja europskog Istoka u detaljima i konkretnoj izvedbi razlikovala (recimo u Češkoj je bilo puno više primjera radničkog dioničarstva, a u Sloveniji se citav proces do kraja odigrao s 15 godina kašnjenja).

U zadnjih dvadesetak godina prelaska iz realsocijalizma i jednostranačkog režima u kapitalizam i višestranačku “demokraciju”, neke od najčešćih pučkih mudrosti kojima se komentirala katastrofalna politika vlasti, koje su zemlju opljačkale, deindustrijalizirale i dovele na koljena, bile su “mi smo ih birali” ili “narod ima vlast kakvu zaslužuje”. Iako na razni pučke mudrosti postoji i onaj drugi poučak “svi su oni isti”, u samo dvadeset godina je unutarnja logika liberalne “demokracije” poprilično internalizirana i uzima se zdravo za gotovo da je onaj tko pobijedi na izborima doista demokratski izabran i da je to “volja naroda”. Jasno je da tu ima mnoštvo kontradikcija, kao kada određena vlada provodi očito nepopularne mjere (npr. rast cijena ili mjere štednje) ili kada sve redom odbijaju referendume kao jedno od sredstava odlučivanja, unatoč postojećoj zakonskoj regulativi koja ih teoretski omogućava, no u konačnici se drži da je izabrana vlast ipak izabrana vlast koja ima određen legitimitet, stečen na izborima, raditi to što radi.

No je li to baš tako? Jesmo li ih doista mi samo tako izabrali i jesu li to stvarno bili potpuno slobodni izbori? Pritom se ne treba doticati nepravilnosti i makinacija, poput suludog prekranja izbornih jedinica ili glasanja mrtvih, o kojima pišu čak i *mainstream* mediji – pitanja koje ćemo ovdje postaviti su puno fundamentalnije naravi.

Zašto se na “demokratskim izborima” biraju baš oni koji se biraju (dosad su se, ne računajući koalicijske partnere, na izborima izmjenjivale samo dvije stranke)? Jesu li opcije koje dobivaju najviše glasova doista najsuvislije i najbolje opcije? Imaju li doista najbolje programe i najartikuliranije argumente? Znamo da u Hrvatskoj ima preko stotinu stranaka, iako su neke od njih očito neozbiljne, no zašto je samo šačica stranaka uvijek u medijima? Je li to doista zato što mediji tako dobro prepoznaju tko ima najbolji program i koje su stranke najracionalnije? I konačno, zašto neke stranke u doba predizborne kampanje imaju više reklama na TV-u, više džambo-plakata uz ceste, više predizbornih skupova po čitavoj zemlji od drugih, dok u vrijeme između izbora također samo neki političari i neke političke opcije dobivaju većinu mjesta u medijima (što je također zapravo neizravna reklama)?

U mjesto da se zadržavamo na apstraktnim pitanjima, treba pogledati neke konkretne primjere. Da je borba protiv sistema kroz sistem moguća, pokazuju nam brojni primjeri iz Južne Amerike – trenutnog svjetskog svjetionika što se tiče progresivne, pronarodne i antiimperialističke politike. Najdovoljniji je možda primjer Bolivije, gdje 1995. nastaje političko krilo indijansko-seljačkog pokreta (danas pod imenom MAS) koje počinje sudjelovati na izborima i koje samo deset godina poslije osvaja vlast. Tako se situacija i političke okolnosti iz Južne Amerike ne mogu tek tako preslikati na druge zemlje, primjeri Bolivije,

U mjesto da se zadržavamo na apstraktnim pitanjima, treba pogledati neke konkretne primjere. Da je borba protiv sistema kroz sistem moguća, pokazuju nam brojni primjeri iz Južne Amerike – trenutnog svjetskog svjetionika što se tiče progresivne, pronarodne i antiimperialističke politike. Najdovoljniji je možda primjer Bolivije, gdje 1995. nastaje političko krilo indijansko-seljačkog pokreta (danas pod imenom MAS) koje počinje sudjelovati na izborima i koje samo deset godina poslije osvaja vlast. Tako se situacija i političke okolnosti iz Južne Amerike ne mogu tek tako preslikati na druge zemlje, primjeri Bolivije,

Kako se, dakle, boriti za pravodnije, solidarnije, egalitarnije – postkapitalističko – društvo? Kao što rekossmo, sasvim je sigurno da sami prosvjedi i javne kampanje tu nisu dovoljne – premda ne treba podcijenivati promjene, ako ništa drugo, u javnom diskursu koje je, recimo, potakao pokret Occupy u SAD-u. Isto tako je jasno, bar u zemljama poput Hrvatske, da ne treba fantazirati ni o kakvim oruzanim revolucijama ili pobunama. Je li, dakle, opcija boriti se kroz sustav? I javnim kampanjama i prosvjedima i sindikalnim organizacijama – ali i borbom kroz izborni sustav? Može li sudjelovanje na izborima biti jedna od takтика antiimperialističke borbe ili to znači i automatsko priznavanje legitimnosti i demokratsčnosti tih izbora? Je li za progresivne političke snage moguće sudjelovati na izborima, a pritom kritizirati sam sustav liberalne “demokracije” i neekonomskost takvih izbora? Je li moguće putovati avionom koji je napravljen u kapitalističkoj tvornici i kojim upravlja kapitalistička avio-kompanija, a istodobno ne podržavati kapitalizam i boriti se protiv njega?

Kako se, dakle, boriti za pravodnije, solidarnije, egalitarnije – postkapitalističko – društvo? Kao što rekossmo, sasvim je sigurno da sami prosvjedi i javne kampanje tu nisu dovoljne – premda ne treba podcijenivati promjene, ako ništa drugo, u javnom diskursu koje je, recimo, potakao pokret Occupy u SAD-u. Isto tako je jasno, bar u zemljama poput Hrvatske, da ne treba fantazirati ni o kakvim oruzanim revolucijama ili pobunama. Je li, dakle, opcija boriti se kroz sustav? I javnim kampanjama i prosvjedima i sindikalnim organizacijama – ali i borbom kroz izborni sustav? Može li sudjelovanje na izborima biti jedna od takтика antiimperialističke borbe ili to znači i automatsko priznavanje legitimnosti i demokratsčnosti tih izbora? Je li za progresivne političke snage moguće sudjelovati na izborima, a pritom kritizirati sam sustav liberalne “demokracije” i neekonomskost takvih izbora? Je li moguće putovati avionom koji je napravljen u kapitalističkoj tvornici i kojim upravlja kapitalistička avio-kompanija, a istodobno ne podržavati kapitalizam i boriti se protiv njega?

dok uspjeh na izborima znači i financiranje od strane države, što se navodi kao mogućnost za korištenje tih sredstava za daljnje širenje aktivnosti neke političke opcije i progresivnih ideja.

U svojevrsnoj parafrazi Margaret Thatcher, obično se postavlja pitanje – koja je alternativa? Polagano građenje direktne demokracije odozdo, revolucija kroz generalni štrajk, oružana borba? Takve ideje, razložno se tvrdi, izgledaju iluzorno i u većini današnjih zapadnih zemalja i u zemljama poput naše (iako u razvijenim kapitalističkim zemljama, zbog stoljećâ indoktrinacije i internalizacije kapitalističke logike razmišljanja ni izborna opcija, osim u zemljama poput Grčke i nekim drugim iznimkama, ne izgleda realnom). Propagandno/aktivističko djelovanje samo kroz izvaninstitucionalnu borbu, prema takvom gledištu, uvijek ima vrlo ograničene dosege. Mnogi progresivni teoretičari argumentirano tvrde da samo društvena mobilizacija, prosvjedi, javne kampanje, štrajkovi itd. nisu dovoljni za rušenje sustava (iako su nesumnjivo potrebni u širem okviru), nego da je tu potrebna i stroža i strukturiranija organizacija. Kako navodi, primjerice, teoretičar Marko Kostanić: “Jedna stvar je organiziranje ljudi na okupiranom fakultetu ili trgu, a nešto potpuno drugo briga za reprodukciju čitavog sistema”.

Navodi se i bitan realpolitički argument da moguće preuzimanje vlasti institucionalnim putem ima prednosti nad nasilnim rušenjem vlasti (koje je ionako, bar u našim krajevima svijeta, tvrdi se, iluzorno) zbog legitimacije koja se na taj način dobiva, zbog manjeg otpora konzervativnih snaga unutar zemlje i zbog manjeg potencijalnog međunarodnog pritiska na novu progresivnu vlast itd. S druge strane, čisto načelno, brojni teoretičari, poput Davida Harveyja, upozoravaju da je strateški potpuno nesuvislo unaprijed odustati od uprežanja državnog aparata u svoju korist i prepustiti ga u potpunosti drugoj strani (liberalima i konzervativcima). Uvijek, naravno, treba istaći i drugu stranu, a to je da svaki ulazak u kaljužu parlamentarne realpolitike, a kamoli u vlast, nosi sa sobom vrlo realne opasnosti, nužnost često neugodnih kompromisa i poprilične teškoće. Nije nimalo sporno da su neki takvi pokušaji u prošlosti završili poprilično loše, no, prema mnogima, apriorno bi odbijanje ulaska u borbu za vlast, samo da bi se sačuvalo “čist obraz”, moglo završiti još pogubnijim poslje-

Taj se proces, koji se ne bez razloga često zove "privatizacijska pljačka", odigrao na različite načine – poduzeća su jednostavno dijeljena podobnima,

Kao što svi znamo, u bivšoj državi, prije 1990., su skoro sva sredstva za proizvodnju (tvornice, poduzeća, trgovine, hoteli...) bila u društvenom vlasništvu. To znači da su pripadala svima nama – svim stanovnicima zemlje. Nakon toga se dogodila pretvorba i, na pravno vrlo mutan način, društveno je vlasništvo pretvoreno u državno vlasništvo da bi ta ista država onda počela s ubrzanom privatizacijom većine svoga vlasništva, tj. predajom tvornica, poduzeća itd. privatnim vlasnicima. Tako ono što je nekod bilo društveno oli-garhije. Ono što su nekod posjedovali svi, sada prelazi u ruke 1% najbogatijih. To je, u suštini, proces koji je Tudman (apokrifno ili ne – potpuno svejedno) nazvao "200 bogatih obitelji" (a teorijski obradila, zanimljivo, Vesna Pusić u svojim *Vladocima i npravljacima*, 1992.), a što se drugačije zove "tranzicija" ili restoracija kapitalizma.

No, to i nije jedini problem. Naime, potrebno se sjetiti kako je naša tre-štetu radne većine?)

šklim sredstvima. A ta sredstva dolaze od onih koji drže ekonomsku moć u zemlji – domaće kapitalističke elite, tj. onih koje često eufemistički i nepreci-zno nazivamo (krupnim) poduzetnicima ili poslodavcima. Tu se odmah po-stavlja pitanje – je li u redu da oni koji drže ekonomsku moć u svojim rukama na taj način, prilično izravno, utječu i na izbor naših političkih predstavnika? Kakva je to demokracija u kojoj izbori izravno ovise o novcima? Ne pruža li se tako mogućnost ekonomskoj oligarhiji da izravno odlučuje tko će vladati državom i ne pruža li im se tako mogućnost da se pobrinu da na celu države budu oni koji će voditi politiku koja njima odgovara (u korist kapitala, a na

izbora, mogu biti itekako poučni. Ne samo zato što nam pokazuju da je i preko Venecuele, Ekvadora pa i manje radikalnih vlada poput one u Argentini ili

Brzila, mogu biti itekako poučni. Ne samo zato što nam pokazuju da je i preko izbora u okviru liberalne "demokracije", koliko god oni bili nedemokratski, mo-guće u određenim uvjetima nešto postići, nego i samom svojom organizacijom. I za MAS (Movimiento al Socialismo – Pokret prema socijalizmu, inače ime koje uzeto 1999. posve nasumično radi potrebe registracije za izbore) u Boliviji Eva Moralesa, i za Alianzu PAIS (Alianza Patria alitva y soberana – Savez za ponosnu i suverenu domovinu) Rafaela Correa, kao i za Huga Chaveza u Venecueli, tipična je uspješna borba kroz izbor (uz to što su npr. u Boliviji i 2003. i 2005. bili i veliki i masovni prosvjedi), no istodobna kritika partokra-cije i autoritarne organizacije "odozgo" u tradicionalnim strankama – k tome, nakon dolaska na vlast, u sve je tri zemlje došlo do znatno veće participacije ljudi u izravnom odlučivanju "odozdo". Iz perspektive proširenosti zahteva za direktnom demokracijom u Hrvatskoj ili svjetskih pokreta poput Democra-tic Real Ya (pri čemu je *stvarna demokracija* = *direktna demokracija*) u Španjolskoj, zamisljivo je da primjerice MAS u Boliviji (koji nije tradicionalna stranka, nego više labavi savez progresivnih društvenih pokreta/sindikata) u sebi sadrži i mnoge elemente direktne demokracije.

Tako se npr. za mnoge kandidate na izborima glasa izravno na lokalnim plenumima, a preuzimaju se i neki tradicionalni direktnodemokratski elementi andskih indijanskih društava Kecua i Ajmara kao što je npr. princip rotacije vodstva radi smanjivanja korupcije (princip rotacije je bio bitan element i dir-dema hrvatskog studentskog pokreta). Rotiraju se neke pozicije u vodstvu i kandidature za izbore, a od lokalnih vijećnika se čak traži da daju ostavku u pola mandata da bi ih zamjeniti mogli zamijeniti u svrhu dekoncentracije političke moći i političkog osposobljavanja što više ljudi. 2003. je tako na nacionalnom sastanku MAS-a odlučeno da se predstavnicima na lokalnoj razini ne smiju oper-kandidirati, a 2005. je zabranjena ponovna kandidatura dotadašnjim kongre-snicima (uključujući i Eva Moralesa) da bi i drugi stekli iskustvo.

Naravno, dolazak na vlast progresivnih političkih snaga pa makar i preko izbora, nosi sa sobom i vrlo realne opasnosti. Ne treba ići daleko u prošlost i gledati primjere poput državnog udara na vlast Salvadora Allendea u Čileu

Prisutnost u medijima i brojnost reklama (izravnih ili neizravnih – u doba predizborne kampanje i inače) je, nesumnjivo, jedan od najbitnijih faktora na izborima. Prisutnost u medijima (plaćena i neplaćena), osim što omogućuje političkim opcijama da izlože svoj program i da prenesu svoje poruke glasačima, nedvojbeno strankama koje je imaju daje dojam ozbiljnosti i relevantnosti. Ako je neka stranka u medijima ili se posvuda reklamira – zacijelo ima nešto u njoj i o njoj treba ozbiljno razmisliti kao opciji. Stvar u suštini nije nimalo različita od promidžbe za bilo koji proizvod – je li riječ o prašku za pranje rublja ili o stranci, zapravo je svejedno.

Da bismo odgovorili na pitanje o prisutnosti u medijima i brojnosti reklama, potrebno je, kao i uvijek u ovakvim pitanjima, ići prema onome što pokreće svijet. A to je, u ovom političko-ekonomskom sistemu, novac. Dakle – zašto su pojedine političke opcije, stranke i političari više u medijima (u obliku intervjua, izjava u medijima, članaka o njima...) od drugih i zašto neke imaju, u doba izborâ, puno više reklama od drugih?

Odgovor na brojnost izravno plaćenih reklama (kao i razmjera izborne kampanje po zemlji, štandova, letaka, bedževa i sl.) u doba izborâ je jedno-stavan – to ovisi o platežnim mogućnostima pojedinih stranaka. No odakle dolaze ti novci? U najvećoj mjeri, zanemarimo li državne subvencije i različite crne fondove (od isisavanja novaca iz državnih poduzeća do slučajeva poput špekulacija o albanskoj mafiji koja je financirala kampanju bivšeg predsjednika Mesića), od onih koji se odluče podržati određenu političku opciju. To mogu biti i obični ljudi i dio sredstava se doista tako skuplja, no jasno je da 100 kn koje npr. svojoj stranci dâ neki njezin simpatizer, obični građanin, ne može biti ključno u ovoj cijeloj priči. Potpuno je jasno da prava sredstva tu ovise o velikim igračima. A veliki igrači su tu pojedini kapitalisti, kompanije, poduzeća itd. Recimo, najveći pojedinačni donator trenutnog predsjednika Josipovića je bio Sanaderov tajkun (trenutno pod istragom) Robert Ježić (DIOKI, *Novi list*). Ono što je tu potpuno jasno je da bez para nema ni muzike – tko za izbore nema novaca, nema praktički nikakve šanse na njima uspjati.

Dakle, prisutnost u medijima i u javnosti, reklame i sve ostalo što odre-đenoj političkoj opciji daje dojam ozbiljnosti i relevantnosti, ovisi o financij-

1973. – takvih primjera ima i više nego dovoljno u recentnoj prošlosti. Snage *statusa quo* neće prezati ni od jednog sredstva da se suprotstave doista radikalnoj pro-99% (pa čak i vrlo umjerenoj pronarodnoj) politici – dovoljno se sjetiti pokušajâ državnih udara u Venecueli 2002., Boliviji 2008., Ekvadoru 2010. ili uspješnih državnih udara na Jean-Bertranda Aristidea 2004. na Haitiju i 2009. na Manuela Zelayu u Hondurasu.

I na kraju, nakon svega već napisanoga, koji se argumenti uopće navode za ikakvo razmatranje mogućnosti sudjelovanja progresivnih političkih snaga, onih kakve smo vidjeli na ulicama SAD-a, Španjolske, Izraela, Islanda pa i Hrvatske, na izborima, kao jednom od vidova političke borbe? Riječ je o staroj diskusiji na ljevici, a ovdje ćemo navesti, radi predočavanja spomenutih kontradikcija antikapitalističkog djelovanja unutar kapitalističkog parlamentarizma, neke od razlogâ koje navode oni koji zastupaju sudjelovanje progresivnih snaga u kapitaloparlamentarizmu, takvom kakav jest, ne dajući mu pritom legitimitet, nego kritizirajući ga sistemski.

Jedan je argument koji se ističe dojam ozbiljnosti. Većina ljudi ne vidi mogućnost promjene ako to nije preko izborâ i apriorno odbijanje izlaska na izbore im izgleda neozbiljno i teško shvatljivo. Naposljetku, još iz 1920-ih potječe argument da progresivne snage ne smiju odustati od parlamentarizma dok god narod još ima određene iluzije u vezi njega, premda nema dvojbe o inherentnoj nedemokratskoj naravi takvog modela "demokracije". Iz organizacijskog aspekta gledano, navodi se da je prihvaćanje opcije izlaska na izbore preduvjet za pridobivanje širega članstva kojemu se može nešto koliko-toliko konkretno ponuditi. Plan sudjelovanja na izborima se tako smatra dobrom platformom za građenje masovne organizacije. Naglašava se i da se ne može računati na to da će se svi ljudi aktivno uključiti u političko djelovanje. Mnogi to neće/ne mogu, bilo iz poslovnih bilo iz osobnih razloga. Broj ljudi koji bi se angažirali kroz glasanje na izborima za ozbiljnu antisistemsku opciju, argumentira se, svakako je veći od broja onih koji bi se u tome mogli i aktivno svakodnevno politički i aktivistički angažirati. Jedan od argumenata koji se navode je i taj da je sudjelovanje na izborima i ulazak u neka tijela lokalne i državne uprave odlična prilika za lakše širenje progresivnih ideja u društvu,

– nastavak sa str. 22

praksi iznuđivanja i protekcionizma. Svatko tko ima kakvu moć: političku ili financijsku, a to je jedino na djelu, može provesti što želi, zaobilaziti zakone, nekažnjeno podmićivati, objeđivati i krivotvoriti. Spomenike – kome? za koga? – uopće ne smatram važnom temom u ovom društvenom kaosu, da ne kažem u močvari.

ZAZIVANJE “POŠTENE INTELIGENCIJE”

U kojoj mjeri u procesu izbora umjetničkoga sadržaja koji ulazi u javni prostor treba razlikovati/vrednovati stručno od javnog mišljenja? U kojoj mjeri procedura selekcije treba ili mora biti demokratska, odnosno uključivati kulturnu javnost s ciljem iznalaženja najboljih rješenja? – Svaki građanin ima pravo razmišljati o stvarima od javnog interesa, svaki ima pravo predlagati i kritizirati. U demokratskim društvima javnost je uključena u sve procese kad je posrijedi javni, zajednički prostor, a njezin se glas uglavnom sluša, iako ima iznimaka. I u nas bi trebalo više poštovati mišljenje javnosti. Kako to izgleda u praksi, svjedoči sudbina najveće protestne akcije u Zagrebu i Hrvatskoj: Ne damo Varšavsku. Gradska vlast ignorirala je stav 60 000 građana, državna vlast hapsila i ponižavala aktiviste, da se na kraju porodi nedonošče. Ali ni to nije dovoljno, nego se sada planira opločiti gotovo privatiziran Preradovićev trg skupim kamenom, umjesto da vlasnik objekta Cvjetni popravi na svoj trošak štete od prolaznja teških kamiona od Frankopanske do Preobraženske, u Ilici i Varšavskoj.

Javnost treba poticati na sudjelovanje, a u tome golemu ulogu imaju nevladine organizacije i slobodni mediji. Stručnjake ne treba idealizirati, jer su oni podložni ortachenju i korupciji. Zazivam, u duhu pokojnog Jakova Blaževića, “poštenu inteligenciju”...

Kako komentirate činjenicu da je Zagreb grad u kojem gotovo da se i ne može vidjeti recentno producirani suvremeni umjetnički sadržaj u javnom prostoru?

- To je tužno i jadno. Zagreb ima golem umjetnički potencijal na svim područjima, ima i zainteresirano i angažirano građanstvo. Nažalost, Zagreb je zapušten i unatoč svojoj evropskoj baštini, tradiciji i duhu, djeluje provincijalno. Bojim se da je grad ušao u spiralu koja vrtoglavo vodi dnu. Kako dovesti taj grad na razinu kakvu zaslužuje? Kojim snagama, kojim sredstvima, kad je sve tako opustošeno?

Inicijativa IPOSTOZAUMJETNOST propituje mogućnost donošenja zakona kojim bi se poticalo i reguliralo realizaciju umjetničkog sadržaja u javnom prostoru po uzoru na neke zapadne zemlje, ali prilagođeno lokalno

kontekstu. Takva regulativa podrazumijeva uređeno financiranje, poticanje produkcije i interdisciplinarna vijeća koja bi donosila odluke o realizacijama. Biste li načelno podržali spomenutu inicijativu? Vidite li je kao potrebnu? Mislite li da bi takva regulativa mogla utjecati na smanjivanje nesporednosti u ovoj domeni i uopće doprinijeti sustavnijem i suvremenijem promišljanju pitanja raznorodnog umjetničkoga sadržaja u javnom prostoru?

Podržavam tu inicijativu, ali ponavljam: promjenu ne mogu proizvesti samo propisi i zakoni. Bit ću banalna ako kažem da se tu zakoni ne poštuju i u načelu izvrđavaju. I ponovno će arbitrirati podobni i ortaci.

Postoji li u našoj prošlosti dobra praksa planskog pristupa pitanju prostornog uređenja koje integrira umjetnost u javnom prostoru?

– U 19. stoljeću i početkom 20. st. za pitanja umjetnosti u javnom prostoru bile su uglavnom zadužene razne komisije *ad hoc*, koje su činili općepoznati arbitri u kulturi i mjerodavni stručnjaci. Raspisivali su se i natječaji. No to ne znači da je sve išlo kao po loju. Podsjećam na dugotrajno razmatranje spomenika J. J. Strossmayeru, žestoke polemike o kipu kralja Tomislava, na natječaj za uređenje Kaptola i Dolca pa još prije za niz donjogradskih trgova, koji su završili minimalističkim i priprostim rješenjima, a neki nisu ni dospjeli do realizacije. Naša je povijest puna idealnih zamisli, koje su realizirane samo u mediju projekta. Ali kad iza nečega stoji diktatorska volja, kao u slučaju Medvedgrada, onda se ona provede bez obzira na cijenu: taj put, devastacije važnog srednjovjekovnog burga.

NEŽELJENI SPOMENICI

Smatrate li da je uputno pa i nužno, pristupiti premještanju nekih postojećih recentnijih javnih plastika s ciljem boljšeg smještanja u prostor, odnosno potpunom uklanjanju onih koje doslovno kontaminiraju javni prostor i ponižavaju temu (zagrebački spomenici Ljudevitu Gaju i Stjepanu Radiću ili osječki Anti Starčeviću itd.)? Jesu li takvi spomenici, a u pravilu se radi o spomenicima, autentični iskaz duha vremena, nešto u što treba post festum intervenirati ukoliko problem postoji (zato jer npr. oni postaju prostorne konstante koje uvjetuju i neka buduća rješenja/upotrebe pripadajućih prostora) ili nešto treće?

- Spomenici su se uvijek, u svim civilizacijama, premještalili, rušili i prepravljali. Jedan od najpoznatijih primjera je pariški kraljevski trg, Place Vendôme, gdje su se u ritmu političkih mijena smjenjivali vladari, poimani kao imperatori. Egipatski obelisci postavljeni su voljom papa na barokne trgove s veličanstvenim sakralnim soliterima kao njihova središta i reperi nove urbanističke organizacije Rima. I naš Jelačić bio je smijenjen pa ponovno ustoličen, iako ne na starom, nego lošijem mjestu.

Ikonoklastički val zahvatio je čitavu istočnu Evropu nakon pada Berlinskog zida i uspostavljanja Jednoga i Neupitnoga. Sklona sam tezi, prihvaćenoj aklamacijom na prvoj sveevropskoj konferenciji o rušenju spomenika komunističke ere 1994. u Berlinu, a u organizaciji UNESCO-a i ICOMOS-a, da sudbinu takve “neželjene” baštine treba prepustiti vremenu. Odnosno, starenju, koje nije samo fizičko, nego duhovno i idejno. Kome prepustiti arbitriranje, tko i u ime čega treba osuditi i presuditi? To što nas danas s pravom smeta, izraz je neposredne povijesti i izraz duha ovog društva. Treba li se upuštati u nove konflikte, kao da ih nema dovoljno, ili ostaviti to drugim generacijama koje će biti drukčije?

Što mislite o praksi postavljanja istih spomenika u različitim gradovima? Naime, postoji inicijativa da se Kožarićev zagrebački Matoš postavi i u Splitu, a ove će godine biti postavljen i u Parizu, ili slučaj Krležje Marije Ujević-Galetović koji se praktički masovno proizvodi i postavlja gdje god se stigne?

- To podsjeća na Meštrovićevu Povijest Hrvata ispred zgrade zagrebačkog Sveučilišta, kakva postoji i u Beogradu, ili Fernkornovog Sv. Jurja ispred Trgovačke

komore čiji je original u Beču, a oba su spomenika na Trgu maršala Tita. Što sve tu nije spojeno i pomiješano? Ikonološka analiza pokazala bi nevjerovatni opseg poruka i gotovo komični apsurd.

Nemam ništa protiv da se Kožarićeva replika Matoša pojavi u Splitu ili čak Parizu, a što se tiče Krležje Marije Ujević, podsjećam na glasovitog Bika Vojina Bakića i bezbroj njegovih reprodukcija. To je uvijek slučaj kad je riječ o *bestsellerima*, kao što su tri spomenute skulpture, to je fenomen omasovljenja i demokratizacije kulture. Bilo bi mi drago, na nekom zgodnom mjestu u Zagrebu susresti riječkog Kamova ili pulskog Joycea. Čini se da se aura umjetničkoga djela održala još samo u tradicionalnim i tradicionalističkim hramovima kulture, kao što su Louvre, British Museum ili Museum of Modern Art. No, o tome je sve rekao još Walter Benjamin.

TREND PRIVATIZACIJE JAVNOG

S obzirom na recentni trend privatizacije javnih dobara/ javnog, vidite li potencijal umjetnosti kao doprinos borbi za očuvanje društvene svojine?

- Potencijal umjetnosti vidim u postojećoj inovaciji, transformaciji i propitivanju paradigmi, a najviše u subverziji. Napose je potonje očito u povijesnim djelima kojima je bila zadana ili propisana ideološka funkcija, bilo politička bilo religijska, a ona su rastvorila raskošne lepeze svjetonazornih, spoznajnih i idejnih alternativa. Umjetnost će teško očuvati “društvenu svojinu” – uzgred, ta sintagma ne postoji u kapitalizmu – ali će uvijek, bude li vjerna sebi, unaprijedivati društvenu svijest i poticati napredak. To se ne tiče samo vizualnih umjetnosti, nego i kazališta, plesa, filma, čak i muzike, a da se o književnosti ne govori. Te misije potpuna je svjesna avangarda, koja se ne boji ni rizika ni najveće cijene.

Kako ocjenjujete rad Dišeš? ANE Elizabet postavljen u okviru projekta IPOSTOZAUMJETNOST u javnom prostoru Zagreba?

- Instalacija ANE Elizabet je poetična, lirski, a poruka esencijalna. Što je važnije od disanja? Osobito kad se gušiš u močvari? Mjesto je izvrsno odabrano; tu prolaze povorke mladih, i ne samo mladih, instalacija se vidi iz tramvaja i automobila... I taj primjer svjedoči do koje mjere umjetničko djelo može biti subverzivno, bez vriska i patosa. Kao šapat. Ili osmijeh.

Intervju je nastao u okviru projekta IPOSTOZAUMJETNOST

ESTETIKA ILI ETIKA?

FETIŠIZACIJA I VALORIZACIJA BAŠTINE KROZ APROPRIJACIJU TRŽIŠTA I IGNORIRANJE JAVNIH VRIJEDNOSTI

KULTURNI I URBANI PROSTORI PAROMLINA I STUDENTSKOG CENTRA U ZAGREBU, NJIHOVO DANAŠNJE STANJE TE NEJASNOĆE I NETRANSARENTNOST VEZANA ZA NJIHOVU BUDUĆU PRENAMJENU / SANDRA USKOKOVIĆ

Tradicionalno gledajući, diskurs o kulturnoj baštini dosad se uglavnom bavio oblicima, pri čemu se dominantna rasprava vodila oko pitanja stila i povijesnog razdoblja, reducirajući baštinu na samo jedan kriterij - estetiku. Time se područje problematike svelo na domenu simptoma, umjesto istraživanja glavnih uzroka. Dugi niz godina zaštita baštine je izolirana te je sačinjavaju male grupe stručnjaka i profesionalaca. Ove grupe određuju što sačinjava "baštinu" i kako je treba štititi. Međutim, tijekom zadnjeg desetljeća, koncept kulturne baštine je evoluirao, demokratizirao se i proširio uključivši mnoge nove nevladine organizacije. Ove grupe građana, profesionalaca iz drugih disciplina i javnosti unose u područje zaštite baštine njihove vlastite kriterije i mišljenja, tj. vlastite vrijednosti koje se razlikuju od vrijednosti uskog kruga stručnjaka. ICOMOS-ova *Burra povelja* (1999.) nalaže da se arhitekt, ili bilo tko drugi uključen u proces zaštite, mora savjetovati s članovima zajednice kako bi uključio različite vrijednosti koje su svojstvene za određeni povijesni lokalitet. Naime, u cilju da se identificiraju i izmjere "društvene" vrijednosti baštine, ova disciplina mora uključiti i druga područja čiji su članovi javnost i lokalna zajednica, a koji dosad nisu tradicionalno bili uključeni u aktivnosti zaštite baštine. Monopol nad vrijednostima ne bi smjeli imati samo konzervatorski stručnjaci jer upravo je lokalna zajednica "krajnji i konačni kustos" povijesnog mjesta, odakle proizlazi njezina važna uloga, koju ima u procesu zaštite povijesnog mjesta.

Međutim, valorizacija kulturne baštine postala je dio politike, gdje se sukobljavaju interesi kulturne potrošnje, ali i njezina aproprijacija od strane tržišta nekretnina što je očito danas kad pogledamo što se događa s urbanim prostorima, ali i vrijednom povijesnom arhitekturom u Zagrebu gdje odumiranje kulturnog javnog prostora onemogućuje komunikaciju koja je jedna od temeljnih funkcija grada. Ograničavajući se isključivo na samo izolirana svjedočanstva arhitektonske povijesti, zaštita kulturne baštine, kao i njezini popisi, ne mogu bitno pridonijeti prostornom planiranju i urbanizmu čiji su sastavni dio.

MARGINALIZIRANA ARHITEKTURA I PROSTORI

Već dugo vremena je uvriježena i prihvaćena distinkcija, tj. valorizacija koja postoji između remek-djela moderne arhitekture, i "marginalnih" djela koja su nastala u istom razdoblju, iako je upravo moderni pokret zagovarao ideje jednakosti i emancipacije što dovodi u pitanje sustav ovakve valorizacije, čijom se podjelom stvorila tradicija dobre i loše arhitekture. Unutar navedene valorizacije, pod marginalnom i "lošom" arhitekturom se dugi niz godina kategorizirala industrijska arhitektura, a da se pristup valorizaciji nije u međuvremenu znatno promijenio svjedoče nam za grad iznimno važni kulturni i urbani prostori Paromlina i Studentskog centra u Zagrebu te njihovo današnje stanje, kao i nejasnoće i netransparentnost vezana za njihovu buduću prenamjenu pa čak i opstanak. Referirajući se na trenutno stanje kompleksa Studentskog centra, kao i postojeću prostornu studiju koja donosi prijedloge o njegovoj revitalizaciji, nužno je istaknuti da nije uzet u obzir način na koji je ovaj kompleks kao kulturni objekt tijekom vremena i svoje povijesti bio posjedovan, zanemarivan i odbačen.¹ Kultura je uzrok i sadržaj svake arhitektonske forme, a proučavanje i valorizacija arhitekture i prostora prepoznaje se kao znak, simptom i instrument kulturnih vrednota. U istom smislu značenje arhitekture se prepoznaje

u rekonstrukciji kulturne situacije u kojoj je objekt nastao i razvijao se. Temeljem izmjena i dopuna Odluke o donošenju Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba od 30. ožujka 2006. određeno je da je čitav prostor SC-a, kao graditeljsko-prostorni sklop zaštićen kao spomenik kulture (sa statusom nepokretnog kulturnog dobra), unutar "Povijesne urbane cjeline grad Zagreb" u B zoni sustava zaštite. Sustavom mjera zaštite u ovoj se zoni propisuje očuvanje osnovnih elemenata povijesne planske matrice, povijesne cjeline važnih vrijednosti, povijesne urbane strukture i pejzažnih vrijednosti, a ne samo zaštita pojedinačne povijesne građevine. U kontekstu zaštite i revitalizacije navedene cjeline određeno je pet točaka čije bi sustavno i kritičko promišljanje omogućilo kvalitetnu revitalizaciju i integraciju danas degradiranog prostora SC-a u gradsko tkivo: idejno rješenje rubnih zona, barijera željezničkih magistralnih pravaca; idejno rješenje istočnog ulaza u SC; idejno rješenje neizgrađenih prostora s mogućnošću interpolacije novih objekata javne i društvene namjene; idejno rješenje novih parkovnih zona; idejno uređenje interijera Teatra & TD (aula, atrij, kafić i garderoba).²

Iz navedenog je neupitno da je bit i okosnica razumijevanja problematike revitalizacije Studentskog centra

kategorije vrijednosti koja je univerzalna i nezamjenjiva, jer naposljetku prostor je najznačajnije obilježje arhitekture 20. stoljeća putem kojeg se prepoznaje njezina autentičnost.³

Nažalost, unutar uvriježene valorizacije povijesne arhitekture i kulturne baštine najzastupljenija je arhitektonska vrijednost, a manje pitanja kao što su namjena, kontekst ili suglasje. No, u Italiji su onedavno počeli s novom metodom katalogizacije, gdje se kod opisa kulturnog dobra uzima u obzir postojeći odnos kulturnog dobra i života zajednice u kojem se nalazi.⁴ Stavljajući fokusa na građevinske ma-

Kompleks Paromlina, današnje stanje

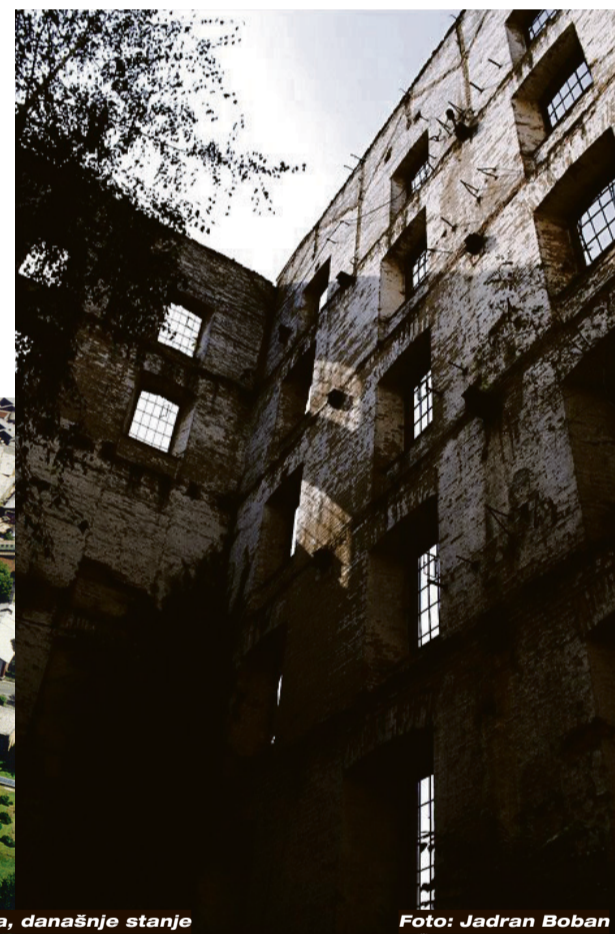

Foto: Jadran Boban

ŠTO JE VEĆI BROJ LJUDI KOJI SE SLAŽU OKO TEMELJNIH I TRAJNIJIH VRIJEDNOSTI SPOMENIKA, TIM ĆE BITI VEĆA JAVNA VRIJEDNOST KOJU SPOMENIK NA TAJ NAČIN ZADOBIVA

njezina pripadajuća parcela i prostorni odnosi, jer je riječ o zaštićenoj kulturno-povijesnoj cjelini te je smisao i važnost njezinog rješavanja i u njezinoj potpunoj integraciji u gradsko tkivo pa se s tim u vezi pitanje obnove Francuskog paviljona ne može rješavati odvojeno i nevezano za kvalitetnu revitalizaciju degradiranog prostora Studentskog centra, nekadašnjeg velesajma u kojemu je Francuski paviljon podignut za izlaganje Citroën automobila, otprilike u isto vrijeme kada Le Corbusier dimenzionira prizemnu garažu Ville Savoya točno za radijus okreta posljednjeg modela Citroëna prema konceptu kuće kao stroja za stanovanje u projektu Maison 'Citrohan' iz 1922. Prostor i njegovi dijelovi integralni su dijelovi memorije, te nematerijalne

terijale i izgled, a naučtrb drugih "nematerijalnih aspekata" (kolektivne memorije) vodi fetišizaciji građevine kojom se ista pretvara u arheološki ili estetski objekt. Pristupanje obnovi samo jednog objekta (Francuskog paviljona) je upitno sa stajališta metodologije struke jer se rješava samo jedan dio unutar jedinstvene cjeline, pri čemu je odlučujući kriterij arhitektonska vrijednost navedenog objekta iako je ista vrijednost u punoj većoj prepoznata i definirana kod Češkog paviljona unutar SC-a, što bi značilo i veći prioritet obnove.

ARHITEKTURA KAO KULTURNI OBJEKT

U publikacijama *Francuski paviljon prvih 70 godina i Prijedlog strategije obnove i revitalizacije Studentskog centra Sveučilišta u Zagrebu – Studentski multimedijalni centar Sveučilišta u Zagrebu* iz 2007. godine u izdanju SC-a i Arhitektonskog fakulteta Zagreb, koje su obje nastale kao stručna podloga za plan revitalizacije Studentskog centra i kao stručna i zakonska podloga za planirane zahvate u zaštićenu povijesnu cjelinu, navodi se konzervatorska dokumentacija iz 1985. godine po kojoj Francuski paviljon treba "posebno sačuvati u cjelosti, obnoviti ga".⁵ U istoj dokumentaciji se navodi da je konstruktivni dio objekta u

dobrom građevinskom stanju, a zidna opna da je u lošem. Citiram dalje iz dokumentacije: "Moguće su male interijerske promjene unutar samog objekta koje moraju biti tako izvedene da objekt zadrži duh jednodimenzionalnog objekta s vidljivim krovnim svjetiljkom". Upotrebom ambigvitetnog vokabulara dozvoljava se mogućnost subjektivne interpretacije termina *mala promjena* jer doista nije jasno što se misli pod "malo"; i k tome nigdje se ne spominje je li riječ o reverzibilnim ili ireverzibilnim promjenama. Nadalje, stručno mišljenje glavnog konzervatora Republike Francuske Pierre-Antoine Gatiera, koji u publikaciji navodi "elemente arhitekture koje je potrebno ojačati (stupovlje, jelove, daske, drvene plohe, prozorska stakla)", "a pri tome ne spominje izmjenu čitave konstrukcije, koju 1992. godine predlaže izvještaj IGH-a na temelju ispitivanja nosive čelične konstrukcije, "zaključuje se da je čelična konstrukcija zbog neodržavanja toliko dotrajala (nagrizena korozijom) da bi njezina sanacija bila ekonomski neopravdana te se ispravno predlaže rekonstrukcija čitave čelične konstrukcije". S druge strane, kod metode potpune rekonstrukcije potrebno je iznimno vješto umijeće oblikovanja, visok proračun i učinkovita kontrola kvalitete kako bi se izbjeglo rješenje koje bi izgledalo jeftino u odnosu na original, dakle ekonomski je vrlo zahtjevna metoda.⁶ Argument (koji doduše nije spomenut, no podrazumijeva se) o kratkom vijeku trajanja modernih materijala modernih građevina je često samo izlika za njihovo rušenje ili prepreka za njihovu konzervaciju, jer je zapravo riječ o velikim troškovima popravka nasuprot ipak jeftinijem trošku izgradnje nove građevine. Pitanje je, koji je onda kriterij odlučujući pri obnovi spomenika: ekonomski ili pak kriterij autentičnosti? Ništa manje važna nije ni činjenica da se pitanju konzervacije modernih materijala, kao što su staklo, beton, čelik itd., općenito ne posvećuje pažnja niti postoji sustavno istraživanje pa onda ne čudi da je izvorne moderne materijale puno lakše odstraniti i zamijeniti novima.

JAVNE VRIJEDNOSTI I DRUŠTVENI INTERES

U međuvremenu, tj. tijekom zadnjih pet godina proteklih u odnosu na sve predložene aktivnosti po pitanju zaštite i revitalizacije, i samu inauguraciju obnove francuskog paviljona, oštećeni objekt je ostavljen neditiranim. U rujnu 2009. godine na internetskim stranicama Sveučilišta Zagreb objavljuje se da je u navedenom proteklom razdoblju izvršena snimka postojećeg stanja; podnijelo se izvješće o izvršenim ispitivanjima stupova na glavnom ulazu Francuskog paviljona, i provedeni su konzervatorsko-restauratorski istražni radovi na betonskim, metalnim i drvenim konstrukcijama. Sva su izvješća podnesena zaključno s travnjem 2008. godine, na temelju kojih je izrađena projektna dokumentacija te proveden natječaj za izvedbu radova. U travnju 2011. godine na stranicama Društva arhitekata Zagreb je objavljen "prijedlog rješenja obnove – faksimilska rekonstrukcija, tj. kompletna zamjena čelične nosive konstrukcije, daščanih stijena i pokrova koja je u svemu poštivala izvorno stanje uz ponavljanje izvornih detalja stijena, vrata i kolorita". Iako naizgled ne predstavlja nametljivo i problematično rješenje, interpretacija i vrednovanje povijesnih izvora se kod metode faksimila svodi na neutralni stav, budući da se isključivo oponašaju zatečene vrijednosti, pri čemu je nemoguće ponovno stvoriti (rekonstruirati) one okolnosti i kulturnu situaciju koje su spomenik izvorno oblikovale. Nadalje, ostaje i pitanje što je s javnim natječajem za čitav kompleks i prostor SC-a koji je trebao uslijediti na osnovu prostorne studije SC-a iz 2007. godine.

Današnje, pak, stanje paviljona svjedoči da je izvršeno potpuno demontiranje čitave konstrukcije paviljona (stupovi, krov, zidna opna), što upućuje na zaključak da je u tijeku faksimilska rekonstrukcija objekta, koja prati konzervatorske propozicije iz 2009., no koje su transparentne za samo jedan, uski krug struke, ali ne i široj javnosti koja bi trebala biti upoznata i uključena.⁷ Uz prethodno rečeno, htjela bih parafrazirati međunarodnu stručnu terminologiju i povelje gdje se navodi da se faksimilska rekonstrukcija (tzv. "falsificiranje povijesti") poduzima u slučaju potpune destrukcije kulturnog dobra, kao što je primjerice bio slučaj s porušanim gradovima u Europi nakon 2. svjetskog rata, poput Varšave, gdje je glavni argument za njezinu potpunu rekonstrukciju bio očuvanje nacionalnog identiteta, u čemu se i uspelo, za razliku od Starog mosta u Mostaru čijom se faksimilskom rekonstrukcijom pokušalo zacijeliti antagonizam i ujediniti podijeljeni grad što se nažalost nije pokazalo

odlučujućim ni presudnim u odnosu na proces nacionalnog pomirenja u Mostaru. Ostaje pitanje kakav i čiji identitet se faksimilskom rekonstrukcijom paviljona želi očuvati, s obzirom da se rješava odvojeno od sastavnog dijela identiteta ovog paviljona, tj. prostora kojem pripada – povijesno kulturnoj cjelini Studentskog centra.

PAROMLIN U ŽRVNJU

Prostor Trnja, odnosno Paromlina je "s obzirom na opseg, vrstu i karakteristike nepokretnih kulturnih dobara" prostor Trnja, ušao u tzv. B-područje, koje pokriva prošireni prostor prve kontaktne zone Povijesne urbane cjeline grada "na koju se proteže ukupan režim zaštite registriranog spomenika kulture". Kao jedan od najznačajnijih zagrebačkih industrijskih kompleksa, Paromlin čini jedinstvenu ambijentalnu gradsku vizuru i jedan je od parametara za određivanje vizualnog izgleda grada, ali i svjedočanstvo kako o razvoju industrije u nas, tako i novih arhitektonskih konstrukcija i materijala.⁸ Ovu ikonu gradskog pejzaža Zakon o zaštiti spomenika štiti od uklanjanja, tj. ne dozvoljava rušenje kompleksa Paromlina u cjelini jer nikad nije

doneseno Rješenje o prestanku svojstva spomenika kulture tog kompleksa. K tome, očuvanje fizičkog aspekta industrijske arhitekture ima mnoge prednosti za ponovnu uporabu: riječ je o građevinama koje su građene durabilnim materijalima, imaju velike podne površine, visoke stropove, velike i široke prozorske otvore te ogroman "otvoreni" unutarnji prostor unutar kojeg se mogu smjestiti građevine s više razina. Nadalje, oštećenja nastala u požaru 1988. se ne odnose na cijeli zaštićeni kompleks Paromlina koji se sastoji od većeg broja zgrada, već samo na zgradu mlina i to djelomično, za koju nikad nije niti izrađen elaborat o mogućnostima obnove. Prenamjena ovog kompleksa, koji se nalazi na atraktivnoj i skupoj lokaciji je i dalje neizvjesna, i sa strepnjom iščekujemo odluku o njegovoj sudbini u okviru uređenja ovog važnog gradskog prostora s obzirom na učestale prijedloge o njegovu rušenju, kao i sveprisutnu činjenicu da su urbanistička rješenja danas često rezultat sprege kapitala i gradskih vlasti, i stoga ne podržavaju kontinuitet kulturnog i urbanog identiteta.

Današnje stanje i neizgledna budućnost ovog spomenika, kao i razne građevinske špekulacije vezane za prostor na kojem se ovaj kompleks nalazi, govori o nesnalaženju konzervatorskih i urbanističkih službi koje nisu uspjele dati kvalitetnu stručnu revalorizaciju čitavog prostora. Dotle se kompleks Paromlina pretvara u slam, a gradske pak vlasti percipirajući Paromlin kao tržišno dobro ne vide potrebu raspisivanja međunarodnog javnog natječaja kojim bi se riješila problematika ovog iznimno važnog urbanog prostora, što samo potvrđuje tezu o postojećoj neartikuliranoj prostornoj politici, ali i ekonomskom pristupu baštini koji je svodi na "tržišnu cijenu", za koju dobro znamo da je baština kao društveno dobro nema niti će je ikad imati. Projektima urbane konzervacije se opravdava zavidna razina ulaganja u arhitekturu, s ciljem da se afirmira kao sredstvo za unapređenje urbanog okoliša, a ne ka maksimalnoj iskoristivosti urbanog tkiva.

JAVNO OČITOVANJE O NAMA SAMIMA

"Namjena" građevina nije samo u tehničkoj izvedbi, kao što je Riegl definirao, već se odnosi na urbanu kulturu grada – njegovu tradiciju, njegovu svakodnevnicu, nove aktivnosti i nove urbane zajednice.⁹ Naravno, pitanje moći centralno je za uspostavljanje baštine (ali i identiteta), jer baština nastaje kao proces, i oni koji imaju najveću moć odlučuju ili utječu na to što će se pamtili, a što zaboraviti iz prošlosti. Ili, još bolje, riječima Georgea Orwella: "Tko kontrolira sadašnjost, kontrolira prošlost". Danas su vlasnici kulturnog dobra (uglavnom su to država i grad) i stručnjaci

Francuski paviljon, izvorno stanje, arhivska fotografija

Francuski paviljon, današnje stanje
Foto: Jadran Boban

suočeni s dva izazova koji potječu iz političkih i društvenih konteksta: izazov dijeljenja moći i izazov suradnje, koja zahtijeva promjenu pristupa, uvažavanje smislenijeg sustava vrednovanja i neizbježnost kompromisa. Arhitektura utječe na vrijednosti u zajednici i ujedno zrcali te iste kulturne vrijednosti, i bez obzira koliko god u posljednje vrijeme raste urbana svijest, kao i svijest građana o važnosti javnog dobra, javnost se najčešće ne uključuje u proces donošenja odluka niti se uvažava njezino mišljenje. Iako je baština tijesno isprepletena i vezana za dinamiku moći u društvu, mišljenje i stav javnog mijenja u donošenju važnih odluka koje se tiču unapređenja njihova urbanog okoliša, jedna je od važnih i nužnih prekretnica u promjeni pristupa prema zaštiti baštine, kakav se provodi na globalnoj razini tijekom zadnjih desetljeća. Što je veći broj ljudi koji se slažu oko temeljnih i trajnijih vrijednosti spomenika, tim će biti veća javna vrijednost koju spomenik na taj način zadobiva.

Naposljetku, u srži koncepta kulturne baštine nalazi se prije svega njezina "javna" vrijednost, tj. način na koji društvo poima korelaciju prošlost-sadašnjost-budućnost. Javna vrijednost se očituje u načinu kako građevine funkcioniraju, u funkcionalnom aspektu koji pružaju u svakodnevnom životu i razumijevanju koje javno iskazuju o ljudskim potrebama i smislu postojanja. To javno očitovanje o nama samima, najznačajniji je javni iskaz arhitekture. Odnos društva prema baštini nije (niti smije biti) nepristran, jer je taj odnos prvenstveno modus naše samorealizacije, a način na koji se odnosimo prema baštini potvrđuje kakvi jesmo.

1 Sonja Leboš, *Kultura promjene*, Zbornik Instituta za društvena zbivanja, Zagreb, 2012. (neobjavljeni rad)

2 Radionica *Stari prostori, nove namjene – Revitalizacija SC-a*, Vinko Penezić, Krešimir Rogina, Krešimir Galović, 2006.

3 Adrian Forty, *Words and Buildings. A vocabulary of modern architecture*, Thames and Hudson, London, 2000., str. 39.

4 Nicholas Stanley Price (ed.), *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, The Getty Conservation Institute, Los Angeles, 1996., str. 218-219.

5 Konzervatorska dokumentacija s propozicijama za izmjene i dopune PUP-a centra grada Zagreba za prostor Studentskog centra.

6 Caroline Alderson, *Changing Perspectives on Appropriate Change in Historic Settings*, APT Bulletin, sv. 37, br. 4, 2006., str. 22-23.

7 Konzervatorska dokumentacija s propozicijama za izmjene i dopune PUP-a centra grada Zagreba za prostor Studentskog centra, Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb, 2009.

8 Krešimir Galović, *U spomen i profilu. Od željezničke stanice do stambene zgrade*, u: *Grad za 21. stoljeće*, Psefizma, 2001.

9 Françoise Choay, *The invention of historic monument*, Cambridge University Press, 2001., str. 171.

REVITALIZACIJA INDUSTRIJSKE BAŠTINE GRADA RIJEKE – PROPUŠTENA PRILIKA?

POJAM INDUSTRIJSKE BAŠTINE POSLJEDNIH JE GODINA IDENTIFICIRAN JE KAO
SASTAVNI DIO RIJEČKOG IDENTITETA / LIDIJA BUTKOVIĆ MIĆIN

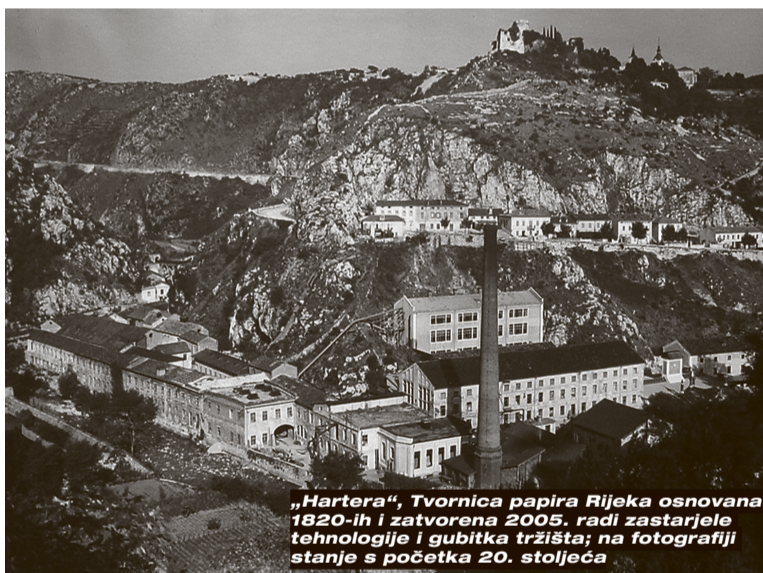
Svijest o nerazdruživoj povezanosti riječkog identiteta s industrijskom prošlošću (i suvremenošću) grada, simbolički je reprezentirana u poznatoj fontani arhitekta Igora Emilija na Koblerovom trgu, realiziranoj 1974. godine, u vrijeme dok je većina riječkih proizvodnih kapaciteta još uvijek bila u funkciji i tek se naslućivalo nadolazeće postindustrijsko doba i proklamirano okretanje tercijarnim djelatnostima. Povodom obilježavanja 150. obljetnice postojanja Tvornice papira *ready-made* kompozicijom od dijelova starog tvorničkog mlina za mljevenje papira Emili je ostvario umjetnički vrijedan objekt, do danas najbolji spomenik riječkom duhu, inovativnosti i industrijskoj tradiciji. Krajem 1980-ih knjiga prof. dr. sc. Radmile Matejčić, *Kako čitati grad*, koje smo se nedavno prisjetili na premijeri dokumentarnog filma Danice Mračević Jurišić inspiriranog životnim djelom "tete Rade", otkrila je Riječanima bogatu prošlost njihovog grada te bila svojevrsni *spiritus movens* sistematične obrade i prezentacije riječke arhitektonske baštine tijekom 1990-ih godina (opsežne izložbe u organizaciji tadašnje Moderne galerije), gdje je zaslužno mjesto pripalo i industrijskoj baštini.

Intenzivniju valorizaciju industrijskog nasljedja na užem riječkom području potaknule su izvanjske prilike, odnosno konsternacija kulturne javnosti projektom modernizacije lučkih terminala i rekonstrukcije riječkog obalnog pojasa koju je 2003. godine amenovala Svjetska banka i ušuškala sa 155 milijuna američkih dolara. Nakon ratnih godina i poslijeratne tranzicijske stagnacije, optimiziranje i proširenje lučke djelatnosti planirano je nauštrb povijesnih lučkih skladišta iz razdoblja austrougarske uprave koja su mahom bila predviđena za rušenje. Premda su skladišta bila stavljena pod preventivnu konzervatorsku zaštitu, ista je naprasno ukinuta kako bi se pogodovalo dotičnom megaprojektu te je onda ponovno vraćena 2006. godine nakon vrlo uspješne i za hrvatske prilike gotovo singularne akcije povjesničara umjetnosti i stručnjaka srodnih profila (Daina Glavočić, Nana Palinić, Julija Lozzi Barković, Miljenko Smokvina, Jasna Rotim Malvić i drugi) koji su široj javnosti ne samo ukazali na vrijednost lokalne industrijske arhitekture, nego i ponudili alternativne, pozitivne svjetske primjere rekonstrukcije i prenamjene takvih tipova građevina.

„KRPANJE GRADA“

Ustrajnim javnim angažmanom brojnih kulturnih djelatnika, industrijska baština postala je u posljednjih deset godina jedan od najjačih brandova grada Rijeke. Od 2003. godine kontinuirano se, uglavnom u pravilnom bijenalnom ritmu, održavaju međunarodne konferencije o industrijskom nasljedju koje okupljaju eminentne domaće i europske stručnjake. Na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Rijeci (dr. sc. Julija Lozzi Barković) i na Građevinskom fakultetu (dr. sc. Nana Palinić) otvoreni su kolegiji o riječkoj industrijskoj povijesti kojima se uspješno senzibiliziraju i motiviraju nove generacije mladih znanstvenika te se razmišlja i o pokretanju sveučilišnog Centra za proučavanje industrijskog nasljedja. Rijeka je prvi hrvatski grad koji je primljen u članstvo Réseau Art Nouveau Networka sa sjedištem u Bruxellesu, međunarodne asocijacije koja okuplja gradove bogatog secesijskog nasljedja te će biti prilike za internacionalnu promociju graditeljskog i industrijskog nasljedja tog povijesnog razdoblja, između ostalog, i lučkog skladišnog kompleksa XIX-XXIII (popularno nazvanog Metropolis), jedinstvenom po obilnoj aplikaciji secesijskih pročelnih detalja. Istraživački

interes je od početne fascinacije arhitektonskim oblikovanjem impresivnih industrijskih postrojenja prerastao u organizirani, interdisciplinarni rad na inventarizaciji svih segmenata riječke industrijske baštine, uključujući i uže područje industrijske arheologije, tj. izučavanje povijesnog razvitka tehnologije industrijskih procesa i inventara (opreme) industrijskih zgrada. Društvo arhitekata Rijeke pokrenulo je 2008. godine u suradnji sa lokalnom samoupravom međunarodne arhitektonsko-urbanističke radionice koje, pod geslom "krpanja grada", promišljaju metode integracije dojučerašnjih industrijskih zona u urbanu matricu te njihove transformacije u suvremene, multifunkcionalne gradske prostore. Krajem 2010. godine realizirana je i velika izložba, Riječki torpedo – prvi na svijetu, u Muzeju grada Rijeke kao prva muzejska prezentacija i interpretacija industrijske i tehničke baštine u Rijeci, s nadom organizatora da bi mogla predstavljati jezgru budućega stalnog postava Muzeja torpeda –

„Hartera“, Tvornica papira Rijeka osnovana 1820-ih i zatvorena 2005. radi zastarjele tehnologije i gubitka tržišta; na fotografiji stanje s početka 20. stoljeća

Muzeja industrijske baštine. Torpedo, taj smrtonosni, ali za svoje vrijeme vrhunski proizvod industrijskog dizajna, kao i lansirna rampa istoimene tvornice, preventivno zaštićena 2000. godine, postali su najprepoznatljiviji simboli riječke industrijske prošlosti: torpedo nalazimo u imenu jedine hrvatske udruge za promicanje i očuvanje industrijskog nasljedja (Pro Torpedo, Rijeka), dok je sam prostor napuštene tvornice inspirirao nekoliko umjetničkih događanja i radova (primjerice, izvedba *Carmine Burane* HNK Ivana pl. Zajca iz Rijeke u hali tvornice 2006. godine, video rad Nadije Mustapić, *Poslijepodne bez gravitacije*, 2011.).

ETAPNO DEMOLIRANJE BAŠTINE

Pojam industrijske baštine tako je posljednjih nekoliko godina ušao u uho građana Rijeke, identificiran je kao sastavni dio riječkog identiteta te su i lokalne političke strukture, barem nominalno, prihvatile potrebu zaštite i revitalizacije pojedinih kompleksa industrijske baštine, poput spomenutih Torpeda, Tvornice papira (Hartere) ili pak tvornice duhana Rikarda Benčića. U slučaju potonjeg radilo se o svakako najambicioznijoj zamisli prenamjene niza objekata unutar inzule bivše tvornice u novi komercijalno-kulturni gradski centar, čije je središte trebao postati historicistički T-objekt rezerviran za sjedište Muzeja moderne i suvremene umjetnosti natječajnim radom riječkih arhitekata Randića i Turata iz 2002. godine. Nažalost, od natječajnog rješenja MMSU-a do danas istopile su se optimistične projekcije oko ex-Benčića: pojedine građevine u sklopu tvornice etapno su demolirane razotkrivši nespremnost naše sredine da cjelovito sačuva jedan raritetan

i reprezentativan industrijski kompleks, dok je projekt Randića i Turata definitivno stopiran prošle godine od strane lokalnih čelnika, i to u prilično nestručnoj (i nedostojanstvenoj) novinskoj prepisci, čime su ugašene nade da će Rijeka napokon dobiti relevantan izložbeni prostor te moći trajno pokazati dragocjenosti muzejskog fundusa. S druge strane, Grad Rijeka užurbano radi na realizaciji novog Autobusnog terminala Žabica (projekt zagrebačkog arhitektonskog ureda 3LHD, 2008.) po modelu javno-privatnog partnerstva, a koji uključuje rušenje povijesnih željezničkih skladišta u zaleđu riječke luke za koja se zakašnilo s izricanjem zaštitnih mjera. Prevencija slične sudbine lučkih skladišta (definitivno?) izborna 2006. godine sve se više doima kao Pirova pobjeda: građevine doduše stoje, no kako su smještene na lučkom području sa restriktivnim režimom pristupa i korištenja za građane i turiste, a između Grada Rijeke i Lučke uprave vlada vrlo zreli *drž-ne* daj odnos, ne nazire se konačno rješenje njihove prenamjene.

NAKON ŠOKA TRANZICIJE

Primjera radi, u monumentalni Metropolis kompromisno će se useliti uredska administracija Luke, kako baš ne bi zjapio prazan, dok građani Rijeke mogu samo sanjati o modernim (i povoljnim) loftovima poput onih koje bi u unutrašnjosti starih skladišta adaptirali Randić i Turato. Možda bude više sreće s recentnim planom uređenja zone Tvornice papira od strane istog arhitektonskog tima, koja je trenutno sinonim za festivalsku zabavu dva-tri dana u godini, a mogla bi zaživjeti kao poželjan rezidencijalno-komercijalni kvart u samom središtu grada. Koliko svaki ustupljeni kvadrat napuštenih skladišta može poboljšati gradski život, pokazuje primjer IVEX-a na Delti koji već nekoliko godina koriste udruge nezavisne kulture. Otužno stanje lansirne rampe Torpeda, koja, iako pod konzervatorskom zaštitom, trpi kontinuirano materijalno propadanje, najpreciznije podcrtava bilancu minulog desetogodišnjeg rada na očuvanju i revitalizaciji riječkog industrijskog nasljedja. Poražavajuća je činjenica kako je Emilijev pionirski iskorak na Koblerovom trgu ujedno i jedan od vrlo rijetkih konkretnih rezultata na tom polju, a i ta se fontana danas nalazi u dosta lošem stanju i iziskuje stručnu obnovu. Ovogodišnja, peta međunarodna konferencija o industrijskoj baštini u organizaciji Pro Torpeda u novoizgrađenim prostorijama suorganizatora – Građevinskog i Filozofskog fakulteta koji su tek nedavno zaživjeli u krugu riječkoga Kampusu na Trsatu, zakazana za 25. i 26. svibnja, bilježi rekordan broj prijavljenih referenata očitujući sve veći interes za izučavanje industrijskog nasljedja, no ukoliko se ne ostvare financijski i društveni uvjeti da to nasljedje ranijih generacija postane integralni dio života suvremenog grada, akademski naponi će imati vrlo uzak odjek i učinak. Nadamo se da množina napuštenih zgrada i pustih pogona preostalih nakon šoka tranzicije, ipak neće biti preveliki zalogaj za naše društvo te da će sadašnju posvemašnju konfuziju oko nadležnosti instanci državne i gradske uprave te rasap integralnog promišljanja razvoja urbanih cjelina, zamijeniti sustavniji i bogatstvu našeg nasljedja primjereniji pristup. ■

IMAGINARNI SOUNDTRACK

HALF BLOOD ISTRAŽUJE MITSKU AMERIKU, ONU KOJE ZAPRAVO NIKAD NIJE NI BILO I KOJU JE NEMOGUĆE DOČARATI UNATOČ TOME ŠTO JE SE UVIJEK IZNOVA IZMIŠLJA

KARLO RAFANELI

Horseback, *Half Blood* (Relapse, 2012.)

Half Blood, treći album Horsebacka, neobičnog projekta predvođenog Jenksom Millerom, spaja niz različitih utjecaja u jednu novu i iznenađujuće kreativnu cjelinu. Nazvati Horseback metal bendom bilo bi pogrešno, iako je upravo element black metal vokala taj koji bi mogao odbiti publiku nesklonu takvim manirizmima. *Half Blood* je album koji doslovce egzistira u izmišljenom glazbenom svemiru. Album otvara *Mithras*, pjesma energičnog, polnog ritma koju bi se moglo zamijeniti za recimo americana bend poput 16 Horsepower, no onda ulete black metal krici i sve ode u nepredvidljivom smjeru. Taj spoj je naizgled posve nelogičan. Je li ovo neki novi vid američke gotike? Želi li se ovakvim tretmanom naglasiti opresivno podrijetlo američke korijenske glazbe, odnosno ideja da većina folk tradicije

izvire iz opisa osobne i kolektivne patnje? Sumnjam da Horseback gledaju toliko daleko i konceptualno. *Half Blood* je prije svega rezultat stilskih opreka koje zapravo odlično funkcioniraju baš zato što se radi o tako oštrim estetskim suprotnostima. No, stvari postaju još stilski zapetljanije s *Inheritance (The Changeling)* i trodijelnom završnicom *Hallcigenia*, u kojima dolaze do izražaja elementi dronea, ambienta i kraut rocka, koji su naravno opet pomiješani s americana utjecajem. Završnica u obliku dvanaest minuta duge *The Emerald Tablet* zvuči kao Neil Young & Crazy Horse koji sviraju materijal s prvog albuma Neu! Unatoč tom suludom stilskom gulašu, ovo je album koji je najlakše okarakterizirati kao psihodeličan. Njegova psihodelija nije doduše hipijevski šarena, nego metalski, kao i folkerski siva. *Half Blood* jednako nose himničke pjesme poput udarne *Arjuna* kao i rasplinuti komadi meditativnih zvučnih kolaža. Ovo je korijenska glazba za ljude koji ne mogu poslušati album Merle Haggarda u

TREĆI ALBUM
HORSEBACKA,
NEOBIČNOG PROJEKTA
PREDVOĐENOG
JENKSOM MILLEROM,
SPAJA NIZ RAZLIČITIH
UTJECAJA U JEDNU
NOVU I IZNENAĐUJUĆE
KREATIVNU CJELINU

jednom komadu, ali će drage volje otići na koncert Sunn O. Slično kao i noviji albumi benda Earth, *Half Blood* istražuje mitsku Ameriku, onu koje zapravo nikad nije ni bilo i koju je nemoguće dočarati unatoč tome što je se uvijek iznova izmišlja. U tom smislu ovo bi mogao biti soundtrack za neke zamišljene nastavke

Jarmuschevog *Dead Mana* ili možda još bolje novu, nadrealniju verziju Boormanovog *Oslobađanja*. Meditativno i opresivno se ovdje miješaju u gotovo jednakim omjerima, nikad posve ne odajući pravu autorovu namjeru. Ostaje zapravo jedino osjećaj da bend opisuje stvari iz vremena koje ne možemo posve percipirati kao prošlost, već njezin paralelni, možda i pomalo nadnaravni obris. **E**

OGLAS

Na temelju članka 4. stavka 1. Zakona o kulturnim vijećima („Narodne novine“, broj 48/04 i 44/09), ministrica kulture upućuje

JAVNI POZIV

za predlaganje članova kulturnih vijeća

Pozivaju se institucije i udruge iz područja kulture i umjetnosti da podnesu pisane i obrazložene prijedloge kandidata za izbor članova Vijeća koja se osnivaju pri Ministarstvu kulture iz područja kulture i umjetnosti kojima se bave, a to su:

- Vijeće za glazbu i glazbeno-scenske umjetnosti,
- Vijeće za dramske umjetnosti,
- Vijeće za knjigu i nakladništvo,
- Vijeće za likovne umjetnosti,
- Vijeće za nove medijske kulture i
- Vijeće za međunarodnu kulturnu suradnju i europske integracije.

Za članove Vijeća imenuju se kulturni djelatnici i umjetnici iz područja umjetnosti i kulture koji svojim dosadašnjim dostignućima i poznavanjem problema vezanih za utvrđivanje i provedbu kulturne politike mogu pridonijeti ostvarenju ciljeva zbog kojih je Vijeće osnovano.

Član Vijeća ne može biti osoba koja ima udio u vlasništvu ili sudjeluje u upravljanju pravne osobe koja obavlja djelatnost u kulturi iz područja kulturnog vijeća.

Prijave, uz koje je obvezno priložiti životopis i dokaze o ispunjavanju uvjeta iz ovog Javnog poziva, podnose se u roku od 30 dana od dana objave Javnog poziva u Narodnim novinama (broj 52 od 9. svibnja 2012. godine), na sljedeću adresu:

Ministarstvo kulture

Runjaninova 2

10 000 Zagreb,

s naznakom: „Prijava kandidata za člana kulturnog vijeća Ministarstva kulture“.

PRAZNIK HRVATSKE GLAZBE

U SIMFONIJI U FIS-MOLU DORE PEJAČEVIĆ MOGUĆE JE ČUTI I GUSTU VAGNERIJANSKU ORKESTRACIJU I BRAMSOVSKI STRAH OD PRAZNOG PROSTORA, ALI I SUPTILNE ODJEKE DEBUSSYJEVE IMPRESIONISTIČKE ZVUKOVNE PALETE I MAHLEROVIH PREPOZNTLJIVIH GLAZBENO-RETORIČKIH GESTI

TRPIMIR MATASOVIĆ

Uz koncert Simfonijskog orkestra Hrvatske radiotelevizije, održan u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog u Zagrebu 10. svibnja 2012.

Tebralo je smjelosti da se na program jednog pretplatničkog koncerta uvrsti *Simfoniju u fis-molu* Dore Pejačević, i to još sučeljeno s opusima Claudea Debussyja i Gustava Mahlera. No, upravo je to učinio dirigent (i – ne manje važno – skladatelj) Mladen Tarbuk, agilni promicatelj hrvatske glazbe općenito, a posebice one iz razdoblja moderne. Preplavili su dvoranu Lisinski tako tog četvrtka boje, pa čak i mirisi glazbe skladane u prvim desetljećim dvadesetoga stoljeća, koja svim svojim bićem odiše nostalgijom prema neumitno prošloj bezbrižnosti devetnaestoga – kao da je već naslućivala sve turbulencije i prijepore vremenâ koja su u tom trenutku glazbu tek čekala.

ETER BEZ EROSA Program je otvoren Debussyjevima *Nokturnima* – osebujnom

partituroj u kojoj simfonijski orkestar slika tri impresionistička pejzaža, u završnici djela potpomognut i ženskim zborom. U početnim *Oblacima* u prvom je planu bio suspregnut, ali raskošan zvuk gudača Simfonijskog orkestra HRT-a, koji su pokazali da se i u Zagrebu može svirati pravi *pianissimo* – samo kad se hoće. Sav sjaj impresionističkog orkestra do punog je izražaja došao u *Svečanostima*, dok je zaključne *Sirene* obilježio lijep i dobro pripremljen zapjev djevojačkoga zbora *Mozartine*. Ipak, djevojački zbor nije isto što i ženski, pa je tako ovaj stavak bio više eteričan nego sirenski erotičan, čime je djelo lišeno jedne svoje ipak ne sasvim nebitne komponente.

Usljedile su potom Mahlerove *Pjesme na stihove* Friedricha Rückerta – još jedna prilika Mladenu Tarbuku da razradi raskošni orkestralni zvuk u svim njegovim sofisticiranim modernističkim nijansama. Posebno su se pritom istaknuli nadahnuti solistički istupi koncertne majstorice Mirjam Pustički Kunjko, kao i troje oboista, i to na različitim glazbalima – oboi, engleskom rogu i oboi d'amore. Najveća je zvižda izvedbe, pak, bila mezzosopranistica Dubravka Šeparović Mušović. Relativno

nedavno iskustvo izvedbi Wagnerove *Kundry* blagotvorno je djelovalo i na njenu interpretaciju Mahlera, obilježenu iznimnom pozornošću prema pjesničkom tekstu i svim nijansama Mahlerove vokalne fraze. Vrhunac izvedbe pritom nije bila himnična završna pjesma *Um Mitternacht*, nego gotovo onostrano otuđena središnja pjesma *Ich bin der Welt abhanden gekommen*.

SAMOSVOJNO REMEK-DJELO

Nakon izvedbi Debussyjeve i Mahlerove glazbe, moglo se postaviti pitanje hoće li *Simfonija u fis-molu* Dore Pejačević izdržati usporedbu s djelima tih velikana. No, odgovor je nedvojbeno pozitivan. Monumentalno djelo, koje je Mladen Tarbuk izveo u integralnom, četrdesetpetominutnom obliku, odraz je i odzvon glazbe kojom je Pejačević bila okružena u svijetu kojem je pripadala. U njoj je simfoniji tako moguće čuti i gustu wagnerijansku orkestraciju i bramsovski strah od praznog prostora, ali i suptilne odjeke Debussyjeve impresionističke zvukovne palete i Mahlerovih prepoznatljivih glazbeno-retoričkih gesti.

To, međutim, ne znači da je Dora Pejačević eklektik – naprotiv, svi su navedeni

elementi objedinjeni u izrazito samsvojnu tvorevinu, pravo remek-djelo, koje zaslužuje postati ne samo repertoarnim, nego i kanonskim djelom hrvatske Moderne. Mladen Tarbuk možda i jest riskirao uvrstivši to djelo u prgoram – no rizik se isplatio: kako zbog neputne kvalitete same partiture, tako i zbog Tarbukove autoritativne interpretacije, ali i iznimno angažirane suradnje Simfonijskog orkestra HRT-a. Deseti svibnja 2012., koliko god to patetično zvučalo, uistinu je bio veliki dan za hrvatsku glazbu. ■

ODRICANJE OD VIRTUOZITETA U KORIST GLAZBE

KRPAN SADA MOŽE BEETHOVENU PRISTUPITI PUNO INTIMNIJE, GRADEĆI BLIZAK ODNOS SA SKLADATELJEM, NEUVOJETOVAN IKAKVIM IZVANJSKIM UPLIVIMA

TRPIMIR MATASOVIĆ

Uz recital pijanista Vladimira Krpana, održan u Zlatnoj dvorani Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu 15. svibnja 2012.

U polustoljetnoj pijanističkoj karijeri Vladimira Krpana glasovirski je opus Ludwiga van Beethovena jednom od trajnih preokupacija. Tom se opusu – kako u njegovom solističkom, tako i u koncertantnom dijelu – Krpan uvijek iznova vraćao, i to ne samo kao interpret, nego i kao pedagog koji je odgojio više generacija vodećih hrvatskih pijanista.

Ne čudi stoga što se, nakon što je svojevremeno izveo i snimio sve Beethovenove glasovirske koncerte, Krpan odlučio ponovno intenzivno pozabaviti i njegovim sonatama – tim, kako se običava reći, *Novim zavjetom pijanističkoga Svetog pisma*. Životna zrelost pritom mu je omogućila luksuz da se u hvatanje u koštac s tim djelima upusti neopterećen onime što bi od

njeja mogla očekivati publika, koncertni agenti, pa, u krajnjoj liniji, i glazbena kritika. Upravo zbog toga, Krpan sada može Beethovenu pristupiti puno intimnije, gradeći blizak odnos sa skladateljem, neuvojetovan ikakvim izvanjskim uplivima.

POGLED PREMA NASLJEDNICIMA... U tom ključu treba čitati i njegove interpretacije Beethovenovih sonata opus 109 i 106, koje je publici predstavio u inače nedovoljno iskorištenom prostoru Zlatne dvorane Hrvatskog instituta za povijest u zagrebačkoj Opatičkoj ulici. Sonatu opus 109, prvu među čuvenim posljednjim trima Beethovenovim sonatama, Krpan je sagledao kao svojevrsno skladateljevo eksperimentiranje s razlaganjem glazbene građe. Prvi je stavak pritom tek uvod u osebujan varijacijski niz, u kojem se polazišna tema rastače sve do stupnja u kojem njeni sastavni dijelovi, koliko god i dalje prepoznatljivi, postaju nesastavljivi. U tom smislu, Krpan, kao dobar poznavatelj pijanističke literature, kao da potcrtava Beethovena

kao Brahmsova prethodnika, osobito u pogledu već u ovoj sonati naznačene tehnike razvojnog variranja.

... I PRETHODNICIMA I dok je Krpanova interpretacija Sonate opus 109 simbolično uprla pogled prema Beethovenovom nasljedniku, izvedba je Sonate opus 106 – takozvane *Hammerklavier sonate* – pozornost posvetila Beethovenovom odnosu prema glazbenoj prošlosti. Prva dva, u zvuku gotovo simfonijski oblikovana stavka, pritom kao da tek uvode u monumentalni *Adagio sostenuto*, stavak koji se, premda ukotvljen u svom vremenu, opire uobičajenim periodizacijskim klasifikacijama. No, pravi je pijanistički *tour de force* Krpan sačuvao za veliku završnu fugu. Zrelo i razborito, odolio je napasti prebrzoga tempa, koji u interpretacijama mnogih drugih pijanista ovom stavku više odmaže nego pomaže. Umjesto toga, Krpan je umjeren, ali nipošto ne i prespor tempo iskoristio kao priliku da transparentno predstavi Beethovenov podvojeni odnos prema glazbi

baroka, napose onoj Georga Friedricha Händela. Niz je Beethovenovih postupaka ovdje neskrivena posveta starijem skladatelju. No, s druge strane, kao i u varijacijama Sonate opus 109, i ovdje Beethoven razgrađuje polazišnu građu, često s gotovo ironijskim odmakom od barokne gestičnosti.

Vladimir Krpan u objema je ovom prilikom odabranim sonatama jasno pokazao da ga u zreloj životnoj dobi više ne zanima puki pijanistički virtuozi, nego, prije svega, glazba sama. I u tom je smislu ovaj njegov recital služio na čast ne samo pijanistu, nego, još i više – skladatelju. ■

NASILJE NAD SILOVANJEM

ČETRNAESTERO JE GLAZBENIKA ORKESTRA SPLITSKOG HNK U ZAJEDNIČKIM NASTUPIMA OSTVARILO IMPOZANTAN I KOMPAKTAN ZVUK, UZ NIZ NADAHNUTO OBLIKOVANIH SOLISTIČKIH ISTUPA

TRPIMIR MATASOVIĆ

Benjamin Britten, *Silovanje Lukrecije*, Hrvatsko narodno kazalište, Split, 19. svibnja 2012.

S povijesne distance od šezdesetšest godina, danas možda i nije moguće u potpunosti pojmiti koliko je *Silovanje Lukrecije* Benjamina Brittena te sada već davne 1946. bilo, ako ne revolucionarno, onda svakako na više načina novo i novotno djelo. Ponajprije, riječ je o djelu koje se smatra prvencem žanra *komorne opere* (koji, doduše, nije bez određenih prethodnika), kojeg se kasnije latio niz skladatelja druge polovine dvadesetoga stoljeća. Među njima je i sâm Britten, koji je upravo u tom žanru skladao polovinu svog glazbeno-scenskog opusa. Inovacije nalazimo i u osebujnoj dramaturškoj strukturi, u kojoj se sučeljavaju dva svijeta – poganski rimski, utjelovljen u protagonistima, te suvremeni kršćanski, inkarniran u komentatorskim likovima dvoje *korusa*.

Silovanje Lukrecije hrvatskoj publici nije nepoznato – pod različitim je naslovima

GLAVANOVA JE REŽIJA UGLAVNOM IZRAZITO STATIČNA: PROTAGONISTI JEDNOSTAVNO PREVIŠE VREMENA PROVODE STOJEĆI U MJESTU – A KAD STOJE PREDUGO, NE PREOSTAJE IM NIŠTA DRUGO, NEGO RAŠIRITI RUKE

(*Lukrecija, Otmica Lukrecije, Nasilje nad Lukrecijom*) postavljano u više navrata – prvi put već 1951. u Zagrebu, samo pet godina nakon praizvedbe, a posljednji 1997, također u središnjoj nacionalnoj kazališnoj kući. U Splitu je izvedeno 1957, u sklopu programa Splitskog ljeta, no najnovija je produkcija, premijerno izvedena 19. svibnja, prvo postavljanje te opere u nekom HNK-u izvan Zagreba.

U okviru repertoara Splitskog HNK, riječ je o hvalevrijednom iskoraku prema glazbi dvadesetoga stoljeća, koju se na daskama tog kazališta gotovo uopće ne izvodi, uz tek povremene iznimke djela hrvatskih skladatelja. Također, za svaku je pohvalu što se to kazalište u ovaj projekt upustilo koprodukcijски, uspostavivši suradnju s madridskom Kulturnom zakladom Artemus i tršćanskim Kazalištem Giuseppe Verdi.

NEISKORIŠTEN GLAZBENO-DRAMATURŠKI... Koprodukcijiska šarolikost očitovala se u međunarodnoj postavi pjevača, kao i u doprinosu talijanske kostimografkinje Terese Ancone. No, glavninu su ovog projekta, koji je, uoči stogodišnjice Brittenova rođenja sljedeće godine, premijerno izveden upravo u Splitu, iznijele hrvatske snage, predvođene dirigentom Robertom Homenom i redateljem (i scenografom) Nenadom Glavanom.

Svakako najuspjeliji segment predstave onaj je koji potpisuje Robert Homen. A zadatak postavljen pred njega nije bio nimalo jednostavan – ionako složenu partituru trebao je pripremiti s glazbenicima orkestra splitskog HNK, koji inače nisu navikli ni na glazbu dvadesetoga stoljeća ni na komorno glazbovanje. Konačan rezultat, ako i nije u svim segmentima bio savršen, ipak je impresivan – četrnaestero glazbenika u zajedničkim je nastupima ostvarilo impozantan i kompaktan zvuk, uz niz nadahnuto oblikovanih solističkih istupa. Jedino se u izrazito komorno koncipiranim odsjecima moglo osjetiti nedostatak iskustva s tim tipom muziciranja, ali ne treba dvojiti da će se i ti odsjeci bolje uigrati tijekom narednih izvedbi.

Unutar takvog glazbeno-dramaturški zaokruženog instrumentalnog okvira stvoren je prostor i za kvalitetne vokalne interpretacije. Nažalost, taj prostor uglavnom nije dostatno iskorišten, uz iznimku uvjerljivog nastupa Katarzynie Medlarske i Alexandra Krönera u ulogama Ženskog i Muškog korusa. Što se ostalih protagonista tiče, Marijo Krnić (Kolatin) pokazao je zavidan, premda još ne i u potpunosti ostvaren potencijal, dok su Carlo Agostino (Tarkvinije) i Nuria Garcia Arres (Bjanka) pokazali visoko profesionalnu rutinu, ali ne i puno više od toga.

Najveći je nesporazum, pak, bio angažiranje Sare Galli za naslovnu ulogu, izvorno skladanu za čuvenu Kathleen Ferrier. Galli je pjevačica lijepe

scenske pojavnosti, ali ne i pjevačke sugestivnosti – barem ne u ovoj ulozi, koja traži pjevačicu nešto dublje, altovske *tessiture*, što je ovoj pjevačici, inače visokom mezzosopranu, višekratno zadavalo gotovo nepremostive poteškoće.

... I SCENOGRFSKI OKVIR Navedene manjkavosti glazbenog segmenta mogle su učinkoviti biti kompenzirane režijom. Nažalost, nisu. U redateljskoj "konceptiji" Nenada Glavana najučinkovitiji je segment scenografski okvir, čiji svezremani amfiteatralan okvir nadsvođuje libretom zadanu podvojenost pretkršćanske i kršćanske perspektive. Ipak, stječe se dojam da je taj okvir ostao upravo to – okvir, nedostatan ispunjen scenskim sadržajem. Glavanova je režija uglavnom izrazito statična (učestalo kruženje "galerije" s korusima nije tu bilo od prevelike pomoći). Protagonisti tako jednostavno previše vremena provode stojeći u mjestu – a kad stoje predugo, ne preostaje im ništa drugo, nego raširiti ruke.

Jedini "dinamičniji" segment predstave je dramaturški ključan prizor silovanja. No, upravo bi ovdje redukcija bila puno učinkovitijom od ovom prilikom odabrane hipertrofije scenskog pokreta. Uvođenje plesača tom je prizoru više odmoglo nego pomoglo, pri čemu je koreografkinja Almira Osmanović pokazala da je gledala i sudjelovala

u više predstava Milka Šparembleka, ali da njegovog koreografskog autoriteta jednostavno nema.

A moglo je mirno proći i bez tog nasilja nad silovanjem – posebice uzmemo li da ovaj konkretan redateljski zahvat, smješten u cjelinu predstave, stvara opasan dojam da je taj prizor zapravo jedino što se u cijeloj operi događa. Iznimno profinjeno Brittenovo psihološko portretiranje, pa i razvoj protagnosta gotovo da i nije čak ni naznačeno, pa se može reći da bi izvedba vjerojatno bila uvjerljivija u koncertnom, nego u ovakvom scenskom obliku. Šteta – jer previše je prilika pruženih Brittenovom partiturostalo neiskorištenima. **E**

MELA-MELA-MELA-MELANKOLIJA...

UZ PREDSTAVE *LARGE SANJE TROPP FRÜHWALD*, *METEO IRME OMERZO* I *NEBO JE SIVO I VIDI SE ISPUŠNI DIMNJAK NEKOG TVORNIČKOG DIMNJAKA PREMA TEKSTU VEDRANE KLEPICE*, ZAMISLI ROMANA NIKOLIĆA I MILICE MANOJLOVIĆ TE U REŽIJI FRANKE PERKOVIĆ

NATAŠA GOVEDIĆ

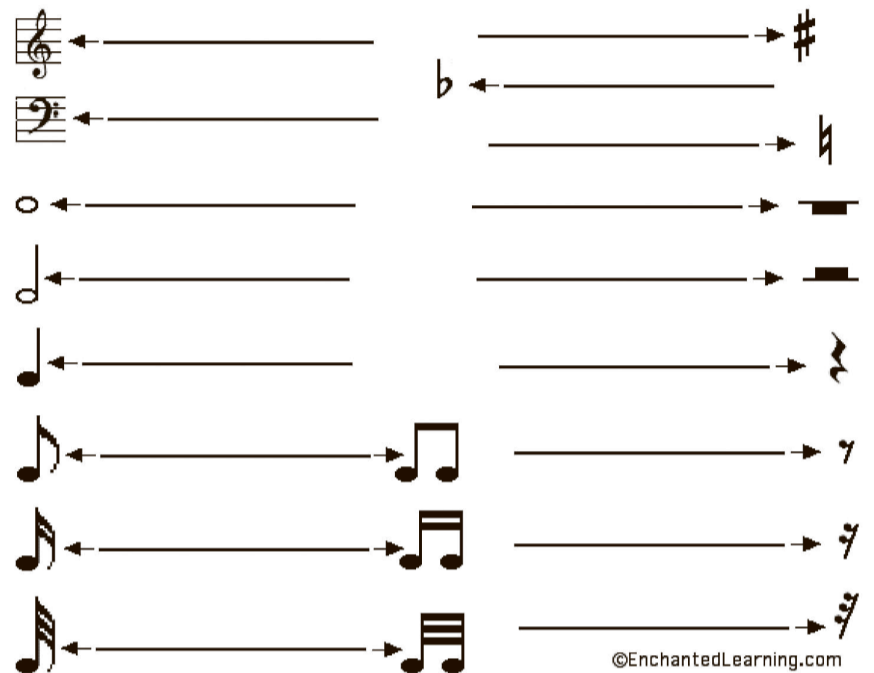
Tri nezavisne kazališne produkcije, premijerno izvedene u istom tjednu, ističu se zajedničkom i k tome zadržavajućom poduzetnošću po pitanju izbjegavanja zatvorenih institucija te naseljavanja gradskih parkova, kafića i negostoljubivog prostora MSU-a. Aktualna apokalipsa bankarskog kapitalizma i kraj (nezaduženog i neporobljenog) vremena proleterskog stanovništva nisu spriječili umjetnike u samostalnim analizama i stilovima promišljanja opustošenog svijeta. *Large Sanje Tropp Frühwald* i Studija za suvremeni ples (izveden u MSU-u), *Meteo Irme Omerzo* (izveden na Cmroku) i *Nebo je sivo i vidi se ispušni dimnjak nekog tvorničkog dimnjaka* prema tekstu Vedrane Klepice, zamisli Romana Nikolića i Milice Manojlović te u režiji Franke Perković (izvedeno u Kafiću Kolaž u Amruševoj) slažu se u još jednoj vrlo zanimljivoj dimenziji: pjevanju. Pjevanju kao posljednjem otporu i posljednjem užitku svih naših savršeno uzaludnih i neprocjenjivo vrijednih stvaralačkih profesija. Dok gusti, prodorni, operno kapacitirani glas Davorke Horvat i bardovski štap u ruci u šumarku Cmroka uspostavljaju protutežu sporim grčevima plesačkih tijela i polaganom gašenju sunčeve svjetlosti, a izvođači predstave *Nebo je sivo* u jednom trenutku svi zajedno mumljaju sebi u bradu stihove pjesme "Creep" skupine Radiohead, dotle čitav ansambl Studija za suvremeni ples izrađuje ekscentrične instrumente i uvježbano pjeva "Melancholiu" skupine Einstürzende Neubauten, "We're all gonna die" Jensa Lekmana, "Silence is sexy" ponovno skupine Einstürzende Neubauten, Nirvanin hit "Come as you are" i "Slave to the rhythm" Grace Jones. U sve tri predstave, glazba je očito ono posljednje čega se odbijamo odreći. Kao u filmskoj *Melankoliji* Larsa von Triera, planeti se mogu sudariti s meteorima i mrtve ptice mogu zasipati uredno pokošene livade, ali glazba će ići nekim posve drugim putem, čiju iracionalnu vibraciju emocionalnog intenziteta i nelinearnog trajanja ne uspijevaju ušutkati čak ni kozmičke katastrofe.

POPRIŠTE NEVREMENA 1 U kafiću "Kolaž" glumci zagrebačke ADU izvode tekst Vedrane Klepice kao četiri isprepletana monologa, upućena svakome i nikome, sebi i zamišljenom sugovorniku, pelinkovcu i mobitelu, prošlim i budućim cigaretama. Publika je pozvana za pažljivog svjedoka. Milica Manojlović, Romano Nikolić, Dado Ćosić i Hrvojka Begović dio su kvaratovskih stranaca i frendova, gostiju u lovu na ljubavnu avanturu ili bilo kakav trzaj "dogadaja", s time da svatko ostaje u svom krugu zurenja u čašu i samopredbacivanja, ne domašujući mogućnost kontakta. Glumci izvrsno igraju to propadanje u sebe. Od prve do posljednje replike ostaju u zatvorenoj zoni samourušavanja, pazeći tek da ih obilježje diskretno drugačiji emocionalni tonaliteta: ogorčenost u slučaju Dade Ćosića, toplina i izgubljenost kad je u pitanju Hrvojka Begović, gorka kombinacija rezignacije i lucidnosti Milice Manojlović te krivnja i potisnuti bijes kad govorimo o roli Romana Nikolića. Slično tekstovima Gorana

Ferčeca i Jasne Žmak, tekstualna matrica Vedrane Klepice izrazito je natopljena "zativorskom" samomržnjom i uvjerenošću da svatko u sebi nosi neku mjeru neoprostivog *ljigavljenja* i još gore pasivnosti, protiv čega navodno nema lijeka. Ta fatalistička dijagnostika i politička defanzivnost ostavljaju dojam i maskiranog moralizatorstva i pubertetskog bijesa koji se tek trebaju razviti u neki oblik fokusirane kritike, dakle izaći iz okvira prilično općenitog kukanja. Pojedine rečenice Vedrane Klepice (posebno: "Ili nemoj jebat' nikoga ili jebi sve – samo nemoj praviti' razlike") sadrže istinski prevratnički potencijal: surovi, ali svakako dobro nacijsani humor na račun svih mogućih prisilnih podjela i uskrata.

POPRIŠTE NEVREMENA 2 Na obroncima zagrebačkog Cmroka, bolje rečeno u nešto skrovitijem šumarku gdje se sijeku dvije livade, publika je zamoljena sjesti na improvizirane stolce i pratiti zalazak sunca u društvu sakupljača vrećica i druge plastike, s time da se pronađeni materijali vrlo brzo pretvaraju u kostimografiju, dok se lelujave vrećice uključuju u pojednostavljenu, ali time sugestivniju plesnu gestu. Plesno signaliziranje nemoći u čudnom je kontrastu s moćnom energijom samog poprišta zbivanja, kao i s glazbenim dionicama predstave. Publika na malom radijskom prijammiku dvaput sluša najavu lošeg vremena (*Meteo* je zadržan i u nazivu predstave), dok kišni ogrtači izvođača i izgubljeno lutanje krajolikom odbačenih stvari neobično podsjećaju na niz performansa Selme Banich i njezinu uniformu iz tzv. „Običnih radova“ (kabanicu). Irma Omerzo, autorica *Metea*, ovom je predstavom odgovorila na temu beskućnika i njihova stalnog života uz kontejnere. Ono što je specifičnost izvedbenog rukopisa Irme Omerzo svakako je veoma precizni i krajnje uravnoteženi rad s plesničima (Martina Nevistić, Zrinka Šimičić i Zrinka Užbinec), rad koji ne pravi razliku između svakodnevnice i plesne geste, ali želi beziznimno svaki pokret dovesti do najveće moguće, gotovo meditativne pročišćenosti. Značajno je prisustvo u predstavi i glazbenik Miro Manojlović, zadužen za stapanje živog i glazbeno potcrtanog akustičkog krajolika zbivanja. Premda je i ova izvedba duboko melankolična, njezino inzistiranje na dataljmima i izvođačkoj posvećenosti čak i u "najprimitivnijim" uvjetima, svakako mnogo govore o neporaženosti i jednoj novoj borbenosti autorskog tima predstave.

POPRIŠTE NEVREMENA 3 Koreografkinja Sanja Tropp Frühwald sa Studijom za suvremeni ples i predstavom *Large (javno događanje na kraju vremena)* veoma je dosljedno, promišljeno i pripremljeno otvorila veliku temu *vremenovanja*, ne samo onog koje se bilježi na stražnjem zidu pozornice (zaustavlja, ubrzava, uporava, broji preko numeričkih ograničenja, ulazeći u 26. sat), nego i vremena kao pojedinačnih pamćenja izvođača, njihove potrebe za glazbenim ritmom, za tematiziranjem značenja svake pojedine sekunde, za propitivanjem izvođačkog "ovdje i sad". Struktura predstave *Large* podsjeća na

SVE TRI PREDSTAVE BORE SE ZA POSLJEDNJI REZIDUUM SADAŠNJOSTI, OVOG TRENUTKA KOJI JOŠ TRAJE I PRENOSIV JE, NIJE OSUĐEN NA NEUMITNU PROPAST KAO VON TRIEROVA APSOLUTNO PREDVIDLJIVA I FILOZOFSKI POTROŠENA DIJALETIKA "ZLOG SVIJETA"

Ferlinov nagrađeni *Nastup* (nizanje glazbenih numera s intervalima nestrukturiranog sceniskog ponašanja), ali inovativna je po tome što uključuje stvarne glasove, odnosno pjevačke i instrumentalne dionice svih članova Studija za suvremeni ples: Branka Bakovića, Dine Ekštajn, Brune Isakovića, Martine Tomić, Ane Vnučec i Bosiljke Vujović Mažuran. Ovladavanje glazbenošću plesa, često na improviziranim instrumentima sklepanima od žica i kutija, primiče nas novoj kvaliteti fizičke prisutnosti izvođača na sceni, kao i propitivanju koncertnog modela *svečanog* vremena. Moja najdraža numera je svakako najava pjesme "Stavi pravu stvar na pravo mjesto", nakon čega izvođači izvode mestralski nered, mahom manipulirajući hrpama žica koje odnose na posve proizvoljne i međusobno teško povezive lokacije. No upravo je

u načinu na koji Bruno Isaković pjeva "Melancholiu" skupine Einstürzende Neubauten ponovno upisan sladostrastni prkos čitave manifestacije: ako nam ne preostaje ništa drugo doli očajavati, očajavat ćemo skandirajući nevremenu, *izazivajući* oluju, umjesto da se od nje skrivamo.

SENZACIONISTI Godine 1929. Pessoa je napisao: "U ovome sutonu reda u kojemu vjera umire i učene prekriva prašina, jedina stvarnost što nam ostaje naše su senzacije. Jedina briga koja postoji, jedina znanost koja zadovoljava, naše su senzacije. Pripadam naraštaju, ili bolje, dijelu naraštaja, koji više nimalo ne poštuje prošlost, koje je izgubio bilo kakvu vjeru ili nadu u budućnost. Zato živimo u sadašnjosti gladni i željni jer nemamo druge kuće. I kako u našim senzacijama, a pogotovo u našim snovima što se tek nekorisne senzacije, pronalazimo jednu sadašnjost što nas ne podsjeća ni na prošlost ni na budućnost, smiješimo se našem unutarnjem životu i ravnodušni smo u oholoj pospanosti prema brojčanoj stvarnosti stvari." Začudo, sve tri predstave mogle bi potpisati Pessoa *credo*. Sve tri bore se za posljednji reziduum sadašnjosti, ovog trenutka koji još traje i prenosiv je, nije osuđen na neumitnu propast kao Von Trierova apsolutno predvidljiva i filozofska potrošena dijalektika "Zlog svijeta". Već i sama činjenica da stabla na Cmroku i građanska publika u kafiću Kolaž vrlo pažljivo slušaju mahnanje *senzacionista* trebala bi poslužiti kao krunski dokaz da se nebo još nije srušilo i čuda jesu moguća, pod uvjetom da generacija koja upravo stupa na pozornicu zrelosti prestane smatrati da joj je sloboda trebala biti *svečano dodijeljena* ili ostavljena u nasljedstvo. Naprotiv. Morat ćemo je, morat ćete je, morat će je izboriti. Nanometar po nanometar. Baš što je to činila i generacija o kojoj je pisao Pessoa. Može i u pjevnijoj verziji: Nema, nema, nema, *nema* lakih puteva. ■

POD KOPITIMA ILI U DRUŠTVU TIGROVA I ŠTAKORA

POVODOM IZLOŽBE ARHIVA PERFORMANSA RE.ACT.FEMINISM #2 – ARHIV PERFORMANSA, GALERIJA MIROSLAV KRALJEVIĆ, ZAGREB, 5. – 26. SVIBNJA 2012.

SUZANA MARJANIĆ

I dok je prvi val feminizma, poznat i kao feminizam jednakosti, odnosno feminizam borbe za pravo glasa – ako želimo ponoviti *feminizam, odnosno feminizme za početnike*, a koji se odvijao pod sufražetskim kredom često zatvarane Emmeline Pankhurst “Djela, a ne riječi!” – žestoko, strastveno, s nepovratnom snagom provodio izvedbu protesta, u drugom valu feminizma, u kojemu se oblikovala, grubo gledajući, trijada liberalnoga, radikalnoga, te socijalističkoga kao i marksističkoga feminizma, izvedbu je aktivističkoga protesta usmjerio na umjetničku sferu, iz koje je iznjedrio i feministički performans. Upravo te brojne predstavnice feminističkoga performansa, odnosno video zapise tih performansa imali smo prigode vidjeti u ova tri tjedna u ovom jedinstvom videoarhivu feminističkoga performansa *re.act. feminism #2*.

**NEVIDLJIVOST
POJEDINIH LOKALNIH
UMJETNICA U OVOM
VIDEOARHIVU
TRENUTNO NE MORA
ZABRINJAVATI,
S OBZIROM DA
SE VIDEOARHIV
NEPRESTANO I
NEPRISTRANO
NADOPUNJUJE NOVIM
MATERIJALIMA U
SURADNJI S LOKALNIM
SURADNICIMA**

IZVEDBE SUFRAŽETKINJA No, zadržimo se ukratko još na Emmeline Pankhurst i njezinim kćerima koje pod moćnim geslom “Djela, a ne riječi!” 1903. osnivaju Women’s Social and Political Union/ WSPU, čijim osnaživanjem sufražetkinje prelaze na radikalnije oblike borbe – npr. paljenje crkava, razbijanje prozora na zgradi vlade, uništavanje umjetničkih djela u javnim galerijama, štrajkovi gladu... Navedimo još neke izvedbe direktne akcije danas gotovo već zaboravljane u obmanjujućim reklamnim demokracijama – sufražetkinje tako su se vezivale za željezničke tračnice i provaljivale u parlament, bacale su kamenje i razbijale prozore na javnim zgradama, ulijevale kiselinu u poštanske sandučice, uništavale igrališta za golf, razrezivale slike u galerijama, spaljivale kuće, presijecale telegrafске žice. No, jedna je izvedba sufražetskoga protesta duboko uznemirila javnost. Naime, 1913. Emily Wilding Davison bacila se pod konja kralja Georgea V. i poginula; tim *ulogom života* nešto šira javnost konačno je po prvi puta počela ozbiljnije razmišljati o ciljevima ženskoga pokreta.

I dok neki retrospektivnu definiciju performansa, kao što je ona koju navodi RoseLee

Goldberg, iznalaze npr. u plemenskom ritualu, srednjovjekovnoj pasionskoj drami i renesansnom spektaklu, npr. Carolee Schneemann, feministička umjetnica koje je naravno prisutna u ovom videoarhivu, izvorište performansa pronalazi u šamanizmu, a teoretičarka Leslie Hill – u protestima sufražetkinja. Naime, sufražetkinje su teatralnim, spektakularnim, karnevaleskim aspektima izvedbe protesta, prema nekim teoretičarkama feminizma, anticipirale i situacionističku, neoavangardnu uličnu politiku, dok je njihova sklonost direktnoj akciji podsjećala upravo na anarhističke strategije (usp. Michael Freeden, ur., *Političke ideologije*).

Istina, retrodefinicija izvorišta performansa može ići još dalje. Tako Nataša Govedić u svojoj knjizi *Varanje vremena* kao jedan od prvih zabilježenih primjera retoričkoga performansa upućuje na boginju retorike, nimfu imenom Peita (Peitho) koja je, kao boginja udvaranja i ljubavnoga nagovora, navodno nagnala Frinu, Afroditinu službenicu, “da se pred osudom na smrt obrani ‘golim argumentom’ obnaživanja vlastitih dojki te apelom sucima za sućut”. Svakako valja pridodati još jednu mitsku *performericu*. Riječ je, dakako, o Baubi i njezinoj mitskoj vulvi, koja (ili možda – kojom) je uspjela oraspoložiti boginju Demetru. Naime, svojim vizualnim šalama-gestama – ili navodno “sramotnim” ekshibicionizmom, kako nam je to ostavila u naslijeđe orfička predaja – nasmijala je tužnu boginju koja je oplakivala otetu kćer Perzefonu.

I time tako dolazimo do drugog vala feminizma koji se odvijao pod okriljem revolucionarne krilatice “Osobno je političko” Carol Hanish, krilatice koja je preuzeta iz naslova njezinoga članka “The Personal is Political” u zborniku *Notes From the Second Year: Women’s Liberation* (1970). Kao što je uvodno istaknuto, *re.act.feminism #2 – arhiv performansa* kontekstom drugog vala feminizma označio je početak feminističkoga performansa. Istina, pritom smo se mogli, što se tiče retrodefinicije performansa, približiti i avangardnom performansu, ako želimo oblikovati još jednu nešto bližu definiciju odrednice izvorišta performansa. Tako npr. što se tiče dadaističkoga performansa – govoriti o izvedbama u Cabaretu Voltaire zaista je nemoguće a da se ne spomene profesionalna kabaretska zabavljačica Emmy Hennings koja je zajedno sa svojim budućim suprugom Hugom Ballom činila i dušu i srce tog kulturnoga izvorišta dadaizma. Ili pak što se tiče njujorške dade nemoguće je ne spomenuti životne, svakodnevnne performanse baronese Else von Freytag-Loringhoven, koja je, među ostalim, poznata i po svojim izvedbeno-ekscenarnim načinom odijevanja i šetnjama; npr. šetnjama s poništenim poštanskim markama zalijepljenima na lice, a pritom je pojašnjavala poznanicima da je riječ o novom *make-upu*. Što se tiče naše umjetnosti performansa poznato je da je Vlasta Delimar upravo navedenoj umjetnici posvetila performans koji izvodi na Maksimirskom jezeru 1988. godine. I kako je to jednom prigodom opisala jezerski performans *Elsi von Freytag-Loringhoven* Markita Franulić: u poetičnom performansu na Maksimirskom jezeru umjetnica stoji

Bonnie Ora Sherk, Javni ručak, 1970.

s tortom s upaljenim svijećama na glavi u čamcu kojim upravlja mladić lagano veslajući; “poput kakve poganske svećenice otklizala je površinom jezera u ljetni sumrak”. Riječ je o posveti barunesinu hrabru činu kada se s rodendanskom torti na glavi s pedeset upaljenih svijeća uputila u francusku ambasadu u Berlinu početkom 20-ih godina prošloga stoljeća, i to kako bi zatražila vizu.

ARHIV U NASTAJANJU Kako se radi o videoarhivu u nastajanju, a koji za sada sadrži dvjestotinjak radova, što se tiče domaćih umjetnica performansa prisutna je samo Sanja Iveković i Sandra Sterle. Dakle, nema ženskoga performansa Vlaste Delimar kao ni antifemininoga performansa Ksenije Kordić kao što nema ni dokumentacije o anarho performansima feminističke scene okupljene oko ATTACK!-a devedesetih. Tu mislim prije svega na skupine Not your bitch!, Théâtre des femmes i skupinu Ultraviolet kao i na prvi hrvatski ženski punk-bend Schizoid Wikler’s, što su ga (namjerno pod pravopisno netočno pisanim imenom) osnovala Vida Borš i Maja Kovač 1995. godine zajedno s Tajnom Peršić i Tihanom Dasović. Tihana Dasović s vremenom je napustila bend a pridružile su im se Željka Blakšić na basu i Ana Franjić na gitari. Potpisale su ugovor i za Dallas Records te svirale i dalje u to doba kad je punk-scena bila prilično vidljiva. Osim toga, snimile su špicu za *Parlaonicu* s pjesmom *Kad narastem, bit ću televizor*. Objavile su i CD u pet primjeraka, i riječima Vide Borš: “Uzele svaka jedan i ubrzo se razišle. Skušile da smo svoje odradile i da nas čekaju drugi interesi i misije.” Vratimo se ukratko na skupinu Ultraviolet (2000–2008), koju su činile Maja Kovač, Zrinka Kušević i Ana Franjić. Ime se nadovezuje, kako je to pojasnila Ana Franjić, na njihovu *Schizoid-Femme (The Schizoid Wikler’s-All Girl Bend)* estetiku. Odabrale su naziv Ultraviolet jer bi to, kako nadalje ističe Ana Franjić, vrlo lako moglo biti ime neke superheroine, “a i zbog toga što simbolično ukazuje na stvari koje su tu, ali su nevidljive ljudskom oku (kao valna duljina te boje; koja je manja od valnih duljina vidljive svjetlosti), tj. samo u pojedinim trenucima i uvjetima neki postanu svjesni prisutnosti tog nevidljivog, neopipljivog”. Svi su njihovi performansi bili interaktivni, a zbog visoke razine improvizacije i nepredvidljivih

situacija u interakciji s “publikom”, priredivale su iznenađenje i slučajnim prolaznicima, ali i sebi samima s obzirom na to da se nikada, s obzirom na kategoriju slučaja, nije točno znalo što će se dogoditi.

Što se tiče videoarhiva *re.act.feminism #2* posebno sam se trenutno obradovala pristupu radovima Bonnie Ore Sherk – *Portable Parks, Sitting Still, Public Lunch* (From Evolution of Life Frames). Naime, Bonnie Ora Sherk od sedamdesetih godina u okviru ekološke umjetnosti radi na projektima u kojima nastoji potaknuti i svijest i otvorenost srca lokalne zajednice prema prostoru u kojemu obitava. Tako u projektu *Portable Parks* umjetnica u gradsku džunglu uvodi instalacije parkova, šuma, vrtova, koji vraćaju prvotno zelenilo tim prostorima koji su to isto zelenilo urbanistički i kulturno (s obzirom na jasnu premoć kulture nad prirodom) proždrali. Nadalje, u seriji performansa *Sitting Still* umjetnica sjedi na neuobičajenim mjestima grada, npr. na rinzolu uz pješački prijelaz, uz fontanu, na odlagalištu smeća, nastojeći osvijestiti našu percepciju toga prostora, i to posredno preko umjetnične neuobičajene prisutnosti. Nadalje, u performansu *Javni ručak* (Zoo, San Francisco, 1970.), koji nastaje kao kulminacija njezine serije *Sitting Still*, umjetnica se postavlja kao izloženi primjerak ljudske vrste u zoološkom vrtu; tako kada je tigru, koji se nalazi u kavezu do umjetničina kaveza, donesen ručak, ručak je donesen i njoj kao predstavnici druge – ljudske vrste. Pritom istovremeno je s umjetnicom u kavezu boravio bijeli štakor jednako tako utamničen u vlastitom majušnom kavezu na kvadrat.

Ukratko, prije spomenuta nevidljivost pojedinih lokalnih umjetnica u ovom videoarhivu trenutno ne mora zabrinjavati, s obzirom da se videoarhiv neprestano i nepristrano nadopunjuje novim materijalima u suradnji s lokalnim suradnicima, a to je u ovom slučaju Galerija Miroslav Kraljević, i u prvom redu kustosica Ivana Bago. I sasvim završno, trenutni je sadržaj (vodič) arhiva dostupan na stranici <http://reactfeminism.org>, a zasigurno nakon prezentacije u Zagrebu, koja završava 26. svibnja, bit će obogaćena novim radovima s fokusom na umjetnice/ke iz regije. Toliko prije samoga zatvaranja ove izložbe videoarhiva u zagebačkom izdanju... **E**

IZLET S KRLEŽOM, PREMA KRLEŽI

UZ BEOGRADSKU PREMIJERU PREDSTAVE IZLET U RUSIJU MIROSLAVA KRLEŽE U REŽIJI JOVANA ĆIRILOVA, CENTAR ZA KULTURNU DEKONTAMINCIJU

NENAD OBRADOVIĆ

U z ime Mirosłava Krleže vezana su različita i mistična tumačenja, znakovita koliko i Krležina djela, često i zlorabljena u maglama balkanske povijesti. Ipak, ono što je nesumljivo vezano za ime ovoga pisca jeste činjenica da je Mirosłav Krleža obilježio XX. stoljeće južnoslavenskoga prostora, a i šire, nudeći različita tumačenja i duboka promišljanja o balkanskoj "pijanoj krčmi" ili Europi koja je "izazovna kao kakav velegradski izlog pun raznovrsnog i skupocenog besmisla". Krleža se u *balkanskoj krčmi* istaknuo svojim dubokim i promišljenim izrazom, često polemizirajući s neistomišljenicima, braneći one koje je smatrao da su nepravedno gonjeni, putujući i donoseći svoje impresije, rušeći postojeće tabue i malogradanske stavove i uvijek izazivajući pozornost. O njegovim političkim esejima puno se raspravljalo. No, Krleža je uspijevaostati dosljedan svojem djelu, ne ideologiji, s intelektualnim opreznim i promišljenim stavom o važnim pitanjima.

VRAĆANJA KRLEŽI Predrag Matvejević o Krleži je napisao: "Njegovo djelo seže u povijest i sažima gotovo svu našu povijest. Njegova je pojava bila neočekivana i iznenađujuća. U času kad je stupio na scenu, izgledali su nužnijim strpljiva gradnja i učvršćenje lomnih tradicija negoli osporavanje i pobuna koju je najavio."

Pokazalo se danas da su Krležina djela neizostavno važna, suvremena i potrebna. Nedavno su u Zagrebu, u povodu 30. godišnjice smrti Mirosłava Krleže, štampana dva dragocjena djela velikog pisca. U pitanju su knjige leksikografa Josipa Šentije *S Krležom, poslije '71*, s podnaslovom *Zapisi iz leksikografskoga rokovnika* (Školska knjiga, 2011) te prošireno i dopunjeno izdanje Predraga Matvejevića *Razgovori s Krležom* s posebnim medijskim proširenjem – CD-om sa snimkom njihovih razgovora. U Beogradu se istodobno štampa nekoliko Krležinih proznih djela, dok je ovogodišnji Festival jednog pisca posvećen upravo Krleži.

I u teatru Krleža dobiva zasluženom mjesto. Nakon serije regionalnih *Glembajevih*, postavka komada *Izlet u Rusiju* redatelja Jovana Ćirilova, kao fragmentarne ekspresije piščevih putovanja u Rusiju, još jedan je inovativan i tragalački pokušaj povratka Krleži. Ne treba naglašavati već poznatu činjenicu da je Krleža uklonjen iz školskih programa; njegovo se djelo prešućuje kao nepotrebno ili se marginalizira kao nedovoljno "srpsko" ili "hrvatsko"; a istodobno njegova su pitanja aktualna sada, bez imalo pretjerivanja. Kako bi to napisao Krleža, točno i precizno: *živimo pod prokletim i teškim teretom starinskih šema, otrcanih predodžbi, krivotvorenih slika o stvarnosti*.

Putopisna knjiga *Izlet u Rusiju* objavljena 1926. u Zagrebu nakon Krležina povratka iz Rusije književno je inspirativna, koliko i dramski napeta. Ona nije samo zbirka putopisnih slika jednog putnika, već i znakovito svjedočanstvo o Rusiji nakon Prvog svjetskog rata; analiza stanja bez imalo patetike i prenapetosti. U tom smislu Krležin *Izlet u Rusiju* dramski je vrlo atraktivan tekst. U njemu su pored putopisnih i umjetničkih

impresija opisane i sudbine aristokratskih plemića, negdje tamo na hladnom istoku.

KRLEŽINA PITANJA I ODGOVORI

Predstava *Izlet u Rusiju* izvedena u beogradskom Centru za kulturnu dekontaminaciju važna je uputa za istraživanje Krleže. U uvodnome dijelu, koji se odigrava na otvorenom, Krleža (Milutin Milošević) odgovara na pitanja gospodina Vu-San-Peja (Boris Bakal), izrekavši u samo nekoliko trenutaka brojne polemičke i povijesne "istine" i to, prije svega, kako bi se gospodinu objasnio *geografski položaj naše zemlje između Beča i Carigrada*. Iz njihovih se dijaloga da zaključiti Krležina nepripadnost i neodređenost spram grubih granica, teza i antiteza, koje, prema njegovim riječima, čine sintezu. Sinteza je Jugoslavija.

U prvom se dijelu predstave gledatelj vrlo pažljivo, u isto vrijeme i invazivno, uvodi u Krležine dvojbe. O tome piše i sam Krleža: "Uvek mi je neugodno, zapitaju li me koje sam narodnosti. Jer doista! Koje sam ja zapravo narodnosti?" U pokušajima da gospodinu Vu-San-Peju objasni Balkan on ističe brojna pitanja koja se na ovim prostorima rješavaju čak i nasilno. Tako možemo čuti Krležina razmatranja o religiji koja na ovim prostorima razdvaja ljude, o jeziku koji je sličan ali opet nerazumljiv svima, proturečnom tumačenju povijesti...

Predstava *Izlet u Rusiju*, nakon uvodnog dijela u prirodi, nastavlja se na sceni koja poprma izgled ruskog aristokratskog salona. Glumci, pred gledateljima koji ulaze u salu, uvježbavaju svoj nastup u osmišljenoj koreografiji (scenski pokret potpisuje Marija Janković). Nakon toga, oblače svoje kostime i sami postavljaju scenografiju (na podu crveni tepih, s desne strane stol i portet barunice, s lijeve strane klavir). Radnja se događa u kući bivšeg admirala Sergeja Mihailovića Vrubeľja, čiji karakter Krleža detaljno opisuje u svojem djelu. U razgovoru pored admirala Vrubeľja (Damjan Kecojević) i Krleže (Milutin Milošević) učestvuju i Karl Difenbah (Vladimir Aleksić), generalni direktor eksportne kuće i njegov tajnik i budući zet Fridrih (Marko Janketić).

Admiral je nezadovoljan čovjek, ogorčen na svoju zemlju koja mu je, kako tvrdi, ustrijelila suprugu Ljudmilu i to *iz perversiteta*. Krleža pak admiralu stavlja do znanja da se nalazi u zabludi te da mu ni u emigraciji ne bi bilo bolje. "A bilo bi potrebno, da se vi negde stvarno odredite spram čitavog tog kompleksa životnog, da se pomirite sa stvarnošću..." Krleža, pomalo sputano, podržava i Lenjina, za kojeg njegovi sugovornici drže da je postao kultom koji obilježava svakodnevnost život. Iako je Lenjina posebice cijenio i o njemu afirmativno pisao, o ovom se pitanju u predstavi Krleža ne izjašnjava. On je u ruskom salonu predstavljen više kao mudrac koji sluša, pravi grimase, šeta i izriče važne stavove o novoj revoluciji.

U POTRAZI ZA RUSIJOM Iz takvog stava redatelj Jovan Ćirilov uspio je naglasiti umjetničku crtu Krležine političnosti; onu s kojom ulazi u Rusiju. "Više od statistike, mene su na tom putu interesirali ljudi, ljudski

KRLEŽA JE USPIJEVAO OSTATI DOSLJEDAN SVOJEM DJELU, A NE IDEOLOGIJI, S INTELEKTUALNIM OPREZNIM I PROMIŠLJENIM STAVOM O VAŽNIM PITANJIMA. TO SE POSEBNO VIDI U KAZALIŠTU: NAKON SERIJE REGIONALNIH GLEMBAJEVIH, POSTAVKA KOMADA IZLET U RUSIJU REDATELJA JOVANA ĆIRILOVA, KAO FRAGMENTARNA EKSPRESIJA PIŠČEVIH PUTOVANJA U RUSIJU, JOŠ JEDAN JE INOVATIVAN I TRAGALAČKI POKUŠAJ POVRAĆKA KRLEŽI

odnosi, gibanja, pokreti, rasvete, dimenzije, klima. Ja sam gledao ruske crkve – i dopustite mi da budem sentimental – slušao šum vetra u borovini i mislio o kulturnim problemima više, nego o statistikama."

O kulturnim pitanjima Krleža se izjašnjava analizirajući teatar i slikarstvo. Ističući mastralnost Mejerholjda u odnosu na Stanislavskog analizira stanje u ruskom teatru. Revoluciji koja zahvata Rusiju zahvaljuje što je teatar postao otvoren za sve, i što je postao *masovna slikovnica*. Gledatelj iz ovih Krležinih stavova može uočiti tu umjetničku prevagu u Krležinu izrazu; teatar i slikarstvo opisuje s vidljivom zanešenošću i blagim zadovoljstvom.

Tijekom predstave više se puta događaju "otvorene" scenske probe. Naime, glumci počesto ponavljaju svoje radnje, zastaju, konzultiraju se, komuniciraju s publikom i to se može opravdati kao neosporno važan element ove predstave. Takva otvorenost, gotovo prisnost, daje gledatelju posebno i važno mjesto u toj predstavi. Režija Jovana Ćirilova, maštovita i senzificirana, doprinosi posebnoj vrsti prisnosti s Krležinim jezikom, stavom, radnjom. Otvarajući se u potpunosti pred gledateljem, ova se redateljska koncepcija čini vrlo uspješnom; pored približavanja epohe Krležina *Izleta u Rusiju* dobivamo i snažno osjenčene karaktere, koji ekspletivno dopunjuju ponudeni koncept autora

ove izvedbe.

SELICE Glumci, krležijanski ozbiljni, eksplorativni u svojim scenskim pojavama, nijansirano i maštovito donose svoje uloge. Milutin Milošević u ulozi Krleže stvara upečatljiv i intelektualan lik, Damjan Kecojević vrlo izražajno donosi ulogu admirala Vrubeľja, Vladimir Aleksić u svom izrazu posebice ističe komične elemente svoje uloge, dok Marko Janketić i Boris Bakal izražajno i snažno ocrtavaju svoje scenske karaktere. Cvijeta Mesić, u ulozi barunice Ljudmile, iako se pojavljuje u posljednjem dijelu predstave kao *deus ex machina* razrješavajući situaciju, daje posebno fermentan ton cijeloj predstavi. Ona donosi lik barunice, i komično i tragično, hrabro i plašljivo, zanosno i napadno. Cvijeta Mesić svojom ulogom obilježava ovu predstavu i ostvaruje rijetko videnu glumačku izražajnost.

Predstava *Izlet u Rusiju* fascinantna je predstava o čovjeku. Krleža je uspio u svojim nakanama da opiše čovjeka u svoj svojoj brutalnosti i ljepoti i da nam u naslijede ostavi iznimno bogat pisani repertoar. Ova će predstava sigurno doprinijeti novom iščitavanju Krležina djela koje se danas, nepravedno, gubi u provali primitivizma i nacionalizma. A ono što je jedino sigurno, prema Krleži, jest da će ljudi otputovati iz ovoga života u sretnije krajeve, kao ptice selice! **E**

U LIMBU PSEUDOIDENTITETA

UZ ODRŽANI FESTIVAL TEST! 2012 I NJEGOVU TEMU "APOKALIPSA SPOLOVA!"

MIRTA JURILJ

Pseudo-muškarac. Pseudo-žena. No, to nije hermafrodit; to je pseudohermafrodit. Ja sam nešto što ne postoji, što ne postoji naočigled.

Ja sam automobil bez motora. Kuća bez fasade.

Ja sam riječ bez značenja. Ja sam kao teatar. Ja jesam teatar. Ja sam Pseudo.

— Tucké Royale, Berlin

S pol i nacionalna pripadnost dvije su sastavnice identiteta kojima se predstavljamo drugima. Ako iz ovog ili onog razloga izostanu, društvena klasifikacija nije moguća i samim time postajemo isključeni, odgođeni do trenutka kada će se za nas iznaći prikladna društvena definicija. Nemajući ono na temelju čega nas na prvi pogled procjenjuju drugi, gurnuti smo u limb pseudoidentiteta. Brisanje granica među državama, vjerama i spolovima možda jest tekovina globalizacije koja teoretski ne mora nužno zvučati loše, no ista ta globalizacija nemilosrdno ignorira jedini istinski aspekt ljudskog identiteta, a to je vlastito JA. Neplastičnost i individualnost jastva automatski eliminira isto kao jedan od kriterija kojima se na adekvatan i opipljiv način možemo prezentirati u svakodnevnom životu. Iz tog se razloga poetika jastva u teatru nekako logično nameće kao budućnost izvedbenih umjetnosti. Predstavljanje pravog sebe na sceni istovremeno izvrće plošnu definiciju teatra kao instance mašte i snova, redefinirajući ga kao katalizator kojim se publici posreduje stvarna životna priča pojedinca, nečije jastvo.

BOJA KESTENA Predstave i projekti izvedeni na Test!-u unutar tematskog okvira "Apokalipsa spolova" prezentirali su različite opcije nošenja sa globalizacijskim trendovima, bilo da se radi o otvorenoj borbi za vlastito JA, naizgled tihom prihvaćanju kolektivno uvjetovanih okvira (koji se ironično dekonstruiraju na sceni), ili nalaženju neke druge mogućnosti izražavanja vlastite individualnosti. Dramski studio EHO iz Zagreba je tekstem *Narančina kora* odlučio prikazati poziciju žene u vrtlogu trenutnih društvenih trendova. Prateći zbivanja na sceni, postajemo svjesni koliko je nerealna predodžba o ženstvenosti koju smo prije svega usvojili zahvaljujući znanosti i medijima, te koliko smo, zapravo, zaboravili reagirati i ponašati se u skladu s potrebama drugog ljudskog bića koje stoji pred nama. Blokada u međuljudskim odnosima nastala je pod dirigentskom palicom maestra Kolektiva; on očekuje da zatomimo individualnost kako bismo se uklopili u kriterije koji su toliko generalizirani da se u njih nitko ne može uklopiti.

Mostarski teatar mladih 1974 komadom *U traganju za bojom kestena* otvara teme iskona, života i umjetnosti; dekonstrukcija na sceni uvelike se svodi na dekonstrukciju glavnog glumca koji s lakoćom utjelovljuje trinaest likova oba spola (između ostalog i Sylvii Plath koja je traganje za identitetom učinila vlastitim *trademarkom*), brišući ionako tanku granicu između društveno nametnutih rodova. Vežano uz tu problematiku, forum-predstava *U cipelama moga roda* udruge LORI iz Rijeke obraća se publici s ciljem osvješćivanja i rješavanja problema identiteta transrodnih osoba. Što se događa ako pojedinac sebe smatra nečim sasvim suprotnim od onoga što mu nameće društvo i s tim je zadovoljan? Koliko bi trebala trajati senzibilizacija društva, i što ona podrazumijeva?

BEZBOJNOST VIRTUALITETA Score 4/4, Bodhi Projecta iz Salzburga nastavlja dekonstrukciju poigravajući se sa

scenskom individualnošću vlastitog ansambla. Vojničko ponavljanje osobnih podataka uz energičan scenski pokret zahtijeva maksimalnu koncentraciju sudionika, jer podaci su u svakom trenutku podložni proizvoljnoj promjeni. Vojna disciplina, apsolutna koncentracija i utilizacija računalne tehnologije pri izvođenju istovremeno nagovješćuju budućnost izvedbe *per se*: izvođači se malo-pomalo zamjenjuju virtualnim figurama, savršenima u pogledu ritma, koncentracije, izvedbe. Dolazi se do zaključka da se u spomenute generalizacijske kriterije mogu uklopiti samo izvođači koji – ne dišu. U pogledu izričaja sličnu, no nešto mekšu izvedbu donosi nam SLUG Teatar iz Sofije koji se u *Pripremi* bavi procesom dolaženja do određenog cilja i koliko smo spremni ići da bismo nešto postigli, te kolektivnim koji se suprotstavlja individualnome. Kolektivno i individualno problematizira se i u kabaretskoj predstavi *Ruvenzori* Akademskog pozorišta Branko Krstanić iz Beograda. Koliko smo spremni prešutno prihvatiti situaciju koja je za nas izrazito povoljna ako je njezina pozadina u najmanju ruku sumnjiva? Ako nešto propitujemo, postajemo li automatski neprijatelji društva?

RODNO ODMETNIŠTVO Predstava koja je najbolje odgovarala okvirnoj temi ovogodišnjeg Test!-a – otkuda je i gore navedeni citat – svakako je *Tucké Royale* istoimene/og umjetnika/ce iz Berlina. Rodno neodređen/a rođenjem, društveno nejasan/na i samim time poluprihvaćen/a, Tucké Royale utjelovljuje apokalipsu spolova u doslovnom smislu, karnevalizaciju, odnosno rodno relativiziranje u stvarnom životu. Njegova/njezina transrodnost se suprotstavlja bipolarnom poretku i samim time, on/ona postaje odmetnik u društvu, potpuni stranac u vlastitoj okolini; time definicija stranca prelazi gospodarske i političke teritorije, te zalazi u najdublju intimu pojedinca. Slijedom spomenutog bipolarnog poretka, njemu/njoj se nude dvije opcije: ignorirati situaciju ili je potpuno eksponirati. Odlučivši se za potonje, njegova/njezina izvedba, odnosno iznošenje životne priče je radikalno genealoško, ogoljujuće za nju/njega, ali i za publiku. Paradoksalno, ogoljenje koje nam pruža Tucké Royale artikulirajući vlastiti limb pseudoidentiteta dovodi ga/ju do suspenzije identiteta, a time nas vraća na početak, u doba nastanka izvedbe kao takve.

Aspekt otuđenja koji počinje u doslovnom, gospodarsko-političkom smislu, a nastavlja se na ostalim područjima koja čine čovjeka (obiteljski, društveni, ljubavni život) predstavljen je multinacionalnim projektom *Changing Horizons* nizozemske umjetnice Nicoline Nagtzaam. Problematika imigranata obrađena je preko sedam središnjih likova, u sedam scena, u sedam zemalja svijeta. Bez obzira na lokaciju, svaka scena postaje *site-specific* i izvodi se na jeziku zemlje u kojoj se postavlja, odnosno izvodi. Tako dobivamo otuđenje unutar otuđenja, kompleksni mozaik kojemu je svrha pokazati da smo uslijed globalizacije svi postali stranci, imigrirajući iz jedne uloge u drugu, ne stojeći se uklopiti u društveno dirigitirane

okvire koji postoje samo teoretski, no nameću nam se sa svih strana.

PROMJENA HORIZONTA Promjena horizonta, odnosno smjera, jedna je od posljedica ljubavi, smatra Michel Nebenzahl iz Francuske u panel-diskusiji posvećenoj ovogodišnjoj temi Test!-a. Kako promjena znači i kretanje u suprotnom smjeru od ostatka društva, ljubav je – katastrofa. Stoga nam apokalipsa, fantazija, na neki način znači i olakšanje jer nas spašava od zaljublivanja i mijenjanja smjera. U današnje doba važna je postala samo veza, no ne i povezanost/komunikacija; sve se svodi na zamišljanje Drugog, što ljubav u svojoj suštini i jest. Ponudena je zanimljiva poveznica između ljubavi i novca: iako se vrlo često jedno suprotstavlja drugome, oboje u svojoj suštini znače isto, a to je zamišljanje onoga čega zapravo nema. Izjednačenje ljubavi i novca, konstantna briga oko potonjeg i isključenje iz društva u slučaju da nismo materijalno osigurani jedna je od velikih pobjeda kapitalizma. I u naše doba svjedočimo procesu nulifikacije koji traje već stoljećima, a čija je namjena održavanje kapitalističkog poretka.

Na upravo završenom, trinaestom redu Test!-u imali smo prilike vidjeti nekoliko primjera neuk(l)apanja u okvire koje nam nameće društvo. Svakako vrijedi pripomenuti i da se nedavno preminuli Boris Barta, voditelj zagrebačkog izvedbenog kolektiva Aruša koji je otvorio i zatvorio ovogodišnje izdanje festivala, u svojoj profesionalnoj djelatnosti borio protiv nametnutih okvira, u svojem umjetničkom izričaju uvijek nastojeći iskazati individualnost i namjerno naglašavajući istovremeni apsurd i apsolutnu ljepotu pseudoteatra, teatra života. ■

BLOKADA U
MEĐULJUDSKIM
ODNOSIMA NASTALA
JE POD DIRIGENTSKOM
PALICOM MAESTRA
KOLEKTIVA;
ON OČEKUJE
DA ZATOMIMO
INDIVIDUALNOST
KAKO BISMO SE
UKLOPILI U KRITERIJE
KOJI SU TOLIKO
GENERALIZIRANI DA
SE U NJIH NITKO NE
MOŽE UKLOPITI

PROMOCIJA NACIONALNIH KNJIŽEVNOSTI

FESTIVAL
EUROPSKE
KRATKE PRIČE

FESTIVAL
OF THE EUROPEAN
SHORT STORY

ZAGREB - Pazjū
27.05. - 01.06.2012.

U sklopu ovogodišnjeg Festivala europske kratke priče održat će se dva okrugla stola na temu promocije nacionalnih književnosti. Uz predstavnike domaćih izdavačkih i kulturnih institucija, sudjelovat će i niz gostiju iz stranih organizacija koje se bave promocijom nacionalnih književnosti. S obzirom na to da u Hrvatskoj trenutno ne postoji organizacija koja na nacionalnoj razini provodi jedinstven program promocije hrvatske književnosti u zemlji i inozemstvu, cilj je ovih susreta razmjena iskustava s onim zemljama koje takve nacionalne programe sustavno provode već godinama, a usporedive su s Hrvatskom po broju stanovnika, BDP-u ili iskustvu tranzicije. Zbog toga je među gostima ovogodišnjeg FEKP-a niz

stručnjaka koji rade na programima promocije nacionalne književnosti u okviru nekoliko stranih institucija: Alexandra Buchler iz Literature Across Frontiers (LAF), europske platforme za književnu razmjenu, Bas Pauw iz Nizozemske zaklade za književnost (DFL), Jim Hinks iz Ujedinjenog Kraljevstva te Katja Stergar iz Tradukija, europske mreže za promicanje književnosti i knjiga u koju su uključene Albanija, Austrija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Crna Gora, Hrvatska, Kosovo, Makedonija, Njemačka, Rumunjska, Slovenija, Srbija i Švicarska. Bit će riječi o zakonskoj regulativi, institucionalnim okvirima za promociju nacionalne književnosti, financijskoj potpori piscima i prevoditeljima djela nacionalne književnosti na druge jezike, prezentaciji autora i djela na međunarodnim sajmovima knjiga, promociji kroz sustav javnih knjižnica i slično. U skladu s time, na prvom okruglom stolu pod naslovom "Modeli promocije i prezentacije nacionalnih književnosti" gosti će predstaviti programe na kojima rade te odgovoriti na pitanja vezana uz njih, dok

je drugom okruglom stolu pod naslovom "Kako se brinem o svojoj književnosti?" ambiciozan i posve ostvariv cilj započeti plodotvornu diskusiju o tome kako bi se u Hrvatskoj mogla i trebala provoditi sustavna briga o autoru i knjizi na državnoj razini.

GDJE: BOOKSA

KADA: PONEDELJAK 28. SVIBNJA I U UTORAK 29. SVIBNJA, 12:00

OZLJEDA

ROMANTIČNI, SEKSUALNI I MORBIDNI MOTIVI ISPREPLIĆU SE U PROZNOJ MINIJATURI NIZOZEMSKE SPISATELJICE SREDNJE GENERACIJE

MANON UPHOFF

Muškarac se zaljubio u ženu. Ljubav je to na prvi pogled. Slijedi je posvuda. Kako je čovjek ne želi ostaviti na miru, žena naposljetku popusti. Ostat će s njim, ali samo pod jednim uvjetom.

"Želim da me ozlijediš", kaže ona. "Želim da mi naneseš ozljedu."

"Kako bih to mogao učiniti?" odvratit će čovjek. "Draga si mi."

"Ako me ne ozlijediš, jednoga ću dana otići," kaže ona, "jer lako padnem pod tvoj utjecaj i drugi će se natjecati za moju ruku. Šapat će mi svašta na uho, slatke stvari, slatke riječi, a s obzirom na to da ću ostarjeti, to će mi trebati i bit ću osjetljiva na to. Stoga ne čekaj, ozlijedi me sada."

Razgovaraju o ozljedi. Kakva bi trebala biti? On je stolar i kovač. Odlučuju da će joj odsjeći lijevo stopalo, kako nikada ne bi mogla pobjeći od njega, čak i kad bi htjela. Jednoga vjetrovitog jutra, kada je zrak rijedak, na otvorenome polju, on joj odsiječe lijevo stopalo. Tada za nju izradi drveno

stopalo. A to je stopalo malo umjetničko djelo. Cijela priča o njezinu životu urezbarena je u njemu.

Veći dio vremena stopalo se skriva pod kompletom od tkanine. Žena više ne može pobjeći, iako je naučila hodati s njim, ali to je bilo vrlo naporno, kazala je. Možda je ipak naučila trčati s njim, ali muškarac to nikada nije saznao. Budući da je drveno stopalo tako lijepo, stolarevo je ime postalo poznato i slava mu je porasla nakon što je napravio takvo prekrasno drveno stopalo s kojime se ne može trčati, ali u koje je urezbarena cijela tvoja životna priča. Ljudi dolaze iz dalekih krajeva zamoliti ga da napravi nešto i za njih, nije važno što, a stolar izrađuje jedan fini predmet za drugim, ali ne i onakvu nogu, jer ona je jedinstvena.

Žena se potom jednoga dana prestraši da će je čovjek napustiti. Sad je već uistinu stara, a ima i drveno stopalo s kojim ne može trčati, i prošli su dani kad bi je muškarci poželjeli na prvi pogled. No on se proslavio i tu su mlade djevojke koje mu nude svoje

ruke i prsa, zapravo i sve ostalo, u zamjenu za nešto drveno s ureznom cijelom njihovom životnom pričom, no on ih stalno iznova odbija.

Je li to možda zato što se sjeća stopala koje je odsjekao jednoga jutra, kada je ona još bila mlada i kada je lako mogla pobjeći, i krvi što je tekla i koju su upili korijeni stabla kojemu je lišće nakon toga pocrvenjelo? Ili se sjeća dugih, dugih sati koje je proveo režući i rezbareći i blančajući i dubeći

taj komad drva? Ili živosti kože i kako su nožni prsti reagirali na škakljanje njegovih prstiju i blage jeze koja ih je prošla kad se primaknuo sa sjekirom, poput lišća koje zatreperi i zašusti kad se podigne vjetar i puhne kroz krošnjju?...

S nizozemskoga prevela Gioia-Ana Ulrich

MANON UPHOFF (Nizozemska) rođena je 1962. u Utrechtu. Debitirala je 1995. zbirkom kratkih priča *Begeerte*, koja je nominirana za više važnih literarnih nagrada. Roman *Gemis* (1997) bio je u izboru za književne nagrade Libris i Betje Wolff. Uslijedila je zbirka kratkih priča *De Fluwelen Machine* (1998), zbirka eseja *Hij zegt dat ik niet dansen kan* (2000) i kratki roman *De Vanger* (2002), koji je 2003. doživio i ekranizaciju, te kratki roman *The Bastard* (2004). Godine 2002. primila je za svoj književni rad prvu nagradu C. C. S. Crone, a nizozemski kritičari su je 2004. svrstali među pet najboljih pisaca kasnih 1990-ih. Roman *Koudvuur* (2005) ušao je u izbor za nagradu Libris. Sve kratke priče Manon Uphoff objavljene su 2007. u zbirci *Schaduwvlammen, alle verhalen tot vandaag*. 2009. objavljuje roman *De Spelers*.

MANON UPHOFF

NEMA PRAVILA ZA KRATKU PRIČU

S GOŠĆOM OVOGODIŠNJEG FESTIVALA RAZGOVARAMO O SUVREMENOJ NIZOZEMSKOJ KNJIŽEVNOSTI, ŽANROVSKIM KARAKTERISTIKAMA KRATKE PRIČE, BAJKAMA, UMIJEĆU ČITANJA

KATARINA BRAJDIĆ

Nizozemska je ovogodišnja zemlja partner II. Festivala europske kratke priče, i zajedno s Vašim pričama, vidjet ćemo i slušati Ceesa Nootebooma, Sanneke van Hassel i Dimitrija Verhulsta. Jesu li u suvremenoj nizozemskoj književnosti vidljive neke zajedničke poetičke tendencije? Koje biste autore istaknuli?

— Ponajprije, mnogo je promjena u svijetu ili području književnosti. O komercijalizaciji, kulturi bestselera i razvoju tehnologije često se govori u negativnim terminima, ali oni istovremeno i otvaraju nove mogućnosti. Zbog ekonomske krize izdavači moraju biti kritičniji, moraju voditi više računa o onome što i zašto objavljuju. Mnogi izdavači novcem zaradenim od bestselera tiskaju knjige kvalitetnih, a manje komercijalnih autora. Autori pak imaju izbor: brz i rani uspjeh (slično kao i u glazbenoj industriji) ili duži put (što ne znači da ne mogu biti uspješni, tj. prepoznati i prodavani), s dužom karijerom.

NE ZNAM NI ŠTO BI TO ZAPRAVO TREBALO ZNAČITI – “AUTOBIOGRAFSKO”. ZA MENE JE I TO JEDNOSTAVNO MATERIJAL, KAO I SVAKI DRUGI

Unatoč gotovo ukorijenjenom mišljenju da nizozemski autori ne pišu Velike romane u duhu američke tradicije, smatram da je nizozemska književnost u procvatu. Ima mnogo mladih, energičnih autora. Čak bih se usudila reći da je moguće prepoznati nešto kao “europsku književnost”, koja nije toliko usmjerena na raskid sa svime, nego se temelji na isprepletenim pričama o doticajima između ljudi različitog podrijetla, različitih prošlosti, koji zajedno čine europsku povijest. Primjetna je i tendencija ka naglašavanju ciničnih likova, ne u smislu prihvaćanja njihovih načina prosuđivanja, nego u njihovu dekonstruiranju.

Autori koje cijenim su slavni Arnon Grunberg, ali i “introvertiranija” Marie Kessels i njezino detaljističko, senzualno pismo, kratkopričašica Sanneke van Hassel, romanopisac i esejist Hafid Bouazza, potom Anil Ramdas koji je napisao predivan roman *Badal*. Britki i duhoviti *gnjevni mladi ljudi* Christiaan Weijts i Tommy Wieringa i kameleoni poput P. F. Thomesea.

Moram spomenuti i pisce iz Belgije, koji su u možda odvažniji u propitivanju forme i koji se bolje snalaze u sferama izvan čistog realizma. Tu je i panteon mrtvih: japanski pisci Kenzaburo Oe,

Kawabata, Akutagawa, pa Rusi, primjerice Bulgakov i Gogolj. Živuci europski pisci Jonathan Littel, Houellebecq, Ian McEwan, Jeanette Winterson. Zapravo, od toliko odličnih autora može vam kao piscu pozliti. Često se stoga okrećem filmovima i redateljima Kubricku, Viscontiju, Larsu von Trieru, Gusu van Santu, Tarantinu, Jane Campion, oni me toliko ne zastrašuju, a i mnogo se može naučiti iz filmova. Često sam i sama pisala scenarije za televizijske filmove prema svojim kratkim pričama i novelama.

MOTIV RITUALA

Jedna od Vaših kratkih priča našla se u antologiji *Best of european fiction 2011* koju je za Dalkey Archive Press uredio Alexandar Hemon. Što su za Vas ključna i distinktivna obilježja kratke priče, što smatrate najvećim razlikama između priča i drugih žanrova?

— Čini mi se da je najveća razlika za bluda oko mogućnosti i “prave prirode” kratke priče: pomisao da se u priči ne može napraviti sve ono što se može u romanu. Može se, ali na drugačiji, izoštriji način. Savršena kratka priča ostavlja dojam da ste ušli u svijet koji je potpun i nesavršen poput našeg, premda se od njega može razlikovati. Pisci prikupljaju ono što je u stvarnom životu razdvojeno vremenom, prazninom, navikom, monotonijom i iznenada iskrasne svijet u kojem žive likovi, svijet u kojem su uvijek živjeli. Nema pravila za kratku priču, zato i volim književnost, tj. i postoje samo pravila koja od vas traže da ih prekršite, jer svaki pojedini lik i svaki život krše pravila, razlikuju se od već proživljenih života. Opet, pojedinac nikad nije toliko jedinstven koliko misli da jest, među svima nama je puno više sličnosti nego razlika. Zanimaju me potrebe koje i drugi dijele, zajedničke želje, žudnje, instinkti, strahovi. Osjećaj odanosti. Zanimaju me i ljudi koji imaju problema s izražavanjem. Ne znam zašto, možda je to čudno jer ja radim s jezikom, ali potpuno se mogu poistovjetiti s njima.

Dvije priče koje ćete čitati na Festivalu, *Ozljeda* i *Žudnja*, tematiziraju seksualnost i obje se oslanjaju na tradicionalne arhetipe. Dok je *Ozljeda* napisana u maniri bajki, u *Žudnji* su one pozadina na kojoj glavni lik, mlada djevojka, ocrta svoje prvo seksualno iskustvo. Čini se da ste u reprezentaciji seksualnih aspekata u bajkama pronašli plodno tlo za istraživanje teme seksualnosti?

— Ponajprije, bajke jesu vrlo seksualne. Pogledajte na primjer priču o princezi koja mora poljubiti ružnog žapca i odvesti ga u krevet kako bi on postao princ, ili priču o Crvenkapici i vuku. Bajke su služile kao svojevrsni paravan za tamne, bolne, zastrašujuće sastavnice društvenog života, kao znak upozorenja i izvor zajedničkog

znanja. Zanimljivo mi je koristiti te folk-elemente i presvlačiti mitove, primjerice one o ženskoj žudnji i seksualnosti. Nisam htjela da djevojka u *Žudnji* bude videna kao “žrtva” (iako se može i tako čitati), nego kao mlada osoba koja sama stvara ili barem želi utjecati na događaje i iskustva kojima se izlaže, kao dio rituala.

Ozljeda također govori o ritualu, ritualu koji pomaže jednom paru da oblikuje svoj zajednički život u priču u kojoj oboje mogu egzistirati.

Priče *Grobertinus* i *Snowly* nisu utemeljene na bajkama, nego na modernim, urbanim mitovima, modernim filmovima i računalnim igrama, i likovi u njima također prolaze određene rituale.

TALENT ZA ČITANJE JE ZANEMAREN

U sklopu projekta *Women in literature* prošli ste mjesec održali predavanje o ispreplitanju autobiografskih podataka i fikcije. Književna teorija uči nas da značenje djela ne bismo trebali tražiti preko autora, a s druge strane književnici naravno mogu raznim literarnim tehnikama fiktionalizirati svoje živote. Kako Vi gledate na to ispreplitanje?

— Još kad sam bila mlada autorica, počela sam prilično otvoreno govoriti o sebi, nisam u tome vidjela nešto loše, tad se činilo da je to ono to što magazini i novine žele znati, a i publika. Međutim, sad žalim zbog tolike otvorenosti, jer ona umanjuje i stvarnost i moj rad. To čini čitatelje lijepima, vrlo je lako tako čitati, jednostavno popunjavati “praznine” u djelu promatrajući ga kao prikaz nečijeg stvarnog života, a čijeg nego autorovog. Jedan moj vrlo dobar prijatelj, također pisac, često me upozoravao na to, na što bih ja kroz smijeh odmahнула rukom, ali bio je u pravu. Ipak nikad nisam osjećala potrebu lagati o činjenici da ja uistinu koristim biografske elemente. Koristim ih gdje i kada želim, mijenjam ih kad mislim da je tako bolje za priču, jer uostalom postoji više istina od one biografske. Ima tu još nešto. Ne znam ni što bi to zapravo trebalo značiti “autobiografsko”. Za mene je i to jednostavno materijal, kao i svaki drugi.

Ludo je to što se čini da su tu čitatelji opušteniji nego kritičari. U Nizozemskoj imamo problem s fikcijom. S jedne strane zahtijevamo od autora da stvaraju fiktionalna djela i kritiziramo ih kad koriste “osobne” elemente. Istovremeno, fikcija u Nizozemcima zna buditi nelagodu. Ljudi žele znati što je “istinito”, “stvarno”, “autobiografsko”. Naravno da imamo i izvršnih kritičara i divnih čitatelja. Talent za čitanje je zanemaren i pisci bi trebali odati priznanje onima koji ga imaju. Na kraju krajeva, čitav svijet je orgija, rat, i povremeno mirna koegzistencija autobiografija. Bez toga nijedna priča ne bi postojala.

O NOVOM ROMANU

I za kraj, našim čitateljima bit će zanimljiva informacija da jedan od glavnih likova iz Vašeg posljednjeg romana dolazi iz bivše Jugoslavije. Budući da knjiga zasad nije prevedena na hrvatski, možete li nam kratko predstaviti roman *Igrači*?

— Vrlo rado. Pripovjedačica Manja mlada je Nizozemka koja je odgojena u vjeri u Europu i europski identitet. Dolazi iz kaotične obitelji, jedva spaja kraj s krajem, a izdržava se predavanjem nizozemskog strancima. Kad u bivšoj Jugoslaviji izbije rat, u Nizozemsku dolaze brojni izbjeglice, među njima i J. Iako se između njih odmah razvija povezanost i ljubav, priča ne ide glatko. J. je izgubio status i poziciju, njegova obitelj živi pod opsadom, njegov zet se ostao boriti, a on je tu, u Nizozemskoj. Njihove ideje i kulture jesu slične, ali pozicije (ispočetka) nisu. Manja, J., njegovi prijatelji i bivša ljubav moraju nositi breme povijesti, što oni jednostavno ne žele. Oni žele biti moderni, mladi ljudi, žele iskoristiti sve mogućnosti koje su im jednom bile obećane. Žele pobjeći od tog tereta povijesnih okolnosti i zahtjeva koje one postavljaju pred njih. Čini im se da ih je svijet osirotiio i ostavio im neželjeno naslijeđe nesreće i kaosa. ■

PROGRAM FEKP-A 2012.

ZAGREB

NEDJELJA, 27. 5.

15:00
Neformalno otvorenje FEKP 2012.

Dan se poznaje po jutru, dobra priča po prvoj rečenici, a sjajan festival već na prvu loptu! Prokušani i svima omiljeni recept – davanja kuhače domaćim umjetnicima u ruke – ove godine začinit ćemo pripetavanjem na nogometnom terenu. Nogomet je, kažu pravi poznavatelji, više od igre, a i naš je FEKP više od festivala – navijajte za najbolje!

Čuvajte se: hrvatski umjetnici kuhaju!
B. Greiner, Z. Ferić, S. Karuza, R. Mlinarec

+ Ususret EP u nogometu: revijalna nogometna utakmica Pisci vs. Likovnjaci

Ateljei Žitnjak (stara škola Petruševac), Žitnjak 53

20:00
Kratka uvod u suvremenu nizozemsku kratku priču
Bas Pauw, Manon Uphoff, Sanneke van Hassel, Dimitri Verhulst
Moderiraju: T. Brlek, D. van der Meer
Booksa, Martićeva 14 D

PONEDJELJAK, 28. 5.

12:00
LAF EVENT
Radni sastanak
Modeli i programi promocije nacionalne književnosti

Osim samom književnošću, ovogodišnji se festival bavi i nekim pitanjima promocije nacionalne književnosti. Na radnom će sastanku uz domaće goste sudjelovati i stručnjaci iz nekoliko stranih institucija za promociju knjige (LAF, DFL, Traduki, JAK) te predstaviti različite modele i načine promocije nacionalnih književnosti u zemlji i inozemstvu.

Bas Pauw (Nizozemska zaklada za književnost), Dubravka Đurić Nemeč (Ministarstvo kulture RH), Alexandra Büchler (Literature Across Frontiers), Katja Stergar (Javna agencija za knjigu Republike Slovenije, Traduki), Jānis Oga (Letonski književni centar) i predstavnici domaćih književnih institucija i strukovnih udruga.

Moderiraju: A. Büchler, M. Buljević
Booksa, Martićeva 14 D

16:30
Predstavljanje
Jacinto Lucas Pires
Moderira: G. Matic
Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, Multi-medijalna dvorana knjižnice

17:00-18:30
Prevoditeljska radionica iz nizozemske književnosti: dodjela nagrade za najbolji prijevod
Bas Pauw, Manon Uphoff, Sanneke van Hassel, Dimitri Verhulst

Moderira: G. A. Ulrich Knežević
Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, dvorana A-123

18:00
Međunarodni dan kratke priče
Priča i putovanje
Čitanje i razgovor

Putujemo čitajući, čitamo putujući: trebamo li reći priča i putovanje ili priča = putovanje? Pisati o putovanju – ne znači li to oblikovati priču od fragmenata dojmova? Nije li stvaranje zapleta poziv na put u fikciju? U sklopu Međunarodnog dana kratke priče o putovanju tekstem govorit će škotska autorica Dilys Rose, pisac i putopisac James Hopkin te Dejan Tiago Stanković, koji pišući putuje između dva jezika, srpskog i portugalskog.

James Hopkin, Dilys Rose, Dejan Tiago Stanković

Moderiraju: M. Simić, J. Hinks
Booksa, Martićeva 14 D

19:00
Hrvatsko-srpska (književna) posla
Čitanje i razgovor

Dvije književnosti, dva jezika i čitanje bez prijevoda, povlastica je za čitalačku publiku u regiji; pitanje je samo kako se čitamo i pratimo, koliko su hrvatska i srpska književnost vidljive jedna u drugoj? Pod redateljskom palicom književnog znalca Krune Lokotara, hrvatsko-srpskim premrežavanjima bavit će se nagradivana hrvatska autorica Ivana Simić Bodrožić, kulturni pisac David Albahari, dobitnik regionalne nagrade za zbirku priča Srđan Srdić, dobitnica Europske nagrade za književnost, srpska književnica Jelena Lengold, i Katja Stergar, članica programskog odbora Tradukija.

David Albahari, Jelena Lengold, Ivana Simić Bodrožić, Srđan Srdić, Katja Stergar
Moderira: K. Lokotar
Booksa, Martićeva 14 D

20:30
Čitanje
György Dragomán (Mađarska); Clemens Meyer (Njemačka); Xabier Montoia (Španjolska); Cees Nooteboom (Nizozemska); Ivica Prtenjača (Hrvatska); Ivana Simić Bodrožić (Hrvatska); Sanneke van Hassel (Nizozemska)

Studentski centar, Polukružna dvorana &TD, Savska 25

UTORAK, 29. 5.

16:30
LAF EVENT
Predstavljanje
Xabier Montoia
Moderira: G. Matic
Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, Aula Cervantes, A-117

17:00
Predstavljanje
Neven Ušumović: Rajske ptice
N. Ušumović, R. Simić Bodrožić, J. Pogačnik, K. Brajdić
Profil Megastore, Bogovićeve 7

18:00
LAF EVENT
Čitanje i razgovor
TRAMvajске priče: put u središte grada

Kako smo se već navikli na termin kreativno pisanje, možemo prigrliti i kreativno putovanje i putnu priču, koja nastaje snogu i čita se u pokretu. LAF i Comma Press pokrenuli su projekt TRAMlines i poslali pisce u svijet sa zadatkom da čitaju gradove (premrežene tramvajskim prugama) i nadopišu ih fikcijom. U sklopu projekta pojavit će se i aplikacija za iPhone – alternativni literarni vodič za putnike dobronamjernike i čitatelje sladokusce.

Alexandra Büchler, Michelle Green, Roman Simić Bodrožić
Moderiraju: M. Simić, J. Hinks
Booksa, Martićeva 14 D

19:00
Gostujući festival: MARE MARE
Palagruža – točka o kojoj se sanja(lo)
Čitanje i razgovor

Ako je odsutnost ono što određuje posao pisanja, spašava njegovu suvislost i rad, istodobno je čežnja (i žudnja) da se dospije do pučinskih mjesta ono što je činilo i čini jedan od sadržaja festivala književnosti MareMare. Kad govorimo o opsesiji i piscima, mislimo o tekstu Palagruže. Kako se krećeš po tlu koje izmiče, koje te ljulja? Što je tvoj tekst nakon Palagruže? Je li tvoj odgovor: Pisati se mora!

Senko Karuza, Zoran Ferić, Alem Korkut
Moderira: M. Mićanović
Booksa, Martićeva 14 D

19:00
Čitanje i razgovor
Cees Nooteboom

Filozof, bonvivan, vragolan, sanjar i metafizičar, kozmopolit i nomad, kuhar i melankolik, ima u njemu nešto paskalovsko i nešto kerempuhovsko – tako je ovu nizozemsku i svjetsku književnu zvijezdu opisao kolega po peru Joachim Sartorius. Hrvatska publika voli ga i hvali; proslavio se prozom i putopisima, ali za sebe će ipak reći da je ponajprije pjesnik. Na FEKP-u predstaviti će ga njegov hrvatski urednik Seid Serdarević.

Moderira: S. Serdarević
Kazalište ZKM, Teslina 7

20:30
Čitanje i dodjela nagrade "Jacobs Monarch" za kratku priču
David Albahari (Srbija); Stanislav Habjan (Hrvatska); Nuala Ní Chonchúir (Irski); Jacinto Lucas Pires (Portugal); Neven Ušumović (Hrvatska); Dimitri Verhulst (Belgija)
Studentski centar, Polukružna dvorana &TD, Savska 25

PAZIN

SRIJEDA, 30. 5.

20:00
Čitanje i dodjela nagrade "Edo Budiša" za kratku priču
Enver Krivac (Hrvatska); Xabier Montoia (Baskija/Španjolska); Jacinto Lucas Pires (Portugal); Dilys Rose (UK/Škotska); Srđan Srdić (Srbija); Neven Ušumović (Hrvatska); Dimitri Verhulst (Belgija)
Pučko otvoreno učilište Pazin, Šet. Pazinske gimnazije 1

ČETVRTAK, 31. 5.

20:00
Čitanje
David Albahari (Srbija); György Dragomán (Mađarska); James Hopkin (UK); Nuala Ní Chonchúir (Irski); Senko Karuza (Hrvatska); Jelena Lengold (Srbija); Zoran Pilić (Hrvatska); Manon Uphoff (Nizozemska)
Pučko otvoreno učilište Pazin, Šet. Pazinske gimnazije 1

ZAGREB

PETAK, 1. 6.

19:00
Ladies' Night
Čitanje i razgovor

Prerasli smo podjelu na mušku i žensku književnost i druga ograničavajuća ladičarenja, ali posljednje večeri festivalsku pozornicu već tradicionalno prepuštamo književnicama. O književnim prilikama i neprilikama, kratkim pričama i dugom procesu pisanja te festivalskim zbivanjima ispred i iza pozornice govorit će četiri autorice s četiri strane Europe, a razgovor će izazivati i nadgledati Mima, Mima Simić.

Maja Hrgović, Jelena Lengold, Dilys Rose, Manon Uphoff
Moderira: M. Simić
VIP club, Trg bana Josipa Jelačića 9

21:00
Party: Zatvaranje FEKP 2012.
VIP club, Trg bana Josipa Jelačića 9

+ Koncert: Mario Kovač & D'Elvis

VJEŽBA IZ IMPROVIZACIJE NA IMBECILNU TEMU

IZNENADUJUĆE SLAB ROMAN POZNATOG SRBIJANSKOG PISCA MLAĐE GENERACIJE KRIMIĆ JE PUN OPĆIH MJESTA

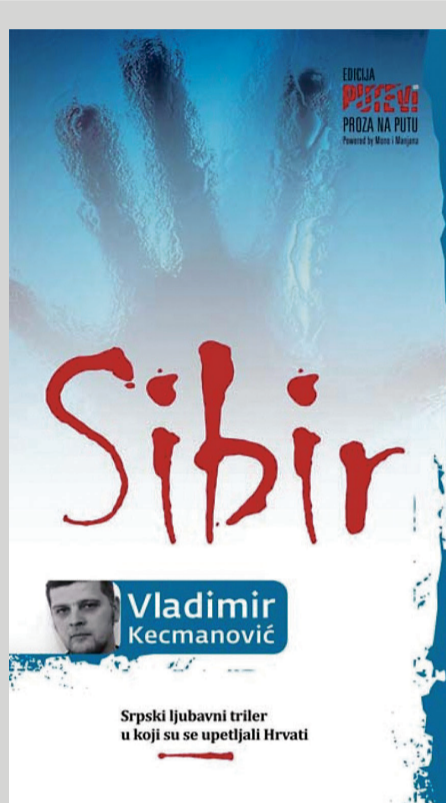
DARIO GRGIĆ

Kecmanović je napisao dvije zapažene knjige prije *Sibira*: *Top je bio vreo* i *Feliks*. *Top je bio vreo* izazvao je komešanje na površini književne baruštine. Narator je srpsko čeljade kojemu su stradali roditelji u ratnome Sarajevu pa je bilo pripetavanja oko čistoće Kecmanovićevih nakana. Nisam ih primijetio (te upisivane nakane), tako da se ne mogu njima baviti. Mogao bih kada bih htio: dovoljno je pročitati polemičke, polupolemičke i pomirbene tekstove na temu, ali neću. Kecmanović je u *Top je bio vreo* ostavio dojam sabranog, koncentriranog pisca koji ima oko, ruku, tajming. Grafički izgleda (kao i *Sibir*) izazovno: rečenice lebde odvojeno, okružene slobodnim prostorom, tako da njegovi romani (sva tri spomenuta) ostavljaju dojam prikazivanja lika koji misli kao filmski ili strip junak: odrješito, u sekvencama, s jasno naznačenim pauzama. Ti romani složeni su s najeksplicitnijom uporabom slobodnog prostora u cjelokupnome dosadašnjem izdavaštvu na Balkanu. Nešto što je Crnjanski radio sa zarezima, Kecmanović radi s novim redovima. Tako da se ove knjige ne čita, nego se protutnji kroz njih, padne se niz fabulu kao niz skale. Tumb, tumb, tumb, aka tumb, i gotovo čitanje.

OTPORNOST KLIŠEJA NA KLIŠEIZIRANOST *Sibir* je pisao nakon *Topa* premda u smislu (ne)zrelosti zvuči kao da ga je pisao prije. Radnja se vrti i iz crnih kronika dobro nam poznatih otmica klinaca bogatih roditelja, književno ih je na svoj način već popratio Emir Imamović Pirke, a likovi koji se unutra pojavljuju u skladu su s grafički izraženim Kecmanovićevim sklonostima simplifikaciji s ironijskim predznakom: ova stvarnost koju živimo produkt je matrice i zaustavlja se u složenostima strip i filmske naracije kronično ovisne o klišejima: Kecmanović kao da testira svojim pismom otpornost klišeja na klišeiziranost, ma koliko ovo zvučalo tautološki. On nije pisac ponavljač, tropa autor beznadno uništen pregnućima prethodne generacije, nego piše kao što Frank Miller radi stripove: s jasnom sviješću o pretjerivanju. To od njegova *Sibira* (koji kao da je napisao za otprilike tri popodneva) čini vježbu iz improvizacije na imbecilnu temu za koju pisac itekako zna da je imbecilna pa onda karikira, a rečenice prije da su prepisane iz onih strip oblačića, nego što pripadaju književnosti. Braće po peru Kecmanović ima: Irvine Welsh, na primjer, koji je također sklon sličnome kerebečenju. Uzme narkomana u dugovima za glavni lik, što je klišej veći od onoga da se student zaljubljuje u kurvku (kao u Dostojevskog) i onda raspali sto stranica fraza koje bi ovaj mogao izgovoriti u slučaju da ga goni gomila lokalnih nitkova sklonih gonjenju narkića dužnika. Kecmanovićevi klišeji su: jak, ali u duši dobar razbijač i slaba, povodljiva, i u duši snalažljiva kćer nekog velikog mafijaško-političkog djeda soma. Ostatak scenografije upotpunjuju kriminalac-govnar (svaka zajednica ima takvog, on ide po cigarete i klopu), tip koji je na ulici završio jer je u sedmom osnovne dobio iz školske zadaćnice četiri, zatim krupan krimos koji

distribuirao kriminal preko granica, osoba bez koje već dvadeset godina stvari ne mogu ići, a tu je i tipično topovsko meso, dečki koji su trenirali karate i onda, vođeni glupošću, kimona zamijenili za pištolje.

VIBRATOR, TOSTER, PIŠTOLJ Slika svijeta: svijet vladajuće kaste i svijet kriminala jedan su svijet. To je omiljeni ideologem i književnosti i filma, ono dosadno da mafija ima državu. Obrata posebnih, a posebno neočekivanih, Kecmanović nema. Je li to plus ili minus, teško je reći. Da je krenuo s nekim iznenađenjima vjerojatno bi svi zagraktali: znali smo, znali smo. Kako u priču nije uveo superheroja koji bi spasio damu, izbjegao mafijaše, preostalo mu je da dama sama odradi svoje spašavanje, računajući na spomenutu dobrotu svoga nesudenoga otmičara. Knjiga je Kecmanovićeva, kada se sve zbroji, pogotovo što je njegov ulaz u književnost bio prilično solidan (što li ovo znači?) iznenađujuće slaba. Kada kažem da stvar izgleda kao da je napisana za tri popodneva, onda ta stvar nije ni približno opisana. Sve što je Kecmanović imao u *Topu* (ma kakvo bilo) ovdje mu je pofalilo. Ako pretpostavimo da je *Top* pisan na osnovu osobnoga iskustva i da je zdenac prošlosti time iscrpljen, njegov prelazak na civilizacijsko iskustvo neobično

Vladimir Kecmanović, *Sibir*; Mono & Manjana, Beograd, 2012.

je tanušan. Kako je ono rekao Kant? Da je knjiga deblja bila bi još tanja? Tarantino kao poetički model: kod pozera Quentina cura u torbici ima vibrator koji je ujedno toster i pištolj. Poklon očev za petnaesti rođendan: zabrinuti roditelj osim ostaloga što poklonom ima u vidu, želi također i da si dijete u svakom trenutku može napraviti topli sendvič. Takozvani Gun Hot Sandwich, dostupan i putem e-baya. A i da može pucati, ako je u svatovima, to je popularno. Neka mala bude mangup kao tata. Djevojka drugi dan, nakon što se malo smirila, i nakon što je utažila glad hot sandwichem, nudi svoje tijelo strašnome otmičaru koji uistinu strašan postaje činom odbijanja snošaja: e sad ćeš vidjeti tko nek si nagura vibrator... i tako dalje (cura otima otmičara i ucjenjuje njegovu majku koja je u ludnici i nema pojma što mlada ženska hoće). Evo baš vidjeh na TV-u reklamu: NATO kao lijeva ruka Boga! Otprilike tako nekako. Lijeva ruka lijevog Boga. ■

OGLAS

Ciklus tribina i radionica

Centar za kulturu Trešnjevka organizira interdisciplinarni projekt koji se bavi problematikom vezanom uz propitivanje različitih načina konstruiranja javnog sjećanja te ulozu kulturnih memorija u formiranju kolektivnog identiteta. Realizira se kroz 10 susreta – dva ciklusa istraživačkih radionica i tribina tijekom svibnja/lipnja te tijekom studenog/prosinca. Sudjelovanje je besplatno!

U ovom projektu sudionici će se baviti kulturnim memorijama koje su formirane izvan formalnih povijesnih diskursa, ali artikularaju s tim diskursima, te analizom procesa kojim su memorije postale dio popularne kulture. Istraživat će različitu građu (performans, usmene povijesti, film, umjetnost, urbani prostor ...) s posebnim fokusom na analizu popularizacije memorije; analizu načina na koji je sjećanje ispriopovijedano kroz popularnu kulturu.

Autorica i voditeljica je dr. sc. Senka Božić. Voditelji/ice pojedinih radionica i tribina te gostujući predavači/ice su znanstvenici/e i umjetnici/e kojima je ova tema dio znanstvenog ili umjetničkog interesa.

Teme susreta i radionica:

22.5.2012. dr.sc. Mislava Bertoša i Sandra Antulov
Živjela perverzija na Lezbožednom trgu

29.5.2012. dr.sc. Valentina Gulini-Zrnić
Kvartovska spika i sjećanje: urbani lokalizmi u Novom Zagrebu

5.6.2012. Barbara Matijević
'I am 1984'

12.6.2012. dr.sc. Mario Vrbančić
Politička teologija filma

19.6.2012. dr.sc. Senka Božić
Svjetlosni fragmenti: mapiranje sjećanja

U Centru za kulturu 'Trešnjevka', Park Stara Trešnjevka 1, od 20 – 21,30 sati.

FEMINISTIČKI ZAHVAT U SPOZNAJNI MAINSTREAM

GOVOREĆI O PRAKSAMA ŽENSKOG ZNANJA, PROBLEMATIZIRAJUĆI UNIVERZALNO ZNANJE, TEKSTOVI OVE KNJIGE PODJEDNAKO SE BAVE PROPITIVANJEM I KRITIKOM, ALI I OBLIKOVANJEM VIZIJE JEDNE "SRETNJE" EMANCIPATIVNE SPOZNAJNE STRATEGIJE

SANJA POTKONJAK

Knjiga *Privilegiranje rubova. Intervencije i prilozi feminističkoj epistemologiji* za koju ovdje otvaram prostor publici koja je možda još nije imala u ruci, uredničko je djelo Ankice Čakardić, feminističke i anarhističke aktivistice te docentice na Odsjeku za filozofiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Iste one koju u posljednje vrijeme pratimo na Hrvatskoj televiziji u *Petom danu* kako politički i aktivistički, u suglasju sa svojim gostima, i velikim nervom za propitivanje pravednosti suvremenih društava pokušava izaći na kraj s besmisлом halapljive neoliberalne ekonomije čije učinke svjedočimo po Hrvatskoj i svijetu. Knjigu *Privilegiranje rubova* 2010. godine tiskali su Hrvatsko filozofsko društvo i Centar za ženske studije u Zagrebu kao način da se zaokruži projekt *Moć ženskih studija – feministička epistemologija*. Ovaj je projekt tijekom svoje izvedbe bio usmjeren na učenje "u ženskom ključu", a knjigom postaje fiksiran i kao dokument procesa lokalnog zrenja feminističke znanstvene po-etike Centra za ženske studije.

RUB PROTIV CENTRA *Privilegiranje rubova* donosi sedam tekstova o prošlosti i sadašnjosti epistemološkog pokušaja saznavanja "žene" kao predmetno druge znanosti, kao i onoga što bi ovaj pokušaj mogao donijeti u budućoj konceptualizaciji visokoškolskih kurikula. Ono je igra spoznavanja u izvanakademskom okružju Centra za ženske studije u Zagrebu.

Kao svojevrsno zaoštavanje na akademskoj sceni, izabiranjem rubnosti kao privilegiranog načina spoznavanja izvan matice akademske politike te kao procesa "generiranja" mišljenja uz tokove ovlaštene produkcije znanja, *Privilegiranje rubova* sadrži u sebi i prevratnički potencijal utopijskog mišljenja znanosti. Izabiranje "ruba" u komunikaciji je sa spoznajnim "centrom", tj. mjestom prema kojem se pruža otpor i s kojim se polemizira u stvaranju novog prostora djelatnog mišljenja. Rub je svjetonazorski, moćni, artikulirani izbor protu-mišljenja i samo-obrazovanja.

Intervencije u univerzalističku epistemologiju započinju uvodnim tekstom *Um i spol. Kontingencija feminističkoga koncepta socijalne epistemologije* urednice Ankice Čakardić koja propituje epistemološka ograničenja akademskog spoznajnog *mainstreama*. Vođena pitanjem vidljivosti "ne-standardnih" epistemologija, posebice one kojoj bi uporište bilo traženje žene kao druge spoznajnoj teoriji, njihovim ozbiljenjem i u konačnici pitanjem što jest univerzalno znanje, Čakardić nas usmjerava prema epistemologiji kao disciplini čija je socijalna oblikovanost i posljedično kategorijalni imaginarij mjesto prijepora za feminističku spoznaju.

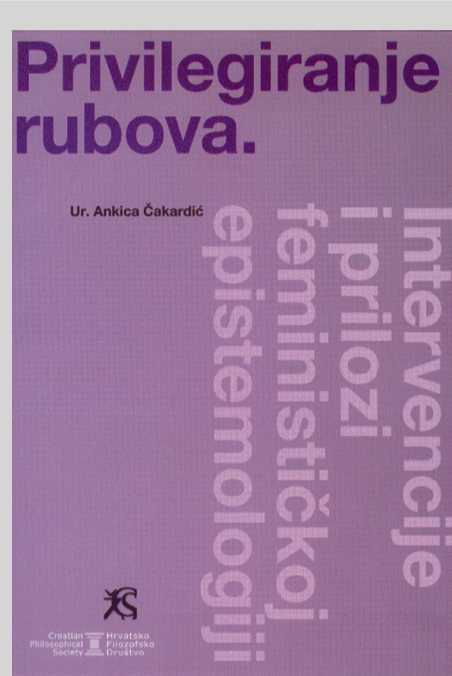
Naslanjajući se na *Uvod*, tekst *Osjećajuće spoznavanje* Korane Simonović uvodi nas u putove spoznavanja koji bi umrežavali i uključivali, a ne izolirali, egalirali, a ne hijerarhizirali spoznaju i njezine nositelj(ice). Simonović naime pokušava dodijeliti

agensnost kvalitativnim metodama u sociologiji kojima bi se ostvarili "mrežni principi" spoznavanja. Što oni znače za spoznaju utemeljenu na razlici u pristupu realnom, Simonović pojašnjava kooptacijom hipoteze danas legendarne knjige *Ženski načini spoznavanja* (Belenky et al) koja je u kvalitativnoj metodologiji vidjela svojevrstan novi model ženskog principa saznavanja. Predložena korist spoznaje mrežnim principom nastala iz "zajedničkog spoznajnog hoda" promatrane i promatračice u kojem su osjećaji prepoznati kao konstitutivni svakom logičkom razmišljanju i spoznajnom procesu.

ROD KAO GLAGOL I FEMINISTIČKA RETORIKA (TIJELA) Korak prema dijelu knjige u kojem će se pogled zaustaviti na jezičnim i retoričkim praksama feminističkog spoznavanja započinje razmatranjem jezične ideologije i to tekstom *Rod kao glagol ili o jeziku ili rodnim identitetima* Rade Borić. U raspravi o dvama velikim feminističkim teorijskim valovima diskriminacije gojene u (hrvatskom) jeziku, i perpetuirane u rječničkim kodifikacijama leksičkog blaga poput onog u Aniću (1991.), Skoku (1973.), Šonji (2000.). U nastavku, Borić putem razvoja feminističke (lingvističke) teorije nudi osviještenu raspravu o postojećim jezičnim praksama kao ničem drugom do li društveno izvedenim činovima oblikovanim na (patrijarhalnu) sliku hrvatske jezične zajednice.

Tekst *Govor bez isprike* Nataše Govedić potiče, nadalje, mišljenje o ideološkim jezičnim praksama kao sporu oko prava na glas i govorenje. Tekst je svojevrsna posveta retorici kao vještini uvjerljiva govora, odnosno propitivanju ideje vještog govornika kao maskulinog inkarnata društvenih datosti u kojima je muško jače, već, bolje i glasnije od ženskog. Nasuprot tome Govedić pokušava vidjeti gdje se krije vještina feminističke retorike. Je li unutar retoričkog reda baštinenog u tradiciji muškoga javnoga govora moguće govoriti kao žena, a da taj glas ne bude viđen kao eksces, prijestup, praksa izvan-reda?

Ako se tekst Nataše Govedić posvetio društvenom u-šutkivanju i kulturnim konzekvencama internalizirane šutnje koja u feminističkoj retorici traži medij glasnosti, Iva Nerina Sibila u tekstu *Pokloni mi svoju gestu* pozabavila se učenjem i razumijevanjem "govora" tijela. Sibila je sagledala ekspresiju tijela kao politiku. U ponudenoj politici tjelesne ekspresije Sibila raskrinkava pritiske tjelesnog "uzništva" sazdanog kroz ograničenja društveno prihvatljive izvedbe ženskosti. Razmatranjem plesa, tj. ritmovitog kretanja kao sinestezije iskustvenog doživljavanja svijeta bliskog ženskom pokušaju od-učavanja kulturnih i društvenih tjelesnih inhibicija Iva Nerina Sibila podučava nas ovim tekstom o principima ili potrebi stjecanja "samosvijesti" i "autonomije" novog ženskog tijela "oslobođenog fantazma prvobitnog...".

Privilegiranje rubova. Intervencije i prilozi feminističkoj epistemologiji, ur. Ankica Čakardić; Centar za ženske studije i Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2010.

PRAVO NA GLAS Tekstom Biljane Kašić *Feminističke teze o pristupima radikalnosti i politici spoznaje* zatvara se prva velika cjelina knjige. Propitivanju radikalnosti feminističkog obrazovanja njegovane u okrilju Centra za ženske studije Biljana Kašić pristupa kroz pet snažnih feminističkih spoznajno-pedagoških teza: moć egzila ili izmještenost, potentnost autonomnosti ili pozicija, žensko višeglasje ili mogući subjekt, feminističko znanje ili dekolonizacija spoznaje i transferzalnost kao "ženski studiji u postajanju". Biljana Kašić tako prvu pedagošku viziju ženskih studija promišlja usmjeravanjem na ženski subjekt znanja kao egzilanta u matici znanja. Druga pedagoška teza preuzima odgovornost za izvanakademsku epistemološku poziciju sada kao "izbor" ili "politiku lokacije". Treća je teza ona posvećena glasu kao konstitutivnom parnjaku ontološkog procesa postajanja/bivanja svjesnim/subjektom. Četvrta teza zaziva feminističko znanje ili dekolonizaciju spoznaje u njihovoj neraskidivoj povezanosti. Peta pedagoška teza nudi metaforu transverzalnosti kao oblikovnu strategiju ženskih studija u okrilju koje neposluh ženskih studija nudi hijerarhičnoj i disciplinirajućoj strukturi mišljenja znanstvenih polja jednu sretnu heterotopičnu iznimku.

Drugi dio knjige *Privilegiranje rubova. Intervencije i prilozi feminističkoj epistemologiji* koncipiran je kao prikaz rezultata kvalitativnoga istraživanja sa studenticama Centra za ženske studije koje je provela i obradila te obrazložila Korana Simonović

još jednim "javljanjem" u ovom zborniku. Tekst *O spoznavanju u ženskostudijskom programu* u kvalitativnom je traganju za iskustvom kao p(o)sviještenom osjećaju polaznja programa Centra za ženske studije i narativizacijom ovog iskustva kroz retrospektivni kvalitativni intervju. Simonović je pokazala da polaznice Centra za ženske studije vide ovaj program kao prostor učenja koji je personaliziran njihovim interesima, kroz nenametnut i dinamičan kurikulum koji popunjava praznine formalnog obrazovanja, pedagoški otvoren i nehijerarhiziran prostor usmjeren na osobni spoznajni rast. S druge strane Simonović bilježi priče u središtu kojih je propitivanje osobnog feminističkog senzibiliteta polaznica i pokušaj razaznavanja osobnog rasta kroz uključnost u alternativni obrazovni sustav. Priče o "pronalaženju sebe" i "transformaciji – novoj životnoj paradigmi" opisuju proces traženja i prepoznavanja "manjka" kojeg polaznice ispunjavaju osnažujućim procesom učenja. Pretvarajući, kako kažu, stanje kronične šutnje u (pravo na) glas.

Knjiga *Privilegiranje rubova* završava, kako to kaže Simonović, pretvaranjem šutnje u glas, a zapravo opisuje proces koji je naznačio snagu (spoznajne) promjene. Kada je u knjizi *Moral Disorder* Margaret Atwood konstatala: "These are the tenses that define us now: past tense, *back then*; future tense, *not yet*", kao da je zazvala raspon spoznaje koji zahvaća knjiga *Privilegiranje rubova*. Konstatacija da nas određuje ono "prošlo", tj. "ono što se nekada tamo davno dogodilo", koliko i "ono što se tek ima dogoditi", zapravo se naslanja na namjeru uredničkog djela Ankice Čakardić. Tihom, ali konstantnom protudiskurzivnom praksom započetom sredinom 90-ih, tj. *nekad davno*, ova knjiga poslaguje učinke projekta epistemološke emancipacije započete u Centru za ženske studije i najavljuje novo vrijeme znanosti koje reflektira potrebe onih s ruba jednog spoznajnog sustava.

Govoreći o praksama ženskog znanja, problematizirajući univerzalno znanje, tekstovi ove knjige podjednako se bave propitivanjem i kritikom ali i oblikovanjem vizije jedne "sretnje" emancipativne spoznajne strategije u kojoj pogled s ruba nije tek taktičko sredstvo destabilizacije, već glasan, artikuliran i srčan zahvat u spoznajni *mainstream*. ■

**6. FESTIVAL ŽIDOVSKOG FILMA ZAGREB
FESTIVAL TOLERANCIJE, KINO EUROPA
20.-26.05.2012.**

SVE FILMSKE PROJEKCIJE SU BESPLATNE, WWW.JFF-ZAGREB.HR
POD POKROVITELJSTVOM GRADA ZAGREBA
SPONZORI: MIRKO ILIĆ CORP., AIC FOUNDATION INC., ATLANTIC GRUPA, ORBICO

**T O L E R A N C I J A
T O L E R A N C E**

**6th ZAGREB JEWISH FILM FESTIVAL
FESTIVAL OF TOLERANCE, EUROPA CINEMA
20-26, May, 2012**

ALL SCREENINGS ARE FREE OF CHARGE, WWW.JFF-ZAGREB.HR
UNDER THE PATRONAGE OF THE CITY OF ZAGREB
MEDIA SPONSORS: HRT, JUTARNJI LIST, OTVORENI RADIO, NET.HR, ZAREZ, KULTURPUNKT.HR, FILMSKI.NET

**20.5.2012.
nedjelja**

19.00
SVEČANO OTVARANJE
SARIN KLJUČ
SARAH'S KEY
G. Paquet-Brenner, Francuska,
2010., 111'

22.00
GOSPOĐA OD ČUDA
MIRACLE LADY,
M. Somer, M. Abulafia, Izrael, 2009., 10'
PRVAŠIĆ
THE FIRST GRADER
J. Chadwick, Velika Britanija/
SAD/Kenija, 2010., 103'

22.00
GLAZBENI PROGRAM:
DJ REA
SUPERCAFFÉ

**21.5.2012.
ponedjeljak**

12.00
EDUKACIJSKA JUTRA:
JOHANN CHAPOUTOT

14.15
NEVIDLJIVI
THE INVISIBLE
G. Karni, Izrael, 2010., 70'

16.00
ISPOD TEPIHA
UNDER THE RUG
A. Somech, Izrael, 2011., 50'

17.15
GODINA ČUDA
THE MIRACLE YEAR
S. Lev, Izrael/Ukrajina, 2010., 52'

18.45
LJUDSKA TURBINA
THE HUMAN TURBINE
D. Verete, Izrael, 2010., 54'

20.00
GRUBEROVO PUTOVANJE
GRUBER'S JOURNEY
R. Gabrea, Rumunjska, 2008., 100'

22.00
DJEVOJČICA IZ POČETNICE
THE GIRL FROM A READING
PRIMER
E. Wróblewska, Poljska, 2010., 28'
RÓZYCZKA
LITTLE ROSE
J. Kidawa-Blonski, Poljska, 2010., 118'

22.00
GLAZBENI PROGRAM:
PAUL BRODY'S SADAWI
VIP CLUB

**22.5.2012.
utorak**

12.00
NA PUTU PREMA GORE
THE WAY UP
S. Berkovitz, Izrael, 2009., 52'

13.30
HENRYK WARS, SKLADATELJ
IZ VARŠAVE
HENRYK WARS A SONGSTER
OF WARSAW
W. Dąbrowski, Poljska, 2007., 57'

15.00
NASLIKAJ SVE ČEGA SE SJEČAŠ
PAINT WHAT YOU REMEMBER
S. Grunberg, SAD, 2009., 30'

16.00
NISAM FILIPINKA
I'M NOT FILIPINA
A. Tel, Izrael, 2010., 51'

17.15
DRAGOCJENI ŽIVOT
PRECIOUS LIFE
S. Eldar, SAD/ Izrael, 2010., 90'

19.15
PROZIRNO CRNO
TRANSPARENT BLACK
R. Geffen, Izrael, 2010., 20'

20.00
IZGUBLJENO VRIJEME
REMEMBRANCE
A. Justice, Njemačka, 2011., 105'

22.00
NEMOJ REĆI DJEDU
BOŽIČN-JAKU DA SI ŽIDOVKA!
DON'T TELL SANTA YOU'RE
JEWISH!, J. Kramer, Kanada, 2010., 4'
RABINOVA MAČKA
THE RABBI'S CAT
J. SFAR, ANTOINE DELESVAUX,
FRANCUSKA/AUSTRIJA, 2011., 100'

**23.5.2012.
srijeda**

12.00
DUBAK – PALESTINSKI ŽIDOV
DUBAK - A PALESTINIAN JEW
E. Alterman, Izrael, 2008., 60'

13.30
PUT PROROČANSTVA
WHEN ISRAEL WENT OUT
M. Elias, Izrael/Etiopija/Sudan,
2010., 82'

15.30
OVDJE SAM NAUČIO VOLJETI
HERE I LEARNED TO LOVE
A. Angel, Izrael/Poljska/Svicarska,
2011., 54'

17.00
POBIJEDITI VRIJEME
BEATING TIME
O. Orr, Izrael, 2010., 50'

18.15
MARŠ ŽIVIH
MARCH OF THE LIVING
J. Sanders, SAD/ Brazil, 2011., 76'

20.00
DUG
THE DEBT
J. Madden, SAD, 2010., 113'

22.00
AUTOBUSNA POSTAJA
BUS STATION
L. Sheffy, Izrael, 2008., 5'
BRAĆA
BROTHERS
I. Niddam, Svicarska, 2008., 116'

**24.5.2012.
četvrtak**

12.00
EDUKACIJSKA JUTRA:
BRANKO LUSTIG
POSljednji let Petra GINZA
THE LAST FLIGHT OF PETR GINZ
S. Dickson, C. Roberts, SAD, 2012., 66'

14.15
MALENI ČIN DOBROTE
A SMALL ACT
J. Arnold, SAD, 2010., 88'

16.15
TURSKA PUTOVNICA
TURKISH PASSPORT
B. Arliel, Turska, 2011., 91'

18.30
SVJETSKI RAZRED
WORLD CLASS KIDS
N. Loevy, Izrael, 2010., 54'

20.00
KORKORO
KORKORO
T. Gatliif, Francuska, 2009., 107'

22.00
BRIS MILAH
THE BRIS
CJ Johnson, Australija, 2010., 15'
TUDI SIN
THE OTHER SON
L. Lévy, Francuska, 2012., 105'

**25.5.2012.
petak**

11.00
RASTRGAN
TORN
R. Kortsner, Izrael, 2011., 72'

12.45
EVEREST: USPON ZA MIR
EVEREST: A CLIMB FOR PEACE
L. Trumbull, SAD, 2007., 63'

14.15
NAROD PROTIV LEA FRANKA
THE PEOPLE V. LEO FRANK
B. Loeterman, SAD, 2009., 85'

16.15
ODSTRANITI BOL
CUTTING THE PAIN
Y. Nir i Z. Gelman, Izrael, 2011., 52'

17.45
BILO JEDNOM
THERE WAS ONCE
G. Kálmán, SAD/ Madarska, 2011., 103'

20.00
NEOBIČNO NASLJEDE
STRANGE INHERITANCE
K. Carlisle, Will Merrick, SAD, 2012., 6'
SJEČAT ČU SE
I SHALL REMEMBER
V. Vorobiev, Rusija, 2010., 97'

22.00
ŠEHERAZADA I KOŠER ZALOGAJNICA
SCHEHERAZADE AND THE KOSHER
DELIGHT, A. Caffin, Francuska, 2010., 20'
ČOVJEK BEZ MOBILELA
MAN WITHOUT A CELL PHONE
S. Zoabi, Francuska/Palestina/ Izrael/
Belgija/Katar, 2011., 78'

22.00
GLAZBENI PROGRAM:
CFSN DJS
LEMON BAR & CLUB

**26.5.2012.
subota**

11.00
MLOHAVE RUKU
FLUCKKES
O. Inov, Izrael, 2011., 54'

12.15
POVRATAK KUĆI
HOMECOMING,
O. Ben Dor, N. Maiman, Izrael/ Filipini/
Peru/Kongo, 2011., 60'

13.30
NICKYJEVA OBITELJ
NICKY'S FAMILY
M. Minač, Slovačka/Češka/Velika
Britanija/SAD/Izrael/Kambodža,
2011., 96'

16.00
PLODAN MIR RASTE U
UGANDSKOM ZRNU KAVE
DELICIOUS PEACE GROWS IN A
UGANDAN COFFEE BEAN
C. Fissel, SAD, 2010., 40'

17.00
SPASITELJI
THE RESCUERS
M. King, SAD, 2011., 95'

19.00
Prikazivanje filmova s
Međunarodne filmske radionice
Screening of films made on
International Talent Workshop

20.00
PLAVA LINIJA
BLUE LINE
Alain Sauma, Francuska, 2011., 20'
SLOBODNI LJUDI
FREE MEN
I. Ferroukhi, Francuska, 2011., 99'

22.00
MUSIC MAN MURRAY
MUSIC MAN MURRAY
R. Parks, SAD, 2011., 22'
DISANJE
BREATHING
K. Markovics, Austrija, 2011., 93'

22.00
GLAZBENI PROGRAM:
OGRIS DEBRIS
VIP CLUB

www.jff-zagreb.hr

Ulaz na sve projekcije je besplatan

NOGA FILOLOGA

POSLOVI KOJI JOŠ NE POSTOJE

ŽIVIMO U EKSPONENCIJALNO DOBA. DO 2023, KAD ĆE DANAŠNJI PRVOŠKOLCI SLAVITI TEK 23. RODENDAN, POČINJUĆI SVOJE (PRVE) KARIJERE... KOMPJUTER VRIJEDAN PUKIH 1000 DOLARA NADMAŠIT ĆE SPOSOBNOSTI LJUDSKOG MOZGA... I MADA JE TEŠKO POSTAVLJATI TEHNOLOŠKE PROGNOZE ZA RAZDOBLJE DUŽE OD OKO 15 GODINA... OČEKUJE SE DA ĆE DO 2049. KOMPJUTER OD 1000 DOLARA NADMAŠITI RAČUNALNE SPOSOBNOSTI ČITAVE LJUDSKE VRSTE. – ŠTO SVE TO ZNAČI? – MIJENA JE U TIJEKU. – SAD TO ZNATE I VI.

NEVEN JOVANOVIĆ

Vidjeli smo prije nekoliko godina reklamu: beba se igra u pješčaniku ili na sličnom mjestu, digla je ozaren pogled prema nebu. I natpis: POSAO KOJIM ĆE SE ONA BAVITI JOŠ NE POSTOJI. Tehnologija za koju će se beba, kad odraste, specijalizirati još nije izmišljena! Problemi koje će ta tehnologija rješavati (ili stvarati) još nisu ni prepoznati kao problemi! I, iza svega toga, dilema. Kako *obrazovati* ljude za poslove koji još ne postoje?

NARROWCASTERI Citiram, u izboru, *Popis poslova koji još ne postoje*, sastavljen 2009. 1. Proizvođač dijelova tijela. 2. Nanomedicinar. 3. Farmer (to se piše *pharmer!*) genetički prilagođenih biljaka i stoke. 4. *Wellness* menadžer za stariju dob. 5. Kirurg za povećavanje memorije. 6. Etičar “nove znanosti”. (...) 9. Specijalist za poništavanje klimatskih promjena. 10. Provoditelj karantene. 11. Redar modificiranja vremena (tj. meteoroloških uvjeta); tu nas uvjeravaju da se “u nekim dijelovima svijeta” već krađu kišni oblaci. 12. Virtualni pravnik (nije ono što ste mislili – rješava pravne sporove građana koji se nalaze u različitim jurisdikcijama, a valjda i prava nad digitalnom imovinom itd). 13. Menadžer avatara (koji zamjenjuju učitelje u osnovnom školstvu). (...) 15. *Narrowcasteri* – iz “*broadcasta*” namijenjenih svima i svakome kreiraju individualno prilagođene sadržaje: “prilagodbe za masovno tržište mogu biti automatizirane, ali *narrowcasting* prve klase mogli bi izvoditi ljudi”. 16. Gospodarenje podatkovnim otpadom – ovi na siguran način zbrinjavaju nepotrebne podatke onih koji ne žele da ih se prati. 17. Spremači virtualnog nereda – organiziraju “naše elektroničke živote” (e-mail, pohranu podataka, elektroničke identitete, aplikacije kojima se koristimo). 18. Burzovni mešetar vremenom: “bankarenje vremenom” – koje *zbilja* već postoji, od 1998, s “kapitalom” od milijun sati uzajamne pomoći, kao razmjena volonterskog rada (pomoć djeci pri učenju, briga za stare, susjedske usluge) mjerena u satima – razvit će vlastite burze, na kojima... 19. Socijalni radnik za *networking* – brine se za one koje društvene mreže na neki način traumatiziraju ili marginaliziraju. 20. Osobni *branderi* – rade s vašim blogom i twitterom ono čime se u stvarnom svijetu bave “stilisti” i glasnogovornici.

NEBO PUNO DVOKRILACA Vi već znate da dio moga osobnog *branda* čini izvjesna doza zločestoće, da ne kažemo cinizma, i lako ćete zamisliti s kakvim sam smiješkom pročitao ovu znanstvenofantastičnu crticu (koja, da se razumijemo, u članku potpisano s “Penny Power” – osmijeh pored imena zajamčeno sadrži *nula* posto cinizma – na internetskim stranicama *Ecademy for business networking* nipošto nije predstavljena kao znanstvena fantastika, već kao

“globalna anketa” osobe po imenu “Rohit Talwar”: “globalnog futurista, stratega, inovatora i agenta promjene sa sjedištem u Ujedinjenom Kraljevstvu”). *Provoditelj karantene*, nego šta.

Spremno ću priznati da su pojedina zanimanja duhovita – gospodin Talwar očito je odrastao na Williamu Gibsonu i sličnim klasicima – ali cjelina živo podsjeća na onu Verneovu knjigu *Pariz u XX. stoljeću* (prikaz Pariza 1960. napisan 1863): nebo puno aviona – ali dvokrilaca; i svijet prenaseljenih gradova povezan međunarodnom komunikacijskom mrežom – ali telegrafskom. Evo opet one dileme: ako poslovi iz 2032. još ne postoje – kako ćemo ih zamisliti? Nisu li nama pojmliji “poslovi budućnosti” jednostavno ekstrapolacija onog što već imamo, “isto to, samo u još većoj mjeri”, nebo puno dvokrilaca?

MALI MIT Na nešto manje spekulativan način, dilema muči i (možda mladu) autoricu imenom “Vanessa Naive” u studentskim novinama *The ASMSU Exponent* (MSU je Montana State University): “Na studiju, živimo u balonu. Možda imamo vlastite stanove i plaćamo vlastite račune, ali nismo sasvim u ‘stvarnom svijetu’. Frka je u tome što mnogi poslovi koje očekujemo da nam serviraju u trenutku diplome ne postoje, barem ne još. Najtraženijih deset poslova 2010. u 2004. nije još postojalo. U današnjem svijetu, obrazovni sustav mora pripremati studente za poslove koji još ne postoje. – Ako je tako, kako da se mi, mladi profesionalci, pripremamo za budućnost kad nemamo pojma za što se pripremamo? Kako taj proces započeti na studiju, a onda se okrenuti za stodevedeset i primijeniti te vještine na načine koji nemaju nužno veze?”

Ono što je Vanessa Naive, mlada profesionalka zabrinuta za svoju budućnost izvan balona studija, propustila učiniti jest – provjera izvora. Provjera bi, naime, pokazala da su “poslovi koji još ne postoje” mali recentni mit.

SHIFT HAPPENS Najtraženijih deset poslova 2010. u 2004. nije još postojalo. Šokantan statistički podatak koji je Vanessa Naive citirala kao krutu realnost naći ćete širom interneta – u njegovu hrvatskom rukavcu npr. kod jednog “internet marketing mentora”, ili na www.posao.hr, ili na stranicama “Informatičkog Managementa” Ekonomskog fakulteta u Splitu, ili u članku Danke Derifaj, iz 2010, na portalu dnevnik.hr (“Primjerice stručnjaci za Facebook aplikacije, prije samo četiri godine jednostavno nisu postojali. Na našim prostorima donekadavno se sumnjičavo gledalo i na zanimanje lobist, još jedno u paleti novih zanimanja, za koje se u Hrvatskoj nemoguće školovati”; kod novinarkinje Derifaj šok je čak rezultirao napadom automatskog pisanja, tako da članak doslovno završava: “Treba uvijek raditi

na sebi i unaprjeđivati sebe. 10 najtraženijih poslova u svijetu 2010. godine, 2004. nisu postojali. Ne oslanjajući se previše na obrazovno gospodarsku strategiju države. Novim zanimanjima koja će se tek formirati u bliskoj budućnosti, čini se, morat ćemo se prilagodavati sami u hodu”).

Važnu je ulogu u širenju šokantnosti odigrala “briljantna PowerPoint prezentacija” pod nazivom *Did You Know? / Shift Happens* (autori: Karl Fisch, Scott McLeod, izvorna verzija 2006; postoji niz kasnijih varijacija, a izvornik je na YouTubeu pogledan pet i pol milijuna puta).

ODLIKAŠI U KINI Da je prezentacija dramatična, jest: “Ako ste jedinstveni među milijun ljudi u Kini... ima još 1.300 ljudi koji su baš kao vi. (...) – 25% stanovništva Kine s najvišim kvocijntom inteligencije... čini broj veći od ukupnog stanovništva Sjeverne Amerike. (...) – Prijevod za učitelje: kod njih ima više odlikaša nego što kod nas ima djece. – Jeste li znali?... Kina će uskoro postati zemlja s najviše govornika engleskog na svijetu. (...) – Ministarstvo rada SAD procjenjuje da će onaj tko danas uči promijeniti 10 do 14 poslova... prije nego što napuni 38 godina. – Prema Ministarstvu rada SAD... 1 od 4 današnja radnika radi u tvrtki u kojoj je zaposlen manje od godine dana... više nego 1 od 2 rade u tvrtki u kojoj su zaposleni manje od 5 godina. – Prema bivšem ministru obrazovanja Richardu Rileyju... 10 poslova koji će biti najtraženiji 2010 nisu postojali 2004.” Itd. itd.

Filolog će, međutim, u rečenici o poslovljama zapaziti malu razliku u formulacijama. Ne “Najtraženijih deset poslova 2010. u 2004. nije još postojalo”, nego “10 poslova koji će biti najtraženiji 2010 nisu postojali 2004.” Razlika mala, ali bitna.

DIJAGNOZA I PROGNOZA Kako se na internetu nađe svašta, nađu se i zapisi ljudi koji su se pitali *otkuđ* taj podatak o deset najtraženijih poslova 2010. u odnosu na 2004. Takvi su ljudi, naime, našli i *autentične* popise deset najtraženijih poslova iz 2010. (citiram jedan iz kolovoza 2011, i iz Kanade, ali to je, nadam se, prihvatljivo odstupanje). I pročitali ondje: 1. financijski menadžer; 2. majstor zanata (npr. stolar, električar ili strojar s dobrim iskustvom); 3. učitelj u gimnaziji ili stručnoj školi; 4. zubar ili zubni higijeničar; 5. stručnjak za računalna i informacijske sustave; 6. sveučilišni profesor; 7. specijalist ili menadžer ljudskih resursa (tj. kadrovska služba); 8. farmaceut; 9. licencirana medicinska sestra ili tehničar; 10. voditelj maloprodajne poslovnice. Popis zvuči uvjerljivo koliko i prozaično. Nema virtualnih pravnika ni spremača virtualnog nereda (nažalost); etičari nove znanosti još uvijek nisu zamijenili majstore starih zanata.

Potruga za izvorima pokazala je, međutim, da bivši ministar obrazovanja SAD

po imenu Richard Riley zaista jest izjavio “10 poslova koji će biti najtraženiji 2010 nisu postojali 2004”, napisavši to u knjizi *Revolucija zanimanja: mijenjanje načina na koji Amerika radi*. No, knjiga je bila objavljena 2004. Riley, dakle, nije iznio *dijagnozu*, nego *prognozu*. Ta je razlika također bitna. Osobito kad se izjava iz 2004. citira 2010, 2011, 2012.

EKSPONENCIJALNO DOBA Da se razumijemo, smatram da *Shift Happens* i slični retorički iskazi odgovaraju ne na jednu, već na nekoliko zebnji našega vremena. Nešto se definitivno događa, sigurnosti definitivno nestaje, izmiče nam tlo pod nogama, globalna mašina radi kao luda, a nitko ne zna kakav će konačan proizvod iz nje izaći. Završni slajdovi *Shift Happens* poručuju: “Do 2023, kad će današnji prvoškolci slaviti tek 23. rodendan, počinjući svoje (prve) karijere... kompjuter vrijedan pukah 1000 dolara nadmašit će sposobnosti ljudskog mozga... i mada je teško postavljati tehnološke prognoze za razdoblje duže od oko 15 godina... očekuje se da će do 2049. kompjuter vrijedan 1000 dolara nadmašiti računalne sposobnosti *čitave ljudske vrste*. – Što sve to znači? – Mijena je u tijeku. – Sad to znate i vi.”

Kinezi i strojevi – od takvih “drugih” koji će nas zamijeniti strepimo, ako se ne varam, već duže vrijeme; najmanje od 18. stoljeća. “Živimo u *eksplozivnoj* doba”, diže slajd svoj propovjednički prst (misleći, pretpostavljam “živimo u doba u kojem tempo promjena raste *eksplozivno*”). Ali svako je doba imalo svoju *eksplozivnost*, svoj kvantni skok – i renesansa, i srednji vijek, i Rimljani, i Sumerani. Jednako kao što je svaka generacija imala dojam da živi u krizi, da je prije (dok smo bili djeca?) bilo bolje, mirnije, jednostavnije.

Zebnju, dakle, smatram opravdanom. I bombastičnost smatram opravdanom; *Shift Happens* je odličan – to će reći: *djelotvoran* – retorički “štiklec”. U svojoj težnji da pokrene ljude, međutim, i prezentacija i njezini brzopleti prenositelji zaigrali su na riskantnu kartu. Poruka je pojednostavljena do krajnosti – a prenositelji su je pojednostavljivali *i dalje*, tako da je krajnost već prešla u izvrstanje. A onda se zavrtno ringišpil površnosti, i razni su mu iz raznoraznih razloga imali interesa dodati još malo zamaha. I još, i još.

Ne znam kakvi će biti poslovi koji još ne postoje, poslovi iz 2023. ili 2032. Znam, međutim, kako ću *ja* obrazovati ljude za te još nepostojeće poslove: isto onako kao što su činili učitelji generacijama prije mene. Inzistirajući da površnosti ne smije biti. Inzistirajući da se posao ne radi *dovoljno* dobro – nego *dobro*. I točka. ■

PROZAK / NAVRH JEZIKA Godišnji natječaj ALGORITMA i ZAREZA za neobjavljene prozne i pjesničke rukopise autora do 35 godina starosti

Nada Topić, *Sestra*

SESTRU JE UDARIO VLAK. Prije mog rođenja, kad se još nije znalo, prije pro-pasti, prije svega. Doklizio je tračnicama s visokog tamnog mjesta s druge strane svijeta teretni vlak bez putnika i zaustavio se na njenom mekom potiljku, kao u jastuku. Nije bilo perja, krv se prosula po kamenju i poškropila drvene daske natopljene naf-tom. Bez zvuka. Plač se začuo kasnije dolje od kuća jer znalo se da se vlak ne zaustavlja prije tunela, a sad stoji i čeka. Što čeka, što čeka, gdje je... Nestaje zraka, nestaje dana, treba brzo s njom, brzo...

POSLIJE JE OPET TIHO I SVIJE-TLO. Bolnica je bijelo mjesto koje se ne zaboravlja kad si dijete. Ipak, ona se ne sjeća. Ni boli ni zavoja, ničega. Kad sam se rodila, sestra je imala ožiljak kao Harry Potter preko čela i dalje preko glave u kosi. I morao si je slušati jer je bila starija i veća i znala je sva slova. Znala je sve igre ili ih

je izmišljala, novu igru za svaki dan. Za svoje sestre. Popela bi se na krevet i ogr-nula zlatnim pokrivačem s resicama i bila je grozna kraljica Vanda iz *Sport Billyja*. *Da Vaša gadosti*, kraljica! I ožiljak bi pocrvenio samo kad bi se naljutila.

SESTRU JE UDARILO AUTO. Istu sestru na povratku iz škole na cesti što teče paralelno s tračnicama. Ja se toga ne sje-ćam uopće ničega, a mogla bih. Kad je masiram, na lijevoj strani leđa osjećaju se komadići asfalta koji su ostali pod kožom. Sestra trenira rukomet i bole je leđa i ja je masiram uvijek poslije treninga ako mi nešto obeća. Ona obeća pa kasnije kaže da se ne sjeća, a obećala je. Udaram je no-gama i rukama, stisnutim šakama, najjače što mogu i plačem.

I ODLAZIM. Majčina narančasta spa-vaćica je tanka i mekana, zadnjih godina

ja spavam na lijevoj strani njenog kreveta i čvrsto je držim u rukama. Ponekad je do-dirnem po kosi i kažem joj pričaj mi kako je sestru udario vlak i auto i kako je preživjela i kako su oni umrli. Ona neće. Kaže šta će ti to i ode za nekim poslom kojeg nema. Ja ostanem u sobi i gledam ih na slikama kako se smiju.

Mene nema na slikama, nisam se još rodila.

Sestra pjeva u crkvenom zboru subotom na probama i nedjeljom na misi. Pjeva gla-snije od svih u crkvi, čita *Prvu Korinćanima* i čujem samo njen glas. I na putu prema kući ona opet pjeva *Kyrie eleison*, *Kyrie eleison* ili *Narodi nam se kralj nebeski*. Malo me je sram, ali opet mislim se, to je moja sestra i zagrlim je oko bedra.

Kad se udala, ja sam dobila njen kre-vet i ormar i sobu s posterima na zidu i knjigama. Sve sam poskidala. S unutarnje strane ormarskih vrata na ogledalu su bile

zalijepljene dvije iste sličice Davida Bowiea iz *Brava*. Njih sam ostavila.

I TAKO. Sad imam tu sestru s deset me-talnih kopči u glavi i dvije meke ruke pune posla i dvoje odrasle djece i mužem i nekom zelenom firmom. Ta sestra u glavi ima sve što joj treba da se ne rasprsne. Ožiljak se skoro i ne vidi i ona se ničeg ne sjeća.

Ničeg se ne sjeća ta sestra. ■

NADA TOPIĆ (1977.) živi i radi u So-linu kao knjižničarka. Piše poeziju i kratku prozu. Objavila ponešto u časopisima, zbornicima, na internet portalima te zbirku pje-sama *Svetac u trajektnoj luci* (2005.) i slikov-nicu *Kako se rodila roda* (2007). Priče su izbor iz rukopisa radnog naslova *Male stvari*

Luka Mataković, *Vrlo ste ponosni*

Kriomice

Nad tamni grad se spusti zeleno
sunce se spusti. Zeleno sunce
nad tamni grad.
Tamni grad sjeban grad sjeban ta-
mni grad.
Ispod drveta ljubavnici.
Drpaju se žnjaraju ljubavnici ispod
drveta.
Tamni grad sjeban grad sjeban ta-
mni grad.
Stari prosac bocu duda.
Traži dno kod Uspinjače dno.
Sjena sjeni.
Na trgu krade sjenu sjena sjeni.
Bogalj u pekari.
Bogalj ždere okrajak u pekari u
Radićevoj.
Baba fkrala oreh.
Na Dolcu je baba fkrala pišljiv
oreh.
Kriomice.
Tamni grad sjeban grad sjeban ta-
mni grad.
Zeleno sunce ispuhalo se ljubavnik
ljubavnici izvadio ga je prosac
traži dno sjena trči klipisa sjena
sjeni okrajak na podu proscu iz
ruke jedino sretna baba da pi-
šljiv ima oreh jer nijedan nema
deda.

Dramaturgija

Sedamdeset i sedam puta
rekao sam crvu
da me nagazi i nagazi
Četiri lica
samo četiri
to je dovoljno
pratitelj, intrigant,
sporedni idiot –
slijep od srama, naravno
i centralni degenerik
Očaravajuće.

Imam i "pauzu" u maniri
prljavog futurista
Divim se samom sebi
jer uspješno zaobilazim
Čehova i njegove pizdarije
sa "zakonom" broja tri
Samo i dan danas blage veze
nemam šta ću s pišljivim
crvom

24/1

Samo je jedan
dvajstčetri kroz jedan.
Lupi me, Marguerite.
Odalami me da padnem.
Lažeš mi.
Trošit ću te, davit ću te
bezglavo.
Vrtit ćeš se.
Sve je potrebno i sasvim uredu.
Dok je dvajstčestri kroz jedan.
Tvoja bolesna fantazija
daje mi nadu.
Sve je to potrebno. Vidjet ćeš.
Trošit ću te, davit ću te,
moja Marguerite.
I lupit ćeš me.
Neka.
Snimat ću te, draga,
dvajstčetri kroz jedan,
dok god mi nepotrebno trebaš.
Gajiš iluzije?
Dvajstčetri kroz jedan, mila.
Dok god glumiš.

Kaktus

Nesretnim slučajem ispalio sam
kaktus
iz pračke.
Svojim suhim prstima na kojima su
odvratni nokti.
Ali njeđujem ih kremom.
Vrlo pažljivo.

Uglavnom, ispalio sam kaktus. Na
krivo mjesto.
Čovječe, bila je to sreća. - Mislim,
ovisi za koga.
I kako gledate na sreću.
Gadao sam, naime, usidjelog či-
novnika koji je
netom izlazio iz polovne krtije –
dobio ju je od
smrdljivog šefa na korištenje
skupa s bonovima
za hranu i karticom za zlatne
kilometre.
- Znao, ona glupost. Imaš malu
plaću, ili bilo kakvu,
nebitno, pa dobiješ dio u naturi.
Pršuti, kobasice, bijelo vino koje
brižno spravlja šefova
žena i rakija koju isto tako brižno
spravlja šefov šogor.
I ima onu naljepnicu s pretencio-
znom fotografijom šefovog
predivnog lica. Čisto da te pod-
sjeća na njega svaki put kad
eksaš.
Ako imaš sreće dobiješ frižider
koji grije i pećnicu koja hladi.
A mikrovalna!? Nju koristim
umjesto dodirnika.
Sranje. Opet skrećem s teme.
Gadao sam ja tako njega.
Baš tamo u onom dosadnom
kvartu, u jednoj ravno izrezanoj
ulici na periferiji.
To su one uličice u kojoj svatko
ima psa koji se nigdje ne može
pokenjat pa su svi živčani i grizu
ili one uličice u kojima su
spomenici
od stiropora. Vlast u ulici podije-
ljena je na predstojnike zgrada
koji svaki
predstavljaju jedan grijeh, rašču-
pani su i masne kose skrivaju
se iza udruga
za očuvanje sadnica. Drugi vlasto-
dršci su stari veterani, većinom

lažni koji
služaju radio s trometarskim an-
tenama i povlače se od dućana
do dućana
samo zato što u kvartu nema bir-
tija. Svakodnevno pričaju o
vremenima
kada ih je bilo barem petnajst.
Neću više duljit. Obećajem.
Dakle, gadam tog idiotskog činov-
nika i pazi ovo –
u ključnom trenutku nišanjenja –
posere me golub.
Da ne povjeruješ. Posere masnjak.
Baš kad sam trepnuo.
I kao da to nije dosta, zeleni ogro-
mni kaktus skrene sa savršene
putanje i završi direktno u ras-
porku debele stražnjice glavne
predstojnice
u ulici. Baš se našla tu. Slučajno.
Baš sad.
Sranje.
A rekli su mi da je strah i trepet.
Barem sto puta.
Baš kada su se iglice kaktusa od-
vojile i u sekundi probile
njenu kariranu suknju i spojile se s
njenom kožom na dupetu,
gospodi se zacrvenilo lice.
A onda je promijenila boju.
Možda čak i tri.
Oblio ju je hladan znoj i iz pluća
je ispuštila gromoglasni poklič
boli
kao veličanstveni planinski
medvjed.
Ošinula me pogledom i uzdigla
dlakave obrve.
Odmjerenim trokoracima doklip-
sala je do mene.
Sranje.
Znao sam što će uslijediti.
Zažmirio sam.
Njene putene ruke zgrabile su
moj nježni grkljan i za sekundu
našao

sam se pola metra iznad zemlje.
Otvorio sam oči i vidio par najbje-
snijih, a opet savršeno okruglih
jabučica.
Zapuhana, rekla mi je da će mi
polomiti kosti i iščupati nokte.
Sranje.
Ovo prvo me nije pretjerano uzbu-
dilo. Kao da to već nisam čuo.
Ali ovo drugo. Moji nokti!?
Moje krasne ruke!?
Cijeli život sanjam o nježnim dla-
novima i mekim prstima.
I baš jučer sam kupio novu masnu
kremicu.
Tako je želim isprobati.

TOMA ZIDIĆ rođen je u Za-
grebu 1988. Pronašao se u filmu,
poeziji i fotografiji. Autor je mno-
gih kratkih filmova, piše poeziju i
kratke priče već skoro jedno de-
setljeće te se samozatajno i prikri-
veno prihvaća objektivu. Radovi su
mu objavljeni u zemlji i u regiji

KAMO VODE DOKUMENTI?

Sindikata visokog obrazovanja i znanosti Akademski solidar- nost poziva na tribinu pod nazi- vom "Kamo vode dokumenti?" koja će se održati u ponedjeljak, 28. svibnja s početkom u 19 sati na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (dvorana VI). Na tribini će se raspravljati o trima aktualnim do- kumentima vezanima uz politiku znanosti i visokog obrazovanja: Deklaraciji o znanosti i visokom obrazovanju (Akademski solidar- nost), Smjernicama za strategiju odgoja, obrazovanja, znanosti i tehnologije (MZOS i HAZU), te Prijedlogu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazova- nju (MZOS). Kao uvodni izlagači sudjelovati će Neven Budak (sa- vjetnik predsjednika Vlade RH za znanost), Ružica Beljo Lučić i Saša Zelenika (MZOS), te delegati Akademski solidarnosti.

Ljudima i danas te iste podjele sprječavaju radnike Jadrankama- na i bezbrojnih drugih firmi pred likvidacijom da se međusobno povežu u jedinstven organizam koji bi imao jasan politički stav i koji bi samostalno promijenio zacrtanu sudbinu. Međutim, da bi taj novi organizam mogao za- ista zaživjeti i razgovjetno arti- kulirati novi prostor demokracije, moraju mu se pridružiti i ostali društveni akteri, odnosno on mora biti otvoren za svakoga". "Mreža solidarnosti" stoga poziva sve koji smatraju da svojom intervencijom, radom ili organizacijom događanja mogu dati doprinos u kreiranju zajedničkog prostora djelovanja. U skladu s težnjom izložbe da se ne promoviraju pojedinci (parla- mentarna demokracija) već ideje (direktna demokracija), radovi neće biti potpisani. Imena grupa i pojedinaca će biti navedena pod kolektivnim autorom na ulazu u prostor izložbe. Rok za prijavu radova je 31. svibnja do 17 sati, a postavljanje radova obaviti će se 5., 6. i 7. lipnja. Kontakt za prijavu je mrezasolidarnosti@gmail.com.

ŠTO JE OSTALO?

Tribina pod nazivom "Socijali- zam je bio bolji? Naslijeđe jugo- slovenskog društvenog i kulturnog modela" održat će se u klubu Močvara 25. svibnja u 20 sati, a na njoj će Saša Ilić i Saša Ćirić iz beogradskog Betona razgovarati s Hrvojem Klasićem, autor knjige *Jugoslavija i svijet 1968* (Naklada Ljevak, 2012.) i Deanom Dudom, profesorom Filozofskog fakulteta u Zagrebu i autorom brojnih tek- stova iz oblasti studija kulture. Što je ostalo od nekadašnjeg socija- lizma koji se prakticirao u SFRJ i kakav je status jugoslovenske ide- ološke, političke i kulturne prakse danas u Hrvatskoj i Srbiji? Uspo- redit će se i književna praksa sa- moupunog socijalizma s ovom u doba tranzicijskog kapitalizma te pitanje besplatnog školovanja i modela kulture za sve.

ARHITEKTI O STANOGRADNJI

Društvo arhitekata Zagreba organizira druge po redu Dane zagrebačke arhitekture koji će se održati od 29. svibnja do 2. lipnja. Ovogodišnja tema Dana stambena je arhitektura 21. stoljeća u Za- grebu. Što je stanogradnja danas?

Kakvi su standardi izgradnje sta- nova? Tko projektira i gradi kva- litetne stanove? Kakve se danas tipologije stanova najčešće susreću? To je ujedno prilika da se uz profesionalne vodiče i autore projekata pogledaju različite tipolo- gije stanova izgrađenih zadnjih 12 godina, od stanova u urbanim vilama u podsljemenskoj zoni, preko luksuznih stanova u cen- tru grada do stanova u poticanoj stanogradnji. Program je namije- njen arhitektima i urbanistima iz cijele regije, drugim srodnim pro- fesijama i kulturnim djelatnicima te građanima. Također je važno predstaviti stambena ostvarenja i vrijedne prostore u gradu onima koji donose odluke vezane uz pro- storno uređenje, kako bi se kreirale pretpostavke za kvalitetne buduće odluke vezane uz prostorne pla- nove. Tijekom Dana zagrebačke arhitekture planiran je obilazak istaknutih stambenih ostvarenja na području grada Zagreba, pre- zentaciju objekata od strane sa- mih autora ili vodiča, predavanja i diskusija na temu stanogradnje, radionice, okrugle stolove, uz sve- čano otvorenje Dana zagrebačke arhitekture.

KULTURNE MEMORIJE: KVARTOVSKA SPIKA

Interdisciplinarni projekt Kul- turne memorije bavi se proble- matikom vezanom uz propitiva- nje različitih načina konstruiranja javnog sjećanja te ulozu kulturnih memorija u formiranju kolektiv- nog identiteta. Kulturne memo- rije kao područje istraživanja u posljednjih dvadeset godina po- staju sastavni dio raznih disciplina: od antropologije, sociologije, kul- turne geografije, povijesti, kulturnih studija do književnosti, studija performansa, povijesti umjetnosti i filmskih studija. Jedno od pre- davanja u sklopu ovog projekta jest "Kvartovska spika i sjećanje urbani lokalizmi u Novom Za- grebu - Novi Zagreb danas više i nije tako nov..." koja će se održati 29. svibnja u 20 sati, a voditelj je dr.sc. Valentina Gulinić-Zrnić. Ovo predavanje je utemeljeno na kul- turnoantropološkoj studiji o gradu i o novim dijelovima grada. U Za- grebu, konkretno, tijekom druge polovice 20. stoljeća, južno od Save izgrađeno je desetak novih stam- benih naselja u kojima danas živi stotinjak tisuća stanovnika. Pre- davanje se temelji na iskustvima življenja u novozagrebačkim na- seljima i ispisuje jednu drukčiju urbanu povijest: onu u kojoj se priča o gradu plete iz biografskih priča njegovih građana.

LIPANJ U ZNAKU NADILAŽENJA RODNIH STEREOTIPA

Program Vox Feminae i Doku- kino u lipnju se bavi transrodnom problematikom. U četvrtak, 7. i 14. lipnja, na programu Dokukina je film *Identities* redateljice Vittorie Colonna Di Stigliano, koji prati multikulturalnu transrodnju zajed- nicu u Irskoj. Kroz pet osobnih priča film otvara vrata u paralelan svijet transvestizma, transseksu- alnosti i rodni identiteta u koji se ulazi kroz intimne opservacije likova.

Film se bavi nadilaženjem rod- nih stereotipa i kategorizacija te ruši rodne konstrukcije omogu- ćivši osobnostima i emocijama da se izraze. Kroz seriju intervjua, koje prate umjetnički perfor- mansi, dokumentirane su osobne priče, koje iskustva odbacivanja i diskriminacije stavljaju u širi politički i religijski kontekst. Re- dateljica je odabrala crno-bijelu tehniku snimanja intervjua kako bi naglasila činjenicu da društvo sagledava rod kao dihotomnu ka- tegoriju, zbog čega sve što ne ulazi u muški ili ženski pretinac postaje neprihvatljivo.

Više o programu pogledajte na www.voxfeminae.net i www.doku- kino.net

NA NASLOVNOJ STRANICI: DAMIR ŽIŽIĆ, FREE MEDIKA

"Prigodom posjete kineske delegacije Zagrebu uhićen je aktivist koji je u javnom prostoru grada vikao "Free Tibet", a s krova squata Medika policija i vatrogasci po hitnom poskupku su uklonili grafit sadržaja "Free Tibet." Istovremeno gradske vlasti povećavaju Medici i ostalim udrugama civilnog društva cijenu najma prostora za 300 %."

DAMIR ŽIŽIĆ
Roden u Splitu. Živi i radi u Zagrebu.

IZLOŽBA "MREŽE SOLIDARNOSTI" U JADRANKAMENU

Nakon izložbe u Dalmaci- javinu gdje je sudjelovao veliki broj umjetnika, aktivista, gra- đana, radnika i ostalih, platforma "Mreže solidarnosti" od 8. do 10. lipnja seli se u kamenolom firme Jadrankamen u Pučišćima. Ideja je kreirati mjesto za komunka- ciju u konkretnom simboličkom prostoru ove opljačkane firme ne- izvjesne budućnosti. "Vladavina poslovnih ljudi i raznih ekonom- skih stručnjaka za posljedicu ima galopirajuću materijalnu bijedu, kronične ekološke probleme, sve veće podjele među ljudima (rasne, religijske, nacionalne...) i na koncu nasilje na svim razinama. Glavni principi kapitalizma kao što su na- tjecanje i borba za nadmoć, bilo da se radi o tržištu, parlamentu ili međudržavnim odnosima, osnovni su uzroci ogromnih podjela među

EUROZINE

Zarež je član mreže Eurozine, koja povezuje preko 80 europskih kulturnih časopisa.

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarež@zg.htnet.hr
web: www.zarež.hr

uredništvo prima
pon-pet 10-14h

nakladnik
Druga strana d.o.o.

za nakladnika
Zoran Roško

glavni urednik
Boris Postnikov

zamjenici glavnog urednika
Nataša Govedić
i Srećko Horvat

izvršni urednik
Nenad Perković

poslovna tajnica
Dijana Cepić

uredništvo
Dario Grgić, Hana Jušić,
Silva Kalčić, Katarina
Luketić, Suzana Marjanić,
Trpimir Matasović, Jelena
Ostojić, Marko Pogačar
Srećko Pulig, Zoran Roško
i Gioia-Ana Ulrich

dizajn
Ira Payer, Tina Ivezić

lektura
Darko Milošić

prijelom i priprema za tisak
Davor Milašinčić

tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:

Ministarstvo kulture
Republike Hrvatske

Ured za kulturu Grada
Zagreba

DAMIR ŽIŽIĆ, FREE MEDIKA